

Путеви ка Богу

Путеви ка Богу су исто тако различити и исто тако богати као и људске душе и као дубине Самог Бога и пут ка Богу почиње од вере. Желим да кажем неколико речи о вери.

Људи често мешају појам вере и сујеверја или просто наивног поверења. Заправо, вера нема ништа заједничко са сујеверјем и има веома мало заједничког с наивношћу. Вера увек почиње од конкретног религиозног искуства. С човеком се дешава нешто што у њега усељава непоколебљиву увереност у то да невидљиви свет постоји и да је Бог жив и делатан.

Вера се не поклапа са самим искуством. Свети Макарије Велики то веома занимљиво открива у једној од својих проповеди; он говори како човек који доживљава дубоко религиозно (чак би се могло рећи и људско) искуство, у потпуности урања у ово њега. Док ово искуство траје он не може ни да га прати, ни да контролише себе. Он и искуство се у потпуности поклапају. Међутим, наступа тренутак кад ово искуство престаје да буде актуелно, - као што се море повлачи с обале. Искуство постепено бледи, постаје прозирно, и човек поново као да се враћа у потпуну, објективну свест, може да доживљава себе, може да се контролише, да ухвати оно што се дешава у његовој души. И управо у том тренутку почиње област вере, односно потпуне уверености у то да је оно што је постало невидљиво, што није актуелно искуство датог тренутка безусловно и потпуно веродостојно. Човек је још увек пун осећања која су у њему била до пре свега неколико секунди. Она су исто тако веродостојна, не, рећи ћу, веродостојнија од поновне свести о свету око нас. И овде започиње област вере. Човек је убеђен у реалност онога што је постало невидљиво. Као што сам већ рекао, ово се не односи само на веру у Бога, ово се односи и на сва изузетно дубока осећања: љубав, радост која нас обузима, несрећу, у којој можемо да потонемо. Ово се односи на све што је толико дубоко да у потпуности тонемо у то. И кад из тога излазимо то у нама не остаје само као мртва успомена у мислима. Ово је нашем животу додало **знање**, искуство. И кад се ово искуство односи на Бога (или на човека) оно се може назвати вером.

Дакле, има разних путева ка Богу. По речима и примерима Светог Писма може се говорити о искуству апостола Павла – с једне стране, и са друге стране – о искуству апостола Петра и других апостола.

Павле је био Христов прогонитељ, непријатељ. Не због тога што је био безбожник, не због тога што је мрзео веру, већ због тога што представа коју је имао о Богу ни на који начин није могла да се усклади с оним што је он видео у Христу – Бога беспомоћног, рањивог Бога, Бога Који као да је био побеђен, презрен – таквог Бога он није могао да замисли, зато што је веровао у Бога Светог, недоступног, Који сија таквом славом да човек слепи када Му прилази. И он је постао прогонитељ, али је свом душом веровао у Бога, био је устремљен ка Њему, живео је Њиме и због Њега. И срео се лицем у лице са васкрслим Спаситељем Христом, односно са Истим Оним Богом, Којег је видео беспомоћног и Који се одједном јавио у слави: с Богом, Који је носио тело прободено клиновима, и истовремено сијало славом вечног живота.

Овакво је у извесној мери било и моје искуство: ја сам Христа открио као васкрслог Христа управо у тренутку кад сам први пут читао Јеванђеље како бих се уверио, или тачније како бих убедио себе да је то неистина и да се не може веровати.

Али казаћете: То је изузетно искуство, какву наду то мени даје?.. Нада је можда много већа од оне коју можемо да добијемо од истраживања, од труда, од тражења. Често

нам није дато да тражимо. Књига нема, Јеванђеље је недоступно, нема никога ко би нас упутио. И ми можемо мирно, с потпуном сигурношћу да мислимо и да знамо да Господ може да нас пронађе непосредно, да се открије дубинама наше душе у искуству које човек не може да створи, али које Бог може да нам подари, управо да нам да на дар. Тако је постао верник барон Николаи, један од чланова ранијих студентских кружока у Лењинграду, почетком овог века, који је у тренуцима дубоког очајања, пошто није био у стању да нађе Бога и осећајући истовремено да је живот без Њега бесмислен узвикнуо: “Господе, ако постојиш, откриј ми се!” И одједном је на њега сишао непојамни мир, таква дубина осећања и радости које до тада никада није доживео. И у овој дубини и радости он је нашао Бога. Ово изгледа веома нелогично. Али зар је искуство љубави, искуство лепоте логично? Оно се може раставити и затим начинити некако убедљивим, али оно се не ствара од саставних делова, већ од непосредног, дубоког искуства, које је убедљивије од свих својих саставних делова.

Међутим, постоји и другачји пут, пут других апостола, Петров пут. Они су Христа открили постепено, а не одједном. Познавали су Га по селу у којем је живео, знали су Га као младог човека, као младића. Можда их је Он запањивао Својом личношћу, али у Њему још увек нису видели Бога. И Он је постепено почео да им се открива у таквој дубини да су почели да спознају да се Он разликује од других. Постепено, постепено, Он им се открио у свој величини Свог Богосиновства: као Син Божји, Који је постао човек. Тако се десило откривање вере у људима који су Га годинама, постепено откривали, дан за даном, из године у годину. Ово је пут тражења, али и овај пут се у извесном тренутку поклапа с Павловим путем; у извесном тренутку се дешава нешто што нико није могао да предвиди: одједном спада нека завеса и човек види, види у слави, у сјају, у дубини оно што раније није знао.

Рећи ћете: ми се са Христом не срећемо онако како су се они сретали... Да, али ми срећемо људе који знају Христа, који у Њега верују. Постоји стара пословица: нико не може да се одрекне свега како би ишао за Богом ако на лицу макар једног човека не види сјај вечног живота... Понекад човек сија. Понекад у човеку проналазимо такву дубину, такво пространство љубави и самозаборава, који више не припадају земљи. Ово нам већ открива почетак небеског.

Ево два пута којима се може ићи: један је пут који захтева огромну, строгу припрему, а други је пут тражења, лаганог, темељног, који у извесном тренутку такође бива овенчан сусретом. И овде почиње **вера**.

На путу ка Богу веома је важно да човек уме правично и паметно да прави разлику између проблема и препрека које стоје на путу. Проблем је задатак који треба решити. Пред проблемима стоји научник, мислилац, пред проблемима стоји човек у току читавог свог живота. Они нису увек и обавезно препреке: напротив, пуни су занимљивости – вреди живети да би се решили ови проблеми. У односу према Богу ови проблеми су понекад страшно мучни. Човеку дође да заједно са Јовом каже: “Господе, не схватам Те! Ја те познајем као Љубав, верујем у Тебе, а понекад је тако **страшан** овај свети којем Ти допушташ да постоји...” Оваквим проблемима се могу назвати проблеми зла, бесмисла, проблеми који стоје пред човеком када изгуби дете и не може да схвати како је то могуће. Ово је богато тле за сусрет између Премудрости Божије и људски ум, и човек има права, и више од тога: он је дужан да се загледа у све ове проблеме, да дубоко размишља о њима и да их решава уз помоћ искуства, али **целог** искуства, а не само ума, читавог људског искуства – и уз помоћ вере.

Међутим, на путу ка Богу такође стоје препреке које не представљају задатак или проблем. Оне стоје између Бога и самог питања о Богу, о свету, о човеку. Има моралних преграда. Сећам се човека који ми је говорио да свом душом жели да се сретне са Богом, а нешто му не да. Тада сам га упитао: “Шта бисте урадили са човеком који је лоше поступио: да ли бисте му опростили или бисте га осудили?” И он је са злобно искривљеним лицем рекао: “Сатро бих га!” “Захвалите се Богу,” рекох му тада, “што вам се не јавља. Кад би се сад јавио пред вама Он, Који је Свепраштање и Љубав, ви не бисте издржали суд...”

Има и других препрека: психолошких, умних, које нам не дају да стигнемо до самог задатка, до самог проблема, који нам не дозвољавају да правилно, правично, умно прецизно формулишемо сам проблем. То су мисли-предрасуде у нама. На пример, апсурдне, карикатурне представе о Богу, о Цркви, о Христу, које не одговарају ничему, које су измишљене, али пошто смо их једном примили, не можемо да решимо то питање зато што таквог Бога **нема**, и зато што се питања везана за Њега никако не могу решити.

Постоји још једна препрека: то је наш априорни однос према томе како треба приступати животним питањима. Данас наука игра тако огромну улогу (потпуно исправно и ја се томе радујем) да нам изгледа да сва питања треба решавати онако као што се решавају научна питања, и ми желимо да применимо чисто научне методе на теме на које се оне не могу применити, а не примењујемо методе физике на биологију и методе хемије на историју. Откуд онда треба да примењујемо методе физичких наука на област људске душе? Некад сам се бавио науком, и то физиком. Сваки физичар може да разложи музичко дело на саставне делове, да их математички сортира, да га претвори у криве. Ово се зове акустика, али се не зове музика. Након што сте методама физике анализирали музичко дело немате никакву представу о томе да ли је оно дивно или ништавно зато што се доживљај лепоте музике одвија на другом плану. И ако желимо да правично и паметно да приђемо проблему о Богу, треба, са једне стране, с великом храброшћу формулисати ове проблеме, али их треба формулисати у односу на реалну ситуацију, односно, и у односу на реалног Бога и на човека, и на живот и поставити питања са одређеном оштрином и правичношћу. И истовремено треба бити страшно опрезан како човек не би подигао лажне препреке приликом овог трагања, стварајући слике које ће му сметати и да формулише проблем и да га реши, јер ће формулација бити немогућа због карикатуре од које започињемо, а анализа проблема ће бити немогућа, зато што ћемо му прићи методима које се примењују на друге предмете, али који се ни на историју, ни на човека, ни на духовни живот, ни на Самог Бога, не могу применити.

О путевима вере

Ова беседа треба да буде увод у размену мишљења, у разговор, зато што се сви ми мало познајемо. Неки од вас су, наравно, у веома блиским везама, а неки се уопште не познају, и мислим да је веома важно да комуницирамо и да једни друге обogaћујемо знањем и пре свега искуством, а што је можда још важније – питањима која имамо.

Желим да кажем нешто о питањима. Веома је важно да себи поштено и са свом нама доступном истинољубивошћу поставимо она питања која пред нас поставља и наша вера, и наша црквеност и наш живот у савременом свету. Правим разлику између ове три ствари, зато што се наша вера састоји у оном дубоком општењу са Богом, које почива или на жеђи и глади, који живе у нама, или на непосредној уверности и знању о Њему кроз

општење, кроз заједничарење. Црквеност, пак, с једне стране проширује нашу личну веру, наше искуство о Богу, о тајни бића, али с друге стране, поставља пред нас питања, зато што је Црква у својој суштини једно, а Црква онаква каквом је ми видимо и доживљавамо, какву ми представљамо – друго.

С једне стране, о Цркви говоримо као о Телу Христовом, о оном месту где пребива Дух Свети, говоримо, користећи речи апостола Павла, о заједници светих, односно људи који су потпуно, до краја, предали и посветили себе Богу. Међутим, с друге стране, сви смо свесни, и лично и колективно да смо грешници, да смо веома далеки од Бога и да јако мало личимо на Христа, Који треба да буде праобраз сваког хришћанина. Он Сам нам каже: Дао сам вам пример – угледајте се на Мене... И у овом смислу је свети Јефрем Сирин писао да Црква није заједница ликујућих светаца, то је гомила грешника који се кају... Али разлика између грешника који чине Цркву и оних грешника који су туђи Богу одређује се управо овим речима “који се кају”. Грешник је човек којег душа боли због његове отуђености од Бога, којег душа боли због несклада, који влада у њему између свих сила душе и тела, којег душа боли због оног несклада који постоји међу њим и међу ближњима, почевши од најближих и завршавајући далекима. И покајање се не састоји само у овом унутрашњем дубоком доживљавању туге, него и у обраћености Богу. Бити тужан због себе, због друштва, због сиротињства у свету може свако, али само онај ко верује у Бога може због силине тог осећања да се обрати Живом Богу знајући да га је Бог створио, да га Бог воли, да се Бог оваплотио, да је постао Човек како би нас спасио – животом, учењем и смрћу, и наравно, Својим Васкрсењем; и да, када нас Бог зове да будемо у потпуности људи, Он не говори о томе да будемо “што је могуће бољи”, Он говори о нечем потпуно другом. Свети Јован Златоуст саветује ономе ко жели да сазна шта је човек, да не гледа престоле царева и велможа, већ да подигне поглед ка Престолу Божијем и угледаће Човека, Који седи у слави... Једини Човек, Који је у потпуности, савршено Човек, јесте Господ Исус Христос, зато што је у Њему пуноћа Божанства обитавала телесно, зато што је сама Његова телесност прожета Божанством, зато што је Он Богочовек, и то је наше призивање.

Ево куда треба да води покајање, куда треба да буде усмерен наш поглед. И на том путу себи треба да постављамо питања која се рађају из наше вере, из наше црквености, из нашег саучествовања са свом тварју у животу света који је Бог створио: људског и материјалног света за који одговарамо пред Богом.

Човек не сме да се плаши питања; затварати очи пред њима значи само разарати своју садашњост и упропастити своју будућност. Али често сами не можемо да решимо питања која се рађају у нашој души или која се рађају из животног искуства људи у овом свету у којем живимо. Ево због чега сам на почетку говорио да приликом ових сусрета треба да комуницирамо, да свима постављамо она дубока и елементарна питања о вери, о животу, која се постављају сваком од нас. И можда би се могло рећи: не само питања о вери, већ и о нашем неверју, о нашим сумњама, о нашим трагањима, о нашој изгубљености, о нашој свакодневној неистини. (Сад никога не позивам да се исповеда пред свима, али ова питања имају општи, универзални значај.).

И ево првог питања које бих сада желео да поставим – али само да поставим, зато што бих желео да на њега одговарате потпуније него што ја то намеравам да учиним. То је питање о томе како човек почиње да верује у Бога? Зашто?

Прво што бих желео да истакнем јесте да Бога нико не може да измисли. Могу се измишљати идоли, могу се измишљати чудовишта која представљају човека,

неограниченог ничим ни у добру, ни у злу, али Оног Бога Који се дотиче дубина душе, Који душу може да усталаса и испуни, није могуће измислити. И сваки човек који каже да је спознао Бога у било којој мери, у било ком облику, јесте човек који се дотакао краја ризе Божанствене, човек којем се Господ открио, можда неухватљиво, али се открио.

Друго што желим да кажем је следеће: наша вера, уколико израста у реалност, мора да почне од глади, од туге, од трагања или од чуда сусрета. Кентерберијски надбискуп Ремзи је у једној од својих проповеди рекао да у сваком човеку постоји таква дубина, такав простор, које ништа не може да испуни; такав простор и таква дубина који могу бити испуњени само Божијим присуством. У ову дубину, у овај бездан можемо да бацамо све што земља може да пружи, и знање, и лепоту, и жива осећања, а истовремено наша душа никада није до краја задовољна, - остају глад, туга, жеља. И свест о овоме многе плаши; многи, осећајући у себи ова различита осећања (можда и друга, која нисам навео), покушавају да угуше ову глад, да се забораве, да сузе своју унутрашњу волуминозност, да је иситне ако треба – само да се не открију тако да дању и ноћу вичу због своје туге, због своје изгубљености и глади. А у ствари, можда је то најдрагоценије стање у којем можемо да будемо, зато што само од овог осећања и од свести о овом осећању може да се роди право, озбиљно подвижничко трагање за оним без чега се не може живети, а не само трагање за оним са чим би се лакше, задовољније и пријатније живело. Оваква глад у човековој души изазива свест о потреби да се одрекне било чега како би нашао или оно или Оног – Кога душа тражи, Оног Јединог Који може да испуни, да напуни, да преобрази душу, тело, читаво биће.

Дешава се да човек због ове глади сазнавши за Христа, чувши нешто о Њему (сећате се речи апостола Павла: вера је од слушања, а слушање од речи Божије), осетивши и рекавши: “Да! у томе постоји таква истина, таква лепота, такав склад!” – иде и тражи да се крсти. И ово крштење му се праведно даје као одговор на глад, као одговор на свест да се само ту може наћи живот. Али крштење није магијско дејство. То није дејство које обавезно треба да одагна тугу, и глад, и трагање. Заједничарење са Христом бива различито. Апостол Павле у 6. глави Посланице Римљанима каже да погружавајући се у воде крштења ми умиремо са Христом и устајемо с Њим за нови живот. И на другом месту каже да у свом телу носимо умртвљеност Господа Исуса Христа. И дешава се да човек пре свега осећа своје заједничарење у умртвљености, у распећу, у крсту, у трагедији оваплоћеног Богочовека. А дешава се, насупрот томе, и нешто супротно: умревши он васкрсава и живи са свешћу о васкрснућу. Међутим, и један и други су подједнако заједничари са Христом иако на различите начине. То не значи да онај ко је заједничар у Христу трагично, није саучесник у Његовом васкрсењу. Човек који се није сјединио са Христом не може бити у таквој мери, са тако јасном чистотом заједничар у крсној смрти и крсном путу Господњем. То је други пут и многи иду овим путем. Иду они који траже оно што су већ нашли, који траже потпуно заједничарење, а да нису свесни да су по милости Божијој, заједничари у самој сржи Христове тајне: Његовим спасоносним страдањима...

Дешава се да човек стекне веру на други начин. Сви знамо причу о обраћењу апостола Павла; али обраћење апостола Павла има и неку предисторију. Као верујући Јеврејин он је у потпуности, читавом снагом своје дивне душе припадао Богу, желео је да служи само Њему, није ишао ни на какве нагодбе или компромисе, потпуно и до краја је желео да буде Божији слуга и да Му се клања својим животом и смрћу. И само због тога што је био такав Христос је могао да стане пред њега у слави Свог васкрсења, и само зато што је он био такав, могао је у овом виђењу да препозна Христа и да не посумња: да то

можда није привиђење?... Има људи који и у наше време на тај или сличан начин налазе веру.

Постоји и други пут. Има људи које је Господ позвао из дубине очајања; људи различитог узраста, различитих животних путева који нису имали Бога, који никад нису срели Бога, али који су се срели лицем у лице са животом: животом с његовим богатством, животом с његовим сиромаштвом, животом са страдањем и с радошћу – и које зло није поразило, али који нису могли бити задовољни ни оним релативним добром које у себи носи живот без Бога; и који су дошли до такве границе кад су осетили да не могу даље да живе ако нема максималног, бесконачног смисла у животу. Бог и такве проналази.

Зато нема таквог пута људске душе, нема такве стазе којом човек иде, на којој не би могао да сретне Бога, или, рећи ћу чак - где би могао да Га не сретне. Али срести Бога и препознати Бога човек може само из дубине душе која умире од чежње, која жуди. И ми се овога плашимо. Плашимо се да се откријемо унутрашњој глади и унутрашњој чежњи, плашимо се да се загледамо у себе и да видимо: какав бездан празнине!.. Бојимо се; а шта ако ову празнину ништа не може да испуни!?. И овде вера, која, како се каже на почетку 11 главе Посланице Јеврејима, јесте увереност у невидљиво, постаје не само увереност, већ и верност: верност због свог тражења, верност оном зову, који се чује из самих недара и дубина човека. И ако оваква сигурност у себе самог, у празнину, у глад, у потребу, у чежњу значи сигурност у оно што не може бити да није, она што ће испунити све то смислом и садржајем; ако оваква вера постаје верност, ако вера цвета у подвиг, у подвиг верности кроз молитву, у подвиг кроз чување заповести живота, - онда човек налази веру све дубље и његова душа се, како каже Максим Исповедник, открива до граница бесконачности.

И ево питања које бих сада желео да вам поставим – веома је лично. Желим да кажем: има ли међу вама неки човек или неколико који су спремни да кажу како су почели да верују, којим путем их је Бог привео вери? Шта се то у њиховом животу догодило одлучно, одлучујуће, што је учинило да они постану верујући људи? Ево питања које бих сад желео да вам поставим. Ако се испостави да нико од вас не може да каже нешто о томе – поћутимо заједно, размислимо о људима које срећемо и који су то људи вере. Одакле им она? Како су могли да израсту у тако предивну лепоту и такву величину? И кад се разиђемо, понесимо са собом ово питање које постављам сваком од вас: “Да ли верујем? У којој мери?” – “Господе, верујем! Помози моме неверју!.. Лако је наћи своје неверје, али где је моја вера? На чему она почива? Из чега се родила?...” Поставимо себи ова питања зато што смо, како нас апостол Петар учи, позвани да умемо да дамо одговор о нашој вери сваком човеку који то захтева, коме је потребан сведок, који је у стању да каже: “Да! Не бој се, - оно што тражиш, о чему машташ, је реално. Ја са сигурношћу могу да кажем: “Знам да је то истина...”

Ми смо послати у свет како бисмо пред овим светом били сведоци. Да ли можемо да будемо сведоци, ако сами нисмо свесни своје вере, ако не можемо да кажемо човеку: “Ја сам прошао истим путем и показаћу ти макар прве кораке на том путу... Није довољно бити верник – човек треба да научи да даје. Нико нема веће љубави од онога ко своју душу, ко свој живот положи за другог. То је максимум. А пре тога? Пре тога су први кораци: испружена рука, жива реч и спремност, да се макар са страхом у души посведочи истина Божија, Божија љубав, Божија светост...

Одговори на питања

Да ли веру представља само живо општење с Богом, искуство општења, или и вера због речи, рецимо, проповеди апостола, још увек без искуства, просто по поверењу у њихове речи? Да ли се то може сматрати вером?

Мислим и да и не. Апостол Павле каже да убедљивост апостолске проповеди није у вештини философских аргумената већ у испољавању силе Духа Божијег. Оно што је људе запањивало у Христу и (наравно, у мањој мери) у апостолима јесте то што су речи које су они говорили будиле у људима вечни живот. Постоји место у Јеванђељу где Христос говори гомили људи, и Његове речи изгледају строге, тешке, и готово сви људи одлазе. Спаситељ се обраћа Својим ученицима и каже: “Да ли и ви желите да одете од Мене?..” И апостол Петар Му одговара: “Куда да идемо?! Ти имаш речи вечног живота...” Али ако прочитате Јеванђеље видећете да Христос, у принципу, нигде не говори о “вечном животу као таквом”: не описује га, не даје било какве слике или представе. Апостол Петар је имао у виду да је, кад је Христос разговарао с њима Он негде у недрима њихове душе дирао све што је способно за вечни живот; овај вечни живот у њима се рађао од живе Христове речи. Вероватно су и апостоли тако говорили: они су говорили о ономе што су знали, с таквом дубином, с таквом снагом, с таквом сигурношћу да се та сигурност није преносила логичким закључцима, већ преношењем оног осећања и свести. И мислим да је тачно да је вера од слушања и да је слушање од речи Божије, али не просто због тога што се та реч изговара.

Кад говоримо о речи Божијој постоји други моменат, а то је да је Јеванђеље заиста реч Божија која је упућена нама и да у њему лежи она сила да оживљава, да буди вечност у нама, која је постојала у Спаситељевим речима када је Он проповедао на земљи. Њу су имали и Његови ученици. И у том смислу, читајући Јеванђеље одједном можемо да се сретнемо с одговором. Постоје древне речи о томе да је лепота убедљива сила истине. Дакле, кад читамо Јеванђеље или кад слушамо проповед ако читавим бићем можемо да узвикнемо: Каква лепота, како је то дивно!” – то значи да је то до нас допрло и да смо постали заједничари у тој истини. Ако ова истина остаје само логичка, умна, из главе, она још није наша, ми се још нисмо пробудили, нисмо оживели. И ево, у том смислу када кажете да можемо да поверујемо слушајући сведочанство других људи – наравно да је тако! Ко је од нас дошао до вере таквим чудом као што је обраћење апостола Павла? Али слушајући речи, у којима звучи истина, које у нашој души откривају осећање лепоте, које нам преносе смисао за који раније нисмо знали, макар крајичком душе дотичемо искуство онога ко говори или колективно искуство, ако желите – саборно искуство Цркве које дати човек изражава. Међутим, то није лаковерје. Није довољно рећи: “Поштујем тог и тог човека, вероватно је оно што он говори истина и зато постајем верник.” Можемо бити разбијени дијалектички, а да не постанемо верници. И могу да вам наведем пример нечега што се десило у Русији пре тридесетак година.

Млад човек, студент, је изнајмљивао собу код једног свештеника. Он је био убеђени млади безбожник. Свештеник је био паметан, образован човек и они су водили бесконачне расправе, и на крају крајева је студент остао без аргумената, био је дијалектички разбијен. Из тога је донео умни закључак: пошто је умно разбијен мора да постане верник. Крстио се, уписао се у богословску школу, постао је свештеник, почео је да предаје богословље и после неколико година је одједном открио да не верује у Бога, -

да му је одузета убеђеност безбожника, али да му није дата вера. И отишао је и поново постао пропагатор безбожништва.

Дакле, у том смислу није довољно бити умно убеђен, то никуда не води ако се томе не дода неко унутрашње искуство, неки преображај, неко откривење. И то нам се дешава на различите начине. Свако од нас има неки зачетак искуства вере. Комуницирајући с другим људима чије искуство вере није једнако, али је слично нашем ми се богатимо оним елементима религиозног искуства које ми немамо. И зато се сржи ове вере, искуствене, живе, која представља моју веру, додаје још нешто што могу да прихватим, зато што је у складу са оним што већ познајем као истину и лепоту. То је искуство породице, то је искуство парохије, то је искуство Цркве одређене епохе и Цркве у дубини векова. И у неком тренутку томе се додаје још нешто; у сваком од нас постоји делимично знање о Богу, које се испуњава само једним, као што се у Јеванђељу каже: Бога нико није видео, али Син, Који почива у недрима Очевим, Он нам Га је показао... На крају крајева, добијајући речи једни од других долазимо до максимума где нико од нас не може да каже последњу реч: ову реч говори Христос. Али није да Он само говори речју – Он јесте Реч.

Реците, молим Ва, макар у две речи; у каквом су односу човекова слобода и Божија Промисао?

Слобода је неизбежан услов узајамне љубави. Свети Максим Исповедник каже да Бог може да учини све, осим једнога: да натера човека да Га воли, зато што љубав треба да буде слободан дар. Зато је слобода апсолутно основно стање света. Бог је љубав, Он Себе даје до краја и открива нам Се тако да можемо да Га прихватимо до краја, а прихватајући Га до краја – и да Му дамо себе. Због тога је наша представа о слободи као о могућности понекад хладнокрвног избора из главе – већ греховно стање. Стање у којем хладнокрвно могу да бирам између живота и смрти, између добра и зла, између Бога и Његовог противника, више није слобода, није она царска слобода о којој се говори.

И у том смислу су занимљиве речи које означавају слободу. Латинска реч *libertas*, која је дала толико огранака по политичкој линији – јесте стање пред законом детета које је рођено као слободно од слободних родитеља. Оно од рођења има власт над собом, слободно је, прихвата се као слободан грађанин. А уједно, говорећи већ практично, оно ову слободу може да оствари само ако има власт над собом и ако није жртва својих жеља, својих страсти, својих страхова итд. Дакле, ова ситуација у заметку, у којој се човек рађа као слободан може бити задржана само подвигом верности овој слободи, верности свом достојанству.

Друга реч која је у овом смислу важна и занимљива јесте енглеско *freedom* и намачко *Freiheit*: обе потичу од санскритске речи која као глагол значи “волетити” или “бити вољен”, а као именица – “мој вољени” или “моја вољена”. И ово указује на то да је пуноћа слободе, суштина слободе – таква узајамна љубав која не ограничава, не притиска, не поробљава, не “једе” другога, већ га пушта у пуноћу бића. Зато, када говоримо о слободи говоримо управо о тој слободи. И веома је занимљиво што је у књизи пророка Исаије, у одломку који се чита уочи Божића о Емануилу, о Сину Који ће се родити од Дјеве, речено, да ће Он пре него што буде умео да разликује добро од зла, беспоговорно изабрати добро, зато што се Он рађа некаљан грехом, и зато Га грех не привлачи.

Сад, што се тиче човека и Промисла Божијег. Живимо у свету који је отпао од Бога, који је унакажен, и у којем Бог делује, али је ограничен нашом слободом. Он нам слободно, из љубави даје могућност да будемо оно што јесмо. У вези са тим постоји тумачење Хомјакова (иако је филолошки веома сумњиво), где он реч “слобода” изводи од

два словенска корена која значе “бити оно што јесте”. Међутим, у крајњој линији то тако и јесте чак и ако филолошки није оправдано. Човека, с једне стране призива Бог, а с друге стране га саблажњава сатана. Бог човека позива на љубав не обећавајући ништа осим љубави, не поткупљујући га ничим. Сатана га призива само обећањима за која се сваки пут испоставља да су лажна и која се сваки пут понављају: “Згреши поново зато што ниси згрешио до краја. Да си згрешио до краја, све би било у реду...” И један од отаца Цркве каже да човек стоји између ове две воље; воље Божије која позива на живот, и воље сатане која скривено позива на смрт. И улога човека је апсолутно одлучујућа зато што се од тога шта он бира мења и судбина света. Зато је однос између људске слободе и Божије Промисли у томе што Бог човеку дошаптава његовом савешћу, дошаптава му речима Светог Писма, дошаптава преко људи чистог живота, дошаптава све време животним околностима: ево пута живота... И од нас зависи да ли ћемо га изабрати и не. Бог не може да нас натера. Међутим, услед тога што ми тако несигурно и колебљиво делујемо остварује се оваплоћење Сина Божијег, Који улази у овај свет, постаје заједничар у нашој тварности, погођеној грехом, али не заједничарећи у греху, већ заједничарећи у извесној сломљености, и учествује у свецелој човековој трагедији.

Шта значи: “Бог у нама производи жељу и дејство по Својој доброј вољи” (Фил. 2, 13)?

Свети Дух у нама делује, зове, подстиче наше деловање и увек пред нама открива пут живота, али у извесном тренутку је на нама да донесемо одлуку: да ли прихватамо или не прихватамо. Бирамо да ли смо “за” Бога или “против” Њега. Или просто оклевамо, чак ништа ни не бирамо, већ пошто се тако колебамо свеједно ништа не чинимо. Али све оно што је у нама добро, све што је у нама максимално живо јесте од утицаја Божијег.

По мом схватању човек праву веру достиже уз помоћ благодати Божије. Имао сам прилике да видим људе који су читавог живота ишли у цркву, молили се, тражили Бога и патили због ове жудње, чежње за Богом...

Имам једно веома јасно убеђење, али то што је то моје убеђење и што је оно јасно уопште не значи да је то истина. Зато ћу вам рећи како ја то доживљавам. Човек није нека појединачна перла нанизана у огрлици. Сви смо ми наставак претходних нараштаја и наслеђујемо и добро и зло. Свака генерација следећој преноси оно што је остварила и оно што није успела да оствари. И чини ми се да се дешава да читав низ генерација припрема веру која ће процветати у једном човеку. Узмимо на пример, родослов Господа Исуса Христа. Он није написан због наше радозналости. Он није написан из генеалогских побуда, већ о нечему говори. Ако га прочитате и оставите по страни сва имена која никоме ништа не говоре, зато што се у Старом Завету о њима ништа не може наћи, видите да тамо постоји низ светаца и низ одређених грешника. Ови свеци и ови грешници имају нешто заједничко: без обзира да ли су падали или устајали, они су свецело, са свом увереношћу, из све снаге своје душе и воље желели да служе Богу, чак и кад су грешили и нису могли то да остваре. И ова њихова жеља, ова њихова тежња ови њихови напори, успешни или неуспешни, су се постепено сливали у један поток који је у извесном тренутку довео до рађања Пресвете Дјеве Богородице, Која је у Себи сјединила сву прошлост и довела до савршенства давши све то Богу, и од Ње се родио Спаситељ Христос.

Желим сада да вам дам једну другу слику која ме је просто запањила у једном тренутку живота. Кад сам имао 19 година срео сам једног свештеника, веома чудног, којег сам упитао (не објашњавајући због чега питам зато што би моје питање морало да гласи:

“Како сте ви тако ударени, одлучили да постанете свештеник?": “Оче Михаиле, да ли можете да ми објасните зашто сте постали свештеник?” Он ми је одговорио: “Да, зато што је један од мојих предака починио убиство.” Моја реакција на то је била мисао: “У том случају би ти боље било да ниси постао свештеник,” и упитао сам га какву везу између тога он проналази. И он одговори: “Зато што сам од овог свог претка наследио сву људскост, прихватам је на себе и све сам принео Богу на дар поставши свештеник. У мом свештенству је овај мој предак принет Богу на жртву живу; он је оправдан у овом мом свештенству...”

Два пута сам се сретао са стварима које су сличне овој у извесном смислу. Сећам се једне старије жене која ми је говорила да је нападају, да јој долазе мисли, искушења, сумње, који су јој потпуно туђи. Имала је утисак да са тим нема никакве везе. И кад смо почели да тражимо разлоге, кад смо дошли до њених родитеља и блиских предака (не може се увек доћи до тога), испоставило се да сваки пут, када би је нешто нападало, било да је то било искушење или стање или греховност или да је то било нешто што би се могло наћи у животу неког од њених предака.

То је веома страшно: као да смо толико повезани са својим прецима да не можемо из тога да изађемо...

Не, можемо да изађемо: ако постанете прави човек ваши преци ће бити оправдани у вама. Ми можемо да их потопимо, али можемо и да их извучемо и у томе је огромна нада. Зато што када би се радило само о томе да човек спасава своју кожу за вечност, можда би то и вредело, али не би много вредело. А ако човек помисли да од тога што ја постајем прави човек све генерације пре мене налазе неко испуњење, да их ја једним коракком уводим дубље у вечни живот, то је потпуно друга ствар, ради тога вреди живети. Можда је ова реч претерано јака, али као да живимо “ради искупљења”, или “у славу” оних који су живели пре вас, пре мене, пре сваког од нас. То су моја тумачења, то није светоотачко учење осим онога што сам рекао о Христовом родослову – то је поуздано светоотачко учење. А ово што сам сада причао јесте оно што сам имао прилике да сретнем у животу и оно што је заједно са светоотачким учењем о Христовом родослову за мене је добило веома жив смисао.

Ја не познајем јасно Христа. Дубоко сам чезнула за Њим, одлучила сам да се крстим и све је остало као раније. Кад би ме неко упитао: “Какав је ваш Христос?” Не бих могла ништа да кажем, и у том смислу моје сведочанство о Њему би било веома бледо и чуди ме како се може живети релативно озбиљно са Христом, а да Га човек истовремено не познаје. И одлучила сам да питам: Како Га ви знате?

Овде има неколико разних момената. Прво је: у житијима светаца налазимо на читав низ примера када је Господ видећи снагу душе овог или оног подвижника допуштао у њему ту празнину, поверавао му ту празнину, овај подвиг верности без доказа. Један пример који наводим из године у годину јесте прича из живота светог Антонија Великог. Он је једном био искушаван и дан за даном се борио и борио са искушењем, викао је Бога у помоћ и никакве помоћи није било, и никаквог осећања Бога није било. На крају крајева је победио искушење, али је у изнемоглости пао на голу земљу и лежао без снаге. И у том тренутку му се јавио Христос. Антоније Га је погледао и рекао: “Господе, где си Ти био, док сам се ја борио?” И Христос му је рекао: “Невидљиво сам стајао поред тебе, спреман да ти помогнем да си ти изгубио храброст.” И у том смислу је одсуство живог искуства знак Божијег поверења према нама, према нашој верности.

Кад се ради о мени на своју срамоту морам да кажем да је моја вера заснована на нечему што је све учинило лаким и зато би требало да се стидим, а не насупрот томе да се тиме дичим. До 15 године нисам знао ништа о Богу. Чуо сам ту реч, знао сам да се о томе прича, да постоје људи који верују у Бога, али Он није играо никакву улогу у мом животу. Он за мене просто није постојао. То су биле ране године емиграције, двадесете године, живот није био лак, а понекад је био веома страشان и тежак. И у једном тренутку је настао период среће, период када није био страшно. То је био тренутак када смо се први пут (имао сам 15 година) бака, мама и ја нашли под истим кровом, у истом стану уместо да скитамо и да немамо сопствени кров. И први утисак је било блаженство: то је чудо, срећа... А после неког времена ме је обузео страх: срећа је изгледала бесциљна. Док је живот био тежак, у сваком тренутку се требало борити са нечим или за нешто, сваки тренутак је имао непосредан циљ. А овде се испоставило да нема никаквог циља, празнина. И ужаснуо сам се од среће тако да сам одлучио: ако у року од годину дана не нађем смисао у животу - убићу се. То је било потпуно јасно. У току те године нисам тражио ништа нарочито, зато што нисам знао ни где да тражим, ни како, али се са мном нешто десило. Пре поста сам присуствовао беседи оца Сергија Булгакова. Он је био изузетан човек, пастир, богослов, али с децом уопште није умео да разговара. Руководилац ме је убедио да одем на тај разговор и када сам му рекао да ни у Бога ни у свештеник не верујемо он ми на то рече: “А ја те не молим да слушаш, - просто седи мало тамо.” И сео сам са намером да не слушам, али је отац Сергије говорио прегласно и сметао ми је да размишљам. И морао сам да слушам ову слику о Христу и хришћанину коју је он давао: слатку, смерну итд., односно све оно што није својствено дечаку од 14-15 година. Толико сам се разљутио да сам после беседе отишао кући, питао мајку да ли има Јеванђеље одлучивши да проверим да ли је тако или није. И одлучио сам да ако откријем да је Онај Христос Онакав како Га је описао отац Сергије, овај јеванђељски Христос, онда сам с тиме завршио. Био сам практичан дечак и откривши да има четири Јеванђеља сматрао сам да је једно сигурно краће и зато сам изабрао да прочитам Јеванђеље по Марку. И овде се са мном десило нешто што ми одузима свако право да се узносим пред било ким. Док сам читао Јеванђеље између прве и треће главе одједном ми је постало апсолутно, савршено јасно да са друге стране стола, за скојим седи стоји живи Христос. Застао сам, погледао, ништа нисам видео, ништа нисам чуо, ништа нисам осетио чулом мириса, - није било никакве халуцинације, то је била просто унутрашња апсолутна, јасна увереност. Саћам се да сам се тада одвојио од наслона столице и помислио: “Ако је Христос жив преда мном, онда значи да је све што је речено о Његовом распећу и васкрсењу истина и то значи да је и све остало истина...” И то је био преокрет у мом животу од безбожништва ка вери, онаквој каква она у мени јесте. Ето то је једино што могу да кажем: мој пут није био ни уман, ни благородан, већ ми је Бог просто због нечега спасио живот.

Унутрашње ћутање

Свети Јефрем Сирин у једном од својих дела каже да када Бог ствара човека Он у срж његовог бића ставља цело Царство Божије и његов животни задатак се састоји у томе да копа, да копа док не дође до оне дубине на којој се налази ово благо. И пост је онај моменат када треба да сконцентришемо сву своју пажњу како бисмо умели да саслушамо оне дубине из којих то допире до нас као звук звона града Китежа. Сећате се приче о томе

како је један благочестиви град био спасен од скрнављења тако што му је Бог дао да потпуно оде у дубину језера. Он је потонуо, али није пропао и људи са осетљивим слухом су пажљиво ослушкујући могли да из дубине чују звук звона. Ето тако у нама лежи Царство Божије као већ освећен град, па ипак, као град који је ван домаћаја зато што између нас и њега стоји испразност. И из ове испразности треба да се извучемо; и тако кратак дан као што је дан поста нам ипак даје могућност да се отргнемо од испразности макар на неколико сати.

У чему се састоји покушај да се отргнемо од ње? Први задатак који стоји пред нама јесте ћутање зато што разговором, комуникацијом, ми једни друге изводимо из унутрашње сабраности, уносимо једни у друге испразност, одвајамо једни друге од мисли, од осећања, од представа које су нас у том тренутку занимале и приморавамо се да уђемо у интересовања и бриге које су нам понекад потпуно туђе. Овај упад у нашу тишину се дешава на најразличитије начине. Човек сабрано ћути и одједном му неко прилази и прене га из ове тишине чак и најобичнијим поздравом не обративши пажњу на то да му у том тренутку није требало прилазити. Дешава се да се из ћутљиве тишине сами пренемо – читањем новина, прислушкивањем туђег разговора, обраћањем пажње на оно што се дешава ван нас и што можда за нас нема никаквог значаја, што само храни нашу радозналост и то чак није ни радозналост него нашу љубопитљивост, површност. И веома је важно да у извесним тренуцима човек нађе у себи снаге и одлучности да ступи у период ћутања. Сви духовни наставници нам говоре да дан треба започињати од таквог кратког времена и истим тим завршити дан, а затим треба у току дана отргнути неке тренутке кад одједном можемо да кажемо времену, току наших мисли, кретању наших осећања, па чак и нашој унутрашњој речи: “Стани!”

Ретко размишљамо о томе да се, будећи се ујутру, на извешан начин налазимо у ситуацији древног Лазара којег је Христос васкрсао из мртвих. Лазар је лежао у гробу, без осећања, нем, немајући над собом никакву власт; и глас Божји му је наредио да се врати свести, да се врати покрету, да се врати земаљском животу, али више не онакав какав је био кад је уснуо сном смрти, већ обогашен неким, за све нас, непојамним искуством, - искуством човека који је из живота потпуно отишао у смрт, спознао вечност и вратио се земаљском животу сада већ обогашен овим искуством вечности. Кад тонемо у сан ми такође губимо свест, губимо сваку власт над собом, сваку контролу над оним што може да нам се деси, у потпуности се налазимо или у власти околности или под покровом Божјим, говорећи разним језицима. Јутро нам долази као глас Божји који каже: “Изађи, врати се из сна, али не више као онај човек који си био када си увече тонуо у сан; врати се свести новог дана.” Ми углавном нисмо свесни да излазећи из сна ступамо у потпуно нови дан којег никад није било. Овог дана није било никада од почетка света. Овај дан је потпуно нов, он је пун безбројних могућности. Делимично ће бити одређен односом дејстава, речи, личности других људи, према нама, догађајима који су са њима повезани. Али он ће у знатној мери, као дан и као догађај бити одређен нама, оним што ми представљамо и како будемо деловали у њему речју или поступцима. И ево, пре него што ступимо у тај дан непромишљено, случајно, морамо да застанемо и да постанемо свесни, да примимо у своју свест што је могуће дубље то да је јучерашњи дан прошао, утихнуо, и да се сад налазимо пред апсолутном новином новог дана, и да нас у тај дан Бог шаље – у идеалној ситуацији – као веснике Њега Самог. Бог у нама види човека који је у свом протеклом животу спознао Бога, који је спознао себе самог, који је спознао путеве Божије, стекао оно што апостол Павле назива умом Христовим, односно човека који мисли Христовим мислима, осећа

Његовим срцем, делује Његовом вољом, тајанствено представља Његово сопствено присуство.

Али то је само у идеалним ситуацијама, зато што у нама не постоји само светлост; у нама се смењују светлост, полусветлост, а повремено и дубока тама, а негде постоји и стална полутама. Ипак, не смемо да заборавимо да, по речима Јеванђеља, светлост и у тами светли и иако је тама не прихвата, односно одбија је, бори се са њом, она не може да је победи. Светлост је прожима ма како јој се она противила. И у сваком од нас постоји неки делић светлости који је потребан не само нама него и другима. Овај делић светлости може да се састоји у томе што знамо нешто о Богу, о ономе што смо научили у току дугог или кратког живота; то може бити просто наше људско искуство које нам је указало на оно што даје живот и на оно што га руши, на оно што у наш живот доноси светлост, и топлину, и радост, и истину, и лепоту, и на оно што уништава, што разводњава све то. Зато свако од нас ступајући у овај нови дан мора да уђе у њега свесно, у потпуно спокојној сигурности да је послат у тај дан како би у њега донео добру вест - људску и Божанствену.

Међутим, с друге стране, не ступамо само ми у овај дан; сваки човек који се тог јутра пробудио ступа у њега у истој ситуацији као и ми. Неки људи су пуни светлости и могу да обасјају наш живот, неки од њих су у дубокој непроходној тами, а неки од њих су као већина, као сви ми вероватно, у полутама, делимично с проблесцима светлости, делимично с моментима таме. Светлост и тама су или измешани или се смењују и од тога зависи шта ћемо донети људима око нас.

Кад бисмо тако посматрали сваки сусрет, сваки догађај, кад бисмо себи постављали питање о томе шта ја могу да дам човеку који је преда мном, и шта могу од њега да примим, да добијем, како бисмо се пажљиво односили једни према другима! Сваки човек би за нас био весник од Бога: или захваљујући непосредно ономе што му је Бог ставио у срце – свесну или несвесну живу реч за нас, или захваљујући томе што је човек стекао мудрост искуством и може с нама да подели своје неуспехе, падове – ужас пред оним што је искусио. Значи, ми смо и весници и примаоци ове вести. И како бисмо у овај дан ушли у таквом расположењу духа треба да умемо, кад се пробудимо, умијемо и обучемо, да се прекрстимо во имја Оца и Сина и Свјатаго Духа, да се прекрстимо с тим да у име Божије ступимо у овај нови, још увек ничим не оскрнављени дан, у којем је све могуће. И да затим застанемо и размислимо: С чим ступам у овај дан? Наравно, ступам у овај дан са својом прошлошћу, нисам тако нов као овај дан, нисам се данас родио, али са чим у њега улазим: с горчином јучерашњег дана? С надом, с трепетним очекивањем радости? Са спремношћу да исправим грешке прошлих дана? Са чим?.. И изабравши из свега тога оно са чим имам намеру да ступим у тај дан, да се одрекнем оног негативног, што је можда испунило протекли дан или се у овај дан улило из далеке прошлости, - и загледајући се у оно светло, добро, достојно и Бога и мене, што носим у себи и што могу да унесем у тај дан? Ово захтева неко време, и због тога треба сести и поразмислити, те чврсто решити да у тај дан не уносимо ништа што није требало ни примати у душу, ни чинити протеклих дана. И насупрот томе, треба да унесемо оно најсветлије у нашој нади, у нашој вери, у нашем срцу и уму. И за то треба учврстити у себи одлучност. Свети Серафим Саровски је говорио да је разлика између грешника који пропада и праведника који се спасава само једна: у одлучности, односно у томе да човек постави себи задатак и да реши да не одступа од оне истине коју је изабрао. Ма како да нас саблажњава живот, ма какве изазове да нам нуди, да будемо у стању да кажемо; “Не!” ономе што је недостојно и нас самих и Бога. Ући у овај дан с таквом спремношћу није лако. То захтева и пажњу према себи, то

захтева и стално посматрање себе, односно будност. Не тражи се да човек буде забринут због себе, већ да прати покрете срца и мисли, кретања воље и да одлучно одсеца оно чега не сме бити.

Међутим, ово није довољно. Својом снагом не можемо у потпуности да учинимо било шта од онога што је достојно и нас самих, и Бога. Нас самих – зато што смо сви створени по образу Божијем, позвани да Му се уподобимо, сви смо позвани да будемо живе иконе Спаситеља Христа. И више од тога. Икона је нежив предмет, а ми смо крштењем постали живи удови, честице Тела Христовог. Као што је говорио отац Сергије Булгаков ми смо наставак оваплоћеног присуства Самог Христа кроз читаву историју, ми постајемо Његово Тело, ми постајемо место уселења Духа Светог. Зато само силом Божијом можемо да остваримо оно на шта смо позвани. Спаситељ нам каже: без Мене не можете чинити ништа, ви сте као гранчице које расту на дрвету. Откинувши се од дрвета гране одсечене, отпале, сасушене, више не могу да донесу плод. Само хранећи се оним животворним соком који тече кроз стабло и кроз велике гране, ми - мале гране, можда чак и листићи овог тајанственог дрвета, можемо да живимо и да доносимо плод. На ово се, наравно може рећи: “Шта можемо да урадимо? Ми смо тако немоћни, тако смо слаби...” опет, треба да се сетимо како се апостол Павле молио Христу молећи Га да му да снаге да испуни задатак који му је Бог дао, и како је зачуо Христов глас: Доста ти је благодат Моја, сила се Моја у немоћи остварује... У каквој немоћи? Наравно, не у нашем кукавичлуку, не у тромости, не у лењости, не у нашој спремности да изневеримо оно највише како бисмо задовољили најниже у себи. Немоћ о којој он говори је другачија: то је свест о својој немоћи – и потпуној сигурности да ако се потпуно препустимо Богу Он и у нама може да учини оно што је учинио у светима. И апостол Павле, спознавши да се ова немоћ састоји у томе да човек буде потпуно еластичан у руци Божијој, апсолутно прозрачан за Његову светлост, потпуно предан Његовој вољи, ликујући после тога говори: И зато ћу се хвалити (односно радовати) само немоћу својом, како би све било сила Божија... И на другом месту у својим посланицама он каже: Све ми је могуће силом Господа нашега Исуса Христа која ми даје снагу...

Наравно, не можемо себе да поредимо с апостолом Павлом, ни по величини, ни по снази, али можемо да му подражавамо. Он нам сам каже: Угледајте се на мене, као што сам се ја угледао на Христа... Ово не значи да се он горди и да каже да Му се већ уподобио; већ да свим својим бићем тежи да следи Христа, да Му постане сличан и говори нам: Као што сам се ја покајао због тога што сам био туђ Христу, и ви се покајте за то, престаните да Му будете туђи... Павле је био прогонитељ, а ми смо равнодушни. Павле је био активан противник хришћана, али ради Бога; а ми смо троми и равнодушни због себе, због своје лењости, због наше тромости. Сусревши Христа Павле ни за тренутак није посумњао да ли да му да живот и он нам говори: “Поступите као ја.”

А даље ће нас водити Бог, она сила Божија која се у немоћи остварује. И ево, започињући овај дан треба да уђемо у дубоко општење с Богом, да се уђутимо у наше сопствене дубине у Његовом присуству. Ми не унемо да ћутимо. Ми не унемо да ћутимо ни кад једни са другима разговарамо, па чак ни кад смо сами. Сви сте вероватно приметили како стално водимо дијалог са собом, како стално разговарамо са собом. Треба да се одучимо од тога. И можемо да се одучимо; као прво тиме да научимо да слушамо другог човека када он са нама разговара. Овакав предлог може да вам изгледа чудно, али ипак размислите; како често, како стално бива да човек разговара са нама, ми пратимо његов говор али истовремено коментаришемо његове речи, спремамо одговор на оно што

он говори, не слушамо га, слушамо га, а у позадини су нам сопствене мисли. Треба да научимо да ћутимо унутрашње и да слушамо. Да слушамо не само речи – речи можемо да слушамо и овако као што сам мало пре описао, стално дајући коментаре, припремајући се за одговор. Треба да научимо да слушамо на други начин. Иза речи постоји звук гласа, иза звука гласа постоји читава људска судбина. Јер како често се дешава да нам човек говори једно (не желим да кажем да нас лаже, већ нам говори тачно онолико колико мисли да смо у стању да примио и да понесемо), а у ствари иза овог малог што нам он говори стоји читаво море боли, несреће, потребе, наде да ћемо се одазвати. Како је прелепо речено: “Мало је речи, а туге речица, туге речица бездана.” И како често иза речи не чујемо (најчешће намерно) крик душе, зато што чути овај крик значи душом се одазвати, значи преузети на себе ризик да се прихвати несрећа, потреба овог човека у своје срце и да се више никад из те туге не ишчупа, да се никад не избегне, да се никад не побегне од ње. То значи заувек се везати и животно, зато што овај крик од нас захтева активну пажњу или ако нас живот растави од овог човека, захтев да се молитвено никада не заборави овај крик који смо једном чули од тог човека. Ако вам је потребан пример могу да вам наведем један.

Како се често дешава да посећујемо болесника и страшно нам је да понесемо његов крст, да узмемо на плећа његову судбину, да се вежемо за њега тако да више не одемо од њега – не кажем у простору, да не изађемо из собе, већ да се не откинемо. Питамо човека. “Како се данас осећаш?” И човек видећи у нашим очима наду да нас неће везати одговара. “Знаш, није лоше, чини ми се да је чак и боље, ноћ је била мирна...” И ми не желимо да чујемо оно што је у његовом гласу, већ чујемо само речи, зато што само њих желимо да чујемо и кажемо: “Ах, како ми је драго!” И спасили смо се од потребе да састрадавамо, да примимо човека у срце заувек.

Тако се дешава са сваким сусретом. И ако научимо да слушамо речи без коментара, да ослушкујемо глас кој прати ове речи, да се загледамо у поглед, у очи тог човека, да га прихватимо онолико колико смо способни, потпуно, онда ћемо се макар мало научити оном унутрашњем ћутању које постепено може да нас доведе до слушања наших сопствених дубина.

Постоји и други начин да се научимо да слушамо: то је пажљиво читање Јеванђеља, које се одвија исто као што сам мало пре говорио о људском говору. Читамо Јеванђеље с надом да ћемо у њему наћи оно што желимо: утеху, оснажење, право да живимо и да поступамо онако како поступамо и живимо. Или га читамо са страхом, као да не желимо да чујемо нешто што ће нарушити наш мир, што ће пред нас ставити неумољиви захтев: пошто си то чуо, пошто си схватио – даље не можеш да живиш, да мислиш, да осећаш, да желиш као раније... Читамо Јеванђеље са надом да ћемо чути оно што желимо, и с опрезом, - само да не чујемо оно што не желимо да чујемо. Треба да научимо да слушамо јеванђељске речи, да слушамо Христа Који разговара са нама лично, с намером да чујемо Његов глас ма шта нам Он говорио, и када чујемо, да не журимо да то заборавимо, већ насупрот томе, да запамтимо, да обележимо оно што смо чули зато што се у том тренутку Христос Спаситељ обраћао нама лично, разговарао је лично с нама. Зар би када би Христос телесно сад стао пред нас и обратио се сваком од нас само једном речју, која се односи на Његов живот, која, како је Христос говорио као мач одваја светлост од таме, зар бисмо рекли: “Иди, Господе! Одлази, не желим да слушам...” Наравно да не бисмо. Не бисмо имали довољно безбожности, не бисмо имали довољно безосећајности,

безобразлука за то. Па ипак, иако тога нисмо свесни стално то чинимо када читамо Свето Писмо, кад га чујемо у храму.

Не читамо стално Јеванђеље, читамо и много тога другог, али опет читамо без оне откривености, без оне унутрашње ђутљивости која би нам омогућила да постанемо заједничари у ономе што нам дати писац говори. Читамо са унутрашњим коментарем, читамо критички: ово прихватамо, ово критикујемо, ово нам изгледа непотребно... Али веома ретко читамо, чак и велике писце, с отвореношћу (не кажем: ништавне писце, јер и они имају шта да кажу, као што свако од нас у свом ништавилу може чудом да другом човеку каже ово или оно што може да му буде од користи). Треба да научимо да пажљиво читамо оно што читамо, не ради разоноде, већ како бисмо заједничарили у оном искуству живота, или машти, или фантазијама, које је овај писац уложио у књигу или чланак. И опет то можемо да учинимо учећи се да ђутимо у себи: али чинећи то можемо да се научимо да ђутимо.

И други пример који вам је можда разумљивији него мени, иако је и мени индиректно разумљив, јесте музика. Можемо да гледамо партитуру, али ако нисмо музичари не видимо ништа осим парчета папира и знакова које не разумемо. Можемо да читамо ноте, али само да читамо, не повезујући их у праву мелодију; можемо да се разбијемо и да очима читамо знаке, а да својим унутрашњим слухом чујемо мелодију. Ако слушамо исту ову партитуру на концерту можемо да уђемо у звуке и звуци могу некуда да нас однесу и кроз ове звуке можемо да постанемо заједничари у другом свету. Али иза ових звукова стоји композитор са својим искуством, не музике, већ живота, самог себе, с искуством лепоте и ругобе, с искуством радости и туге, с искуством наде и очајања, с искуством све дубине људског живота, и својег, и туђег. А иза тога лежи читаво пространство живота, из којег је овај композитор уловио само неке звуке, читаво море, оно море звукова о којем је писао Љермонтов; и иза тога су тајне живота.

Ево како можемо да растемо само ако се отргнемо од видљивог, како бисмо кроз ђутање омогућили невидљивом да се испољи. Светитељ Теофан је о томе писао да ако гледамо у поток у којем је вода пуна муља видимо само муљ, а дно поточића не можемо да видимо, али ако кроз овај поточић потеку прозрачне, чисте воде, кроз њихову прозрачност можемо да видимо дно потока, сваки каменчић, све што у њему лежи. И животни задатак је у томе да човек престане да замућује у себи површинске слојеве како би могао да се загледа у дубине сопствене душе, оне дубине, о којима говори апостол Павле, о којима говоре подвижници, духовни наставници...

* * *

Настављајући оно што сам говорио на крају прве беседе желим да вам дам пример који сам већ неколико пута наводио, али нису га сви чули, а он има неки значај.

Убрзо након што сам рукоположен послали су ме у старачки дом да служим. После службе пришла ми је веома стара бака (и кад кажем да је била веома стара то је потпуно тачно, тада је имала 102 године) и обратила ми се питањем: “Оче Антоније, желела бих да научим да се молим, шта да учиним како бих то научила?” Погледао сам је с чуђењем и рекао јој: “Обратите се некоме ко зна нешто о томе!” Она ми је на то одговорила: “Већ сам питала оне који знају, али никад нисам добила ваљан одговор, па сам посмислила да пошто ви вероватно ништа не знате можда ћете ми случајно рећи нешто корисно.” Ово ме је наравно, охрабрило, па јој рекох: “О чему се ради?” “Ево,” каже она, “све време се

молим и никад не могу да осетим Божије присуство...”И тада сам заиста поступио онако како је она очекивала, односно “лупио” сам прво што ми је пало на памет: “Како можете да очекујете да ће Бог моћи да удене неку реч ако ви све време причате?” “Па шта да радим?” Кажем: “Ево шта. Ујутру, кад устанете, спремите своју собу, спремите се, сакријте негде у неки скривени ћошак све оно што прави неред у свакој соби, упалите своје кандило, седите удобно у фотељу и не молите се. Знаш да умете да плетете, па онда плетите мирно пред лицем Божјим и ћутите. Гледајте фотографије својих рођака, гледајте кроз прозор, ништа друго немојте да радите...” Кроз недељу дана поново сам тамо служио и старица (већ сам са страхом чекао њен долазак) ми приђе и рече: “Знаш, успева!” Био сам потпуно изненађен зато што сам се надао преко сваке наде, али ништа нисам очекивао. “А шта успева?” “Знаш, села сам да плетем и прво сам чула само звук својих игала. Затим је овај звук постао монотони ритам, слушала сам га и слушала и постепено сам захваљујући тихом звуку мојих игала одједном осетила како је око мене тихо. Почела сам да ослушкујем ову тишину и одједном ми је постало јасно да се у сржи ове тишине налази нечије присуство. И схватила сам да је Бог ту. А даље (каже она) се нисам ни молила, просто сам седела у Божијем присуству.”

Ово веома личи на оно што је једном западном свецу из 19. века у Француској рекао један сељак. Овај светац је био старешина мале сеоске цркве и приметио је како је неки старац седео у цркви, просто је седео. Он га упита: “Деко, шта сатима радиш у цркви? Усне ти се не мичу, као да се молиш, твоји прсти не пребирају бројанице – шта радиш?” И овај га погледа и рече: “Он гледа мене, а ја гледам Њега и тако нам је лепо заједно.” Ево тог стања о којем сам покушавао да говорим у току беседе: о унутрашњој тишини, о оном унутрашњем ћутању које човеку омогућава да пажљиво слуша спољашњу тишину и да у дубини те тишине осети више од тишине, да осети присуство које представља максимално тиховање, пуно живота, које може да да живот.

Али, наравно, то је само почетак. Говорио сам о томе како започети дан. А шта радити у току дана? У току дана свако од нас мора да се среће са мноштвом људи, да се бави мноштвом ствари, да обавља разне послове. Шта онда да радимо? Како да поступимо? Како да не изгубимо оно унутрашње устројство које смо макар на неко време добили у току јутарњег ћутања, јутарње тишине? На ово има неколико одговора. Први одговор је у томе да нисмо заузети у сваком тренутку дана, има тренутака предаха. И у овим тренуцима предаха увек можемо да се бавимо успостављањем унутрашње тишине. Не јуримо све време; не разговарамо све време са неким; не радимо све време нешто. Али ако чак и радимо много тога има тренутака паузе. А понекад се ови тренуци паузе могу и стварати. Наравно, није умесно говорити о себи, али ћу ипак рећи да су док сам био лекар долазили код мене пацијенти, и у току читавог времена - док сам имао неку унутрашњу усредсређеност ја сам се бавио пацијентима, а кад бих осетио да ме ова усредсређеност напушта говорио сам пацијенту: “Изгубио сам сабраност, треба да се помолим. Ако сте верујући помолите се заједно са мном, а ако сте неверујући седите мирно и немојте да ме ометате,” И клекао бих на колена и у току пола минуте или минуте просто сам се сабирао пред лицем Божјим, а затим сам настављао да радим. И то је потпуно могућа ствар. Није обавезно да се то ради тако демонстративно. Човек може да се на минут “искључи” и да уђе у себе; може да каже човеку: “Опростите ми, дајте ми само минут, тако сам уморан сада,” или нешто слично, - и поново ући у себе. Ово је веома важно.

Али, с друге стране, треба узети у обзир и оно што сам покушавао да кажем на самом почетку. А то је да сваки сусрет може бити сусрет под Божјим покровом, може

бити сусрет у току којег треба нешто да дам другом или да примим нешто од њега. И зато, ако се према сваком сусрету, према сваком догађају из нашег живота будемо односили тако, испоставиће се да је могуће, ма шта да се деси, ма шта да се догоди – не губити везу с Богом.

Опет, има једна руска бајка. Неком мудрацу су била постављена три питања, на која је требало да одговори у року од двадесет четири сата, а ако не успе да одговори претила му је нимало пријатна казна: јавно шибање на тргу престонице. Он поче да обилази, колико је имао снаге, друге мудраце и ниједан није могао да му одговори на питања. На повратку, потиштен, несрећан, предосећајући већ бруку и патњу, он прође поред мале девојчице која је пасла гуске. Девојчица га погледа и упита: “Зашто си тако тужан?” “Ах,” каже мудрац, “нећеш схватити...” “Ма не, реци.” “Ето, поставили су ми три питања, а ја не могу да одговорим на њих и због тога ће ме шибати пред читавим народом.” “Која су ти питања постављена?” “Зашто да ти кажем, свеједно нећеш схватити?” “Ма добро, реци.” И он јој рече: “Прво питање је које је најважније време у човековом животу. Друго питање је ко је најважнији човек на свету. А треће је који је најважнији поступак који можеш да учиниш.” И девојчица га погледа и рече: “Мислиш да је то јако тешко? То је веома просто! Најважнији тренутак у животу је садашњи тренутак, зато што је прошлост већ отишла, а будућности још нема. Тренутак у којем живимо је једини којим располажемо. Најважнији човек је онај који је пред тобом сада, јер другог нема. А најважнија ствар је оно што у том тренутку можеш да учиниш за тог човека.”

Како би богати, како би пуни смисла били сви наши сусрети када бисмо могли да размишљамо као ова мала девојчица која је напасала гуске! Нису обавезни сусрети у којима ми једни другима говоримо “вечне истине”, нешто нарочито важно, већ тренутак кад човеку на чијем је лицу написана брига или туга можемо да се осмехнемо или просто да га тако погледамо да он схвати да смо га видели, да постоји, да није празно место. Или у другим случајевима на питање, које нам можда изгледа празно, али је за датог човека важно, можемо да дамо не површан одговор, већ пажљив, чак и ако уопште не изгледа као одговор. Човеку се може рећи: “Знаш, ти постављаш питање које је на први поглед веома једноставно, али о којем ја никада нисам размишљао. Сад не могу да ти одговорим, треба да размислим о томе што питаш или о ономе што говориш.” У сваком случају ако просто будемо поштени до краја, истинити до краја, сваки сусрет може бити заиста сусрет у пуном смислу речи, а не судар или тренутни додир, већ прави сусрет лицем у лице.

Вероватно се сећате приче о томе како је Христос исцелио човека слепог од рођења. Размислите: овај човек је отворио очи и прво што је угледао после дугогодишњег слепила био је Божји поглед који је на њему почивао. У овом погледу он је угледао и сажаљење, и љубав, и радост... И свако од нас (у извесном смислу, и наравно, у веома малој мери) може у односу на другог да буде такав поглед, такав слух, такво разумевање, такво ћутање пуно свештеног страха. Кад бисмо тако проводили дане, кад бисмо сматрали да је сваки сусрет значајан, да је сваки човек значајан и наш живот би се обогатио зато што не би било празних сусрета и живот око нас био дубок и богат садржајем. И тада ни уједном тренутку не би могло бити онога што тако болно доживљавамо: губитак себе, и губитак Бога. Не бисмо губили себе и Бог не би нестао из наше свести или из нашег унутрашњег доживљаја. Ово је веома важно. Сећам се једне монахиње која је у свом дневнику написала: “Господе, због околности у мом животу нисам у стању да будем у цркви онолико колико бих желела, да читам Свето Писмо и да се молим, зато што сам стално међу људима. Али једно сам научила да сваки човек представља Твој образ. И

гледајући сваког човека молим се Теби, комуницирајући са сваким човеком служим му као да служим Теби лично...” Како би наш живот био сабран када бисмо барем делимично могли да се односимо тако једни према другима и према самима себи! Тада бисмо с доласком вечери могли да станемо пред своју савест и пред свој живот, и пред Бога, и пред лице свих људи које смо срели, опет, не са осећањем да је дан узалуд прошао, већ са осећањем, - да, било је и доброг и лошег, било је и добра и зла, било је и пропуштеног и учињеног. Могли бисмо да станемо пред своју савест и да се покајемо: да протраћио сам неке могућности, прошао сам поред тих и тих људи, изгубио сам себе у тим тренуцима... И могли бисмо да се окренемо ка Богу и да кажемо: “Опрости, Господе! Ти си ме послао у густину овог живота и то је било узалуд. Ти си се у мене уздао, а ја нисам оправдао Твоју наду...”

Морам да додам још нешто што се односи на устројство наше душе. Све о чему сам до сада говорио односи се непосредно на нас, на наше мисли, на наше речи и осећања. Она молитва коју сам мало пре поменуо, она размишљања, на која сам на почетку указивао – то су личне успомене или лична припрема за наступајући дан. Али постоји још нешто. Дате су нам молитве светаца које можемо да користимо, али треба да их користимо савесно и озбиљно, истинито.

Ево шта тиме желим да кажем. Свака молитва у молитвенику, било да има натпис да ју је написао овај или онај светац или да нема, се у неком тренутку откинула из живе душе човека као што крв бије из ране. То је био тренутак одушевљења, радости, захвалности или покајања и очајања, али је то увек био искрен крик душе. И зато свака молитва садржи искуство које, вероватно, превазилази искуство сваког од нас. Нико од нас не може да се упореди са Василијем Великим, Григоријем Богословом, Јованом Златоустом, Марком Подвижником, Симеоном Новим Богословом итд., али свако од нас у свакој од тих молитава може да улови нешто што из искуства већ зна, чега се макар с краја дотакао. Очекивати да можемо да прочитамо све молитве јутарњег или вечерњег правила сливајући се с мислима, с осећањима која су у њих уткана је назамисливо. Дај Боже да можемо да се слијемо са искуством једног од тих светаца израженим у једној од тих молитава. Али очекивати да ћемо моћи да се слијемо са искуством једног од тих светаца у читавом низу његових молитава, а тим пре са искуством читавог низа светаца је немогуће.

Зато треба да се односимо према тим молитавама као према школи која пред нама открива искуство таквих људи који нас неупоредиво превазилазе, али који, су нам ипак сродни пошто су људи. Ево ове или оне молитве, прочитаћу је пажљиво постављајући себи питање: Шта већ могу да кажем искрено, истинито, из свог искуства? Овде једна реченица, једна реч дотиче моју душу. Шта је у ту молитву уткано, какво знање о Богу, о себи самом, о животу, о људима? – и шта ја знам а да је слично, шта ме чини сродним са искуством овог свеца?..

Тако треба постављати питања не у тренутку кад се већ молиш овим молитавама, него у неким интервалима када човек има времена. А времена – понављам – свако од нас има, зато што веома много времена трошимо узалуд, чак и не на своје задовољство, већ тугујући због празнине живота, због празнине своје душе и срца. Ако се тако замислимо над једном, над другом молитвом у свакој од њих ћемо нешто почети да видимо, нешто да препознамо и да заједначаримо у искуству овог или оног свеца. И кад будемо читали јутарње или вечерње молитве неке од њих ћемо читати већ из срца и ума. Чиниће нам се да читав садржај можемо да кажемо у своје име иако ће то бити само у складу са нашом мером, али потпуно искрено и истинито. Друге молитве ћемо моћи да читамо поштено ако

прочитавши ову или ону реченицу можемо да се зауставимо и кажемо: “Господе, не, ово не могу да кажем у своје име, ово не схватам, с овим не могу да се сложим, не могу да говорим са Тобом тако, не могу да осетим то у односу на људе који су око мене или у односу на себе самог!” На другим местима молитва ће стајати преда мном као суд. Да, “Оче наш”: опрости ми грехове моје као што ја опраштам онима који су преда мном криви... Да ли могу то да кажем? А ако не могу то, шта могу да кажем Богу? Могу да му кажем само истину. Јер Он неће поверовати мојим речима. Он зна моје срце, зна моје мисли, зна мој живот, чуо је сваку реч коју сам рекао овом или оном човеку, понижавајући га, вређајући га, обавијајући га лажју. И због тога треба наћи речи покајања, али оне опет, треба да буду поштене. Можемо да кажемо: “Господе, не могу да опростим, чак не могу ни да се кајем. Помози ми, научи ме!” или се може рећи: “Господе, срамота ме је, али не могу да осетим и не могу да се променим.” Има много таквих израза у молитвама који би за нас могле да представљају пробни камен. Тада бисмо почели да препознајемо себе, као да се гледамо у огледало које нам показује онај савршени образ, на који смо позвани, образ Божји, који је запечаћен у нашим дубинама и онај унакажени Божји образ који представља стварност наше душе у датом тренутку. Све је ово веома важно зато што је то с једне стране покушај да човек препозна себе самог, онаквог какав јесте, а с друге стране, да уђе дубље од овог емпиријског, релативно лако спознатљивог човека, у оне дубине у које је уткан прави образ Божји, запечаћен Божијом руком.

Ако се тако живи, ако се тако поступа заиста се од молитве може начинити живот и од живота стална молитва. Ако се ствари тако поставе сваки пут када срећемо човека можемо одмах да помислимо: “Чувај се, иде сусрет! Овај сусрет треба да буде мој дар овом човеку или његов дар мени, али не може бити ништа друго, и овај дар треба да буде свети дар.”

Има тренутака када је дар који дајемо или добијамо мучан. Није увек лако чути истину о себи. Не знам да ли је теже или лакше човеку да каже истину о њему, у сваком случају није лако рећи је тако да ова истина буде исцељујућа, да не постане рана која је нанета души тог човека. И зато треба да почнемо сваки сусрет мишљу брзом као светлост: “Господе, просветли ум мој!..” Као што је говорио Тихон Задонски: “Дај мње “молчаливост рассуждајушчују словеса,” дај ми унутрашње ћутање захваљујући којем ћу сваку реч моћи да кажем тачно. И такође да молимо Бога за то да постанемо способни да чујемо све оно што Бог кроз тог човека жели да нам каже. Он можда жели да ми каже истину или да ми да искуство понижења; Он може да ми пошаље увреду како бих видео до које мере нисам способан за смирење, кротост, опраштање увреда... Чак и оно што изгледа зло које долази у наш живот увек представља дар, само ако умемо да прихватимо то зло као дар, као околности у којима можемо да постанемо оно на шта нас Господ позива. И затим, кад говоримо са човеком или га слушамо треба кратко да се помолимо: “Господе, узгаји у мени све добро што је овај човек посејао, и ако сам рекао нешто истинито и правично, узгаји то у њему, али ако сам испустио трулу реч, ако сам у његово срце посејао неистину, Сам Господе, расеј ову неистину, нека она усахне у њему, нека не доноси никакав плод. А мени, Господе, опрости, зато што нисам умео да кажем Твоју реч овом човеку у тренутку који је можда био одлучујући у његовом и мом животу.”

Али све ово може да се дешава само ако се постепеним, пажљивим трудом учимо оном унутрашњем ћутању које нам даје могућност да чујемо. И код једног од западних светитеља постоји следеће расуђивање. Ако за Спаситеља Христа кажемо да је Жива Божија Реч, за Бога и Оца можемо да кажемо да је Он оно бездано тиховање из којег

једино и може да се зачује Реч истинита, Реч која до краја изражава оно што садржи дубина овог ћутања... зато тако инсистирам да се за време наших постова осим оних момената када овде општимо у братској љубави, радости и сусретима, одвија ово ћутање, како би постојало неко време кад можемо макар физички да ћутимо и да се научимо да слушамо тишину, да чујемо макар сопствени дах, макар откуцаје сопственог срца. Каже нам се да приликом изговарања Исусове молитве треба да постанемо свесни удараца нашег срца и да се молимо на фону овог ударања зато што нам је потребно неко сидро које би нас држало на ивици ћутања, или свест о томе да тонемо, да смо слични Петру који је кренуо по таласима према Христу и у којем заједно с тим није било довољно слободе од страха, од уморности која га је окруживала да иде даље и да не потоне. И он је узвикнуо: “Господе, спаси!”

Човек може да се моли сам из недара унутрашњег ћутања или из свести о својој очајничкој потреби да га Бог спаси. И кад тако завапимо ка Христу са нама ће се десити оно што се догодило и са Петром: Спаситељ га је узео за руку и нашли су се поред саме обале.

О хришћанском животу

Као основни принцип, живети хришћански значи живети тако да се колико год можемо, постепено, све више уподобљавамо Христу. Могуће је да ово звучи веома страшно, али Спаситељ нам је потпуно јасно рекао: Дао сам вам пример како бисте се на њега угледали. И пример, наравно, садржи читав Његов живот, Његово мишљење, Његов срдчан однос према човеку и према свету који га окружује, и према судбинама Божјим. Ово садржи све оно што човек представља и све што може да чини. Зато што се хришћански живот не састоји просто у томе да набубамо ове или оне заповести и да се трудимо да их испунимо, већ у томе да иза заповести, иза речи, иза слике нађемо дубоки смисао и да урастамо у тај смисао. То бих желео да објасним.

Кад се размишљамо или кад пажљиво читамо Стари Завет видимо да су тамо дате заповести и ако је човек максимално испунио ове заповести - које је Бог дао, ако их је испунио по савести, из све своје снаге, свим својим поимањем, свом својом тежњом ка праведности – он је пред Богом био праведан. Али тиме се све завршавало у том смислу што је његов положај у односу на Бога било на изванредно начин правни: он је био “прав” у делима својим. А у Јеванђељу нам Спаситељ изванредно говори: Кад испуните све, сматрајте да сте – *некључимије раби* (односно да ништа не вредите). Дакле, не ради се о томе да човек буде праведан пред Богом кроз испуњење заповести, већ да иза заповести нађе неки свој пут; а какав је то пут?

Један духовни наставник је говорио да човек мора безусловно да верује свом наставнику како би напредовао у духовном животу. И даље је објашњавао да се вера у сопственог наставника састоји у томе да се као прво, такав нађе, и да човек види у њему лик на који се треба угледати; треба наћи таквог човека којег човек може пажљиво да слуша и да у послушању према њему прерасте границе сопствене мере. И кад говорим о послушању управо не говорим о томе да човек ропски испуњава ова или она животна правила, већ о томе да пажљиво слуша. Реч “послушање” је од речи “слушати”. Однос наставника и ученика се састоји управо у томе да ученик пажљиво слуша свог наставника – не само просто и формално његове речи, већ да се труди да проникне у мисли, у искуство, у схватање, у знање, у осећања којима су изречене ове или оне његове речи. И

захваљујући томе човек постепено може да прерасте своје искуство и да постане заједничар у искуству свог наставника.

У правом смислу речи наш једини наставник је Христос; Он нам Сам о томе говори: Ја сам ваш једини Наставник, Ја сам ваш једини Учитељ... И зато кад нам Христос даје заповест Он нам не указује само шта да радимо; Он нам говори: Ево тако би поступио природно покретом срца, увереношћу ума, складом читавог свог бића, човек који је духовно целовит и здрав. И да би израстао у ту меру целовитости, човек треба да почне од тога да научи како да поступа, како да размишља, како да се осећа, на примеру свог наставника. Али “оправдати” се тиме што ћу поступајући на одређени начин бити “прав” пред Богом није могуће, зато што човек никада не бива “прав”; и не зато што никад не може да се оправда, већ зато што ствар није у томе: заповест нам је дата како бисмо могли да израстемо у нову меру поимања и у нове димензије живота.

Зато се кад говоримо о томе да треба да живимо хришћански не ради о томе да у Јеванђељу или уопште у Новом Завету нађемо сва правила која су навели Спаситељ Христос и апостоли и да их испуњавамо. Јер човек може механички да испуњава правило у којем његова душа ни на који начин не заједничари.

Сећам се случаја који ми је испричала кћерка човека о којем се ради. То је био верујући хришћанин, чврсто убеђен да треба да испуњава сваку Христову заповест и то је и чинио колико је умео. Али ево једног примера тога како је он приступао испуњењу ових заповести. Био је имућан човек, имао је добру кућу, подови су били углачани. Кад би на његова врата покуцао просјак он би му отворио, заустављао сиромаша на прагу и говорио: “Стани ту где стојиш, немој да улазиш у мој ходник у својим прљавим чизмама.” Затим би просјаку изнео тањир чорбе и парче хлеба и говорио: “Једи, али у дворишту!” Када би овај завршио с јелом он би му давао неки динар и говорио: “А сада одлази!” И сматрао је да је испунио Христову заповест “нахрани гладног”. Технички, он је то и учинио: човек је појео хлеб, појео је чорбу, добио би неку пару и одлазио. А с чим је одлазио? Одлазио је вероватно с осећањем да није тако гладан, да има неку пару да нешто поједе, макар за један ручак или просто за чашу воде, али да није наишао на људски однос.

Могу да вам дам и супротан пример који ме је једном веома дирнуо. За време немачке окупације предавао сам у Руској гимназији у Паризу. Међу васпитачима је био веома суров, строг човек који је некада био мој руководилац у летњем логору; он је био затворен, готово ни са ким се није дружио и нико у ствари ништа није знао о њему; у ствари, нисмо знали у каквој беди он сам живи. Добијали смо бедну плату и они од нас који су могли, просто су радили још негде како би имали могућности да предају у гимназији. Он није могао много шта да ради и због година, и због здравља и због тога што није знао француски језик. И ево следеће слике: дечаци, девојчице трче у школу, истим путем иде овај васпитач. Крај пута седи просјак пред њим је качкет. Пролази много народа. Неки иду поред “не примећујући” га зато што их је срамота да га погледају и да му ништа не дају. А неки просто у овај шешир убацују новчић, а да човека уопште ни не погледају. Они су своје урадили; он за њих није човек, он је просјак, а просјак је просто качкет. И ево прилази овај васпитач. Он застаде, скиде шешир и нешто рече просјаку; ништа му није дао, а просјак скочи на ноге, загрли га и они се растадоше. Кад је дошао у гимназију деца се окупише око њега и почеше да га засипају питањима: “Ко је тај човек? Да није ваш рођак? Или познаник? Зашто сте скинули шешир? Ништа му нисте дали – зашто је скочио и почео да вас љуби?..” И васпитач није имао куд, морао је да одговори. И одговорио им је отприлике следеће: “Ишао сам пешке с другог краја Париза зато што

нисам имао пара за метро; ишао сам путем и издалека угледао овог просјака; видео сам како су људи пролазили поред њега, видео сам како су неки бацали новчиће у његов качкет а да га чак ни не погледају. И помислио сам да ће ако прођем поред њега и не укажем му пажњу можда у њему умрети последња вера у човека: не само да га нико није погледао, већ се чак нико није потрудио ни да му од свог иметка да неки динар. А новца нисам имао! Нисам имао шта да му дам... Застао сам и скинуо шешир пред њим како би осетио да смо једнаки, да у њему видим човека једнаког себи, а не просјака и објаснио сам му: Опростите ништа не могу да вам дам, немам ништа... И овај човек је скочио и загрлио ме.”

Ја сам с овим просјаком разговарао и пре и поразговарао сам с њим после овог догађаја. И он ми је рекао да га никад нико није даривао тако богато, тако штедро као овај човек који му ништа није дао, али га је признао за човека једнаког себи, скинуо пред њим шешир и објаснио зашто не може да му помогне и замолио га за опроштај због тога.

Ето два примера: један човек је све учинио по заповести, други наизглед није испунио никакву заповест; нема заповести како човек треба да се односи према просјаку када нема шта да му да. Али он га је даривао најбогатијим даром: уверио га је, доказао му је да је он човек, да се према њему може односити као према најугледнијем: да се пред њим скине шешир, да му се извини, да се с њим разговара као са једнаким... Може се рећи чак и више. Један духовни писац је говорио да су просјаци наши господари зато што имамо богатство само ради тога да њима послужимо, да богатство у нашим рукама није наше, да нам је дато на располагање да га распоредимо онако како би га Бог распоредио: да дајемо тако да нам се ништа не лепи за руке, да ништа не сматрамо својим, да сматрамо да све што имамо, све без остатка припада ономе коме треба.

Ево два примера са коментарем о томе да испуњавање Христових заповести није просто ствар испуњења закона већ нешто више: то је испољавање Христове бриге и Христове љубави према онима којима је она потребна, без размљшања, без постављања питања да ли је тај човек достојан, без постављања питања да он можда није преварант – за то ће он да одговара, а ми ћемо одговорати за то како смо се понели према човеку.

На ово се такође односи и одељак из Јеванђеља који се чита пред Велики пост: о Страшном суду, о овцама и козама. И увек се подвлачи: ево то је Страшни суд, ево шта ће бити са грешницима, а ево шта ће бити са праведницима. Али то је само оквир приче; срж приче је: на основу чега се суди? Христос пита: да ли си бескућника увео под свој кров? Да ли си нахранио гладног? Да ли си посетио болесног? Да се ниси постидео што је твој друг и познаник у затвору? итд. Сва ова питања се свде на само једно: да ли си био човечан или ниси? Ако ниси како онда очекујеш да у твоју нечовечност (ако могу да употребим овакву “дивљу” реч) може да се улије Божанство? Како можеш да прерастеш своју тварност у заједничарењу са Божанственом природом? Како можеш да заједничариш у Богу ако ниси чак ни човек?.. Не поставља се питање да ли верујеш и у шта верујеш; најелементарније питање, на изванредан начин онај терен, онај темељ на којем може да се гради јесте: да ли си човек или ниси? Ако ниси човек – више нема о чему да се прича...

И на другом месту Христос каже: Неће сваки који Ми буде говорио “Господе, Господе”, ући у Царство Небеско, већ они који буду испуњавали вољу Оца Мог.

Ако се сав хришћански живот састоји у томе да човек постане прави, истински човек онда заиста речи Спаситеља: Дао сам вам пример да се на њега угледате, добијају крајњи значај, максималан значај, зато што Христос Спаситељ није само Бог који је постао човек, Он је у најпотпунијем, јединственом смислу Човек. Само онолико колико човек

заједничари у Богу он је до краја човек. Човек постаје савршен кад су Бог и он сједињени, кад су постали јединствени. У Христу је сва пуноћа Божанства обитавала телесно. Спаситељ је истовремено у најистинитијем, најреалнијем смислу био човек и уједно у најпотпунијем смислу Бог. Он је био човек од тела, од крви, од душе људске, али у Њему није било ничега што не би било прожето Божанственим присуством. Он је био Бог који је постао човек и који нам је показао шта значи бити човек у пуном смислу речи. Ми смо само на путу да постанемо људи, да свако од нас постане човек. И свако треба да нађе свој пут, и то је веома важно. Не може се узети лист папира и на том листу написати све оно што од нас очекује или захтева Господ. Зато што није свако у стању да испуни све и није свако позван на све, као што је наведено и у Јеванђељу: једни су позвани за брак, други за целибат; једни су призвани да говоре, други да ћуте; прочитајте оно што је речено у 12-13 главама у Првој посланици Коринћанима о томе да је Дух један, а да су дарови различити. И свети Серафим Саровски указује: да би човек живео духовно, да би израстао у праву меру човека, свако треба да изабере оно како он каже, “што му доноси корист”. Срце једног човека се открива, његов живот израста у пуну меру кроз доброту, кроз милост; другог – кроз молитву; трећег, четвртог, петог, кроз друга дејства и даровања. И зато се не може свима прописати једнак, исти пут.

Како живети хришћански? Шта да радимо? Треба да имамо на уму да је свако од нас за Бога непоновљив, јединствен и да је Јеванђеље и кроз Христов лик, који израста са његових страница, и кроз Христове речи – потпуни опис свега онога што човека може да учини Човеком. Али свако у различитим тренуцима може да прогледа, да схвати ово или оно, али не одмах и не обавезно (и ово је веома важно) оно што изгледа најбитније, најважније. Сви желимо да се латимо онога што на нас оставља највећи утисак. Треба да се уздржимо од тога; треба да радимо оно за шта смо у том тренутку способни.

Сећам се како ми је било болно када сам први пут отишао на исповест код свог духовника, оца Атанасија. Исповедио сам се пред њим, колико сам умео поштено, и очекивао сам да ће ми он, монах, указати радикалан пут: “Ради то, и то.” А оно што ми је он рекао ме је запањило и у тренутку разочарало. Рекао ми је: “Рећи ћу ти шта би требало да радиш кад би био у стању.” И додао је: “А сад застани и размисли: шта од свега тога можеш да урадиш? За шта имаш довољно храбрости? Шта ти дозвољавају околности?” И ја сам му тада одговорио: “Ево то је оно мало од великог што могу да испуним.” “Испуни то и када се покаже да си веран у малом Бог ће те поставити над већим.”

И ово је веома важан моменат: не тражити у Светом Писму, у Јеванђељу, у делима Христа у Његовим речима, у причама, у Његовим односима са људима оно највеће у нади, или тачније, у илузији да то можемо да испунимо. Шта онда изабрати, како поступити? Поновићу оно што сам више пута говорио и приватно и на заједничким беседама у току последњих четрдесет и нешто година.

Јеванђеље пред нама открива лик човека у његовим потпуним размерама: Христа. И то је на изванредан начин огледало свечовечности и људског савршенства, у њега можемо да завиримо како бисмо видели себе. Кад читамо Јеванђеље оно што смо прочитали може или да нас дубоко рани, или да нас озлоједи или да нас остави равнодушнима, или да нас испуни радошћу, надахнућем, надом. И читајући Јеванђеље треба да будемо поштени. Ово нам веома тешко полази за руком зато што желимо да видимо себе у најбољем светлу. Али ево, прочитали смо мали одломак из Јеванђеља. Срце нам је задрхтало, загрејало се, ум је постао некако светлији, сва воља се напрегла, у свести нам је само једна жеља: ех, да ми је овако да живим! Како је то предивно! Како је то истинито!.. Ако смо се тако одазвали на

јеванђељске речи то значи да су оне допрле до нашег срца (а срце у светоотачкој литератури није место емоција: то је сама дубина наше душе, срж нашег бића). То је до мене допрло; то сам схватио; Бог ми је ово открио и то ме у зачетку (иако то још треба однеговати, заштитити, укрепити) већ чини сродним Спаситељу и Његовој људскости, дакле, то већ представља почетак мојег заједничарења Њему у целини. Ако се моје срце тако одазвало, ако је мој ум тако заблистао, ако се воља пренула, ако се све моје биће напело од жеље да тако живим, да одговорим на те речи читавим животом – ја нисам препознао само себе, сазнао сам нешто ново о Богу, зато што ако барем малчице личим на Њега то значи да и Он мало личи на мене. И спознајући себе, ја сам спознао Њега.

Међутим, има тренутака кад читамо Јеванђеље и до нас овај или онај одломак никако не допире. Читамо га очима, читамо умом – схватамо све што је тамо речено. Али имамо осећај да се то на нас уопште не односи. Ово треба да признамо; не треба себе некако вештачки подгревати, увртати се да се наводно одазовемо на нешто на шта се не одазивамо.

Вероватно сте приметили, читајући Јеванђеље, да је Спаситељ говорио читавим гомилама народа. У овој гомили се налазио човек који је Христу постављао питање; и Христос је одговарао њему на његово питање. Али да ли сте размишљали о томе како су на то реаговали други људи око Њега? Човек је постављао питање које је у њему сазрело, којег је постао свестан потпуно јасно, али у гомили је било и таквих људи у којима је постојао само заматак овог питања или је оно још сазревало. Чувши питање и Спаситељев одговор на њега ови људи су га пажљиво ослушкивали зато што су знали да се оно на извесан начин односи на њих, иако то није био одговор на њихово још “неформирано” питање. Али су се трудили да запамте тај одговор, знајући да ће раније или касније решити питање које се у њима још није родило.

Међутим, било је и других људи, за које то питање уопште није постојало и који су вероватно слегали раменима, гледали се и говорили: “Какве глупости овај човек пита? И зашто му Исус одговара? И то одговара исто онако глупо као што је овај човек питао – какав је то разговор? Какво губљење времена када би се могло говорити о много узвишенијим стварима?..” Ево, ми такође понекад припадамо овим људима када читамо Јеванђеље и не одазивамо се на њега.

Међутим дешава се да нам ове или оне Христове речи изгледају сурове, неприхватљиве, речи које не можемо да прихватимо. Пре четрдесет година у нашој парохији водио сам разговоре о заповестима блаженства: Благо вама кад кажу ружне речи о вама, када вас прогоне итд., кад кажу зле речи о вама ради Мене: радујте се и веселите се... И сећам се како је једна наша старија парохијанка рекла: “Оче Антоније! Хвала вам на томе – то оставите себи. Мучила сам се читавог живота, и доста ми је муке. Не желим себи такво блаженство!” Одговарајући ми на тај начин она је у суштини одговарала Спаситељу Христу: “Не желим Твоје блаженство мученика, прогоњеног, онога кога људи не схватају, онога ко је усамљен – не желим то блаженство! Ако желиш – носи крст, умири на Голготи – ја на Голготу нећу поћи и крсним путем не желим да идем. Већ сам довољно била на том путу у току мог дугог и тешког живота...” Ова жена је била потпуно искрена и уверен сам да је Христос примио њене речи с много већом спремношћу него да је рекла: “Како је то лепо!” и да није ни пипнула прстом крст који треба узети на своја плећа и понети.

И свако од нас треба да чита Јеванђеље отвореног ума, отвореног срца како би срећући се са Христовим поступком, видећи Његов однос према људима, слушајући Његове речи упућене овом или оном човеку, слушајући оно што Он говори ученицима,

оно што је упућено нама – видео и чуо у истини, у унутрашњој истини са спремношћу да каже: “Да, Господе! То ће бити мој закон зато што сада схватам да то представља, макар и у зачетку, унутрашњи закон мог живота. А ово не могу да досегнем, просто не схватам о чему говориш; ја то још не могу да прихватим, - никако не могу да прихватим! Можда ћу некада дорасти до тога, а сад – не!”

И ево, ако бисмо могли да нађемо у Јеванђељу макар једно или неколико таквих места за која можемо да кажемо да смо у тим речима видели себе као у огледалу Христове личности могли бисмо да почнемо да живимо хришћански; не само да будемо извршиоци ових или оних правила, већ бисмо могли да израстемо у своју меру, да се на свој начин уподобимо Христу. Зато што уподобљење Христу уопште не значи вештачко подражавање, спољашње подражавање: то је постепено урастање у оно што апостол Павле назива ум Христов: и кад он говори о Христовом уму, он говори о мисли, о садржају мисли, срца и воље Спаситеља Христа.

Од овога сви можемо да почнемо; и познато нам је из житија да су многи свеци, многи подвижници, започели свој духовни пут не знајући све оно што ми знамо, пошто смо писмени. Ми смо окружени речју коју чујемо, коју можемо да читамо. Многи подвижници су свој духовни живот започињали од једне изреке која је дирнула њихово срце. Вероватно су многи од вас читали “Казивања једног боготражитеља”. Њега је погодила једна реченица апостола Павла: “Непрестано се молите...” И он је почео да тражи одговор на те речи зато што су га те речи удариле у срце – и нашао га је у Исусовој молитви.

Знамо друге примере и друге људе који су чули оно што су десетине пута слушали у цркви или од људи, али су први пут то чули – односно не ушима, већ свим својим бићем и почињали да живе на нов начин. Ово уопште не значи да имамо права или да би било разумно да кажемо: “Живећу само у складу с оним што сам већ спознао.” У том случају никада нећемо прерасти себе, тада ћемо јако дуго и споро расти. Живимо међу људима који су већ две хиљаде година реч Христову, лик Христов примали у себе и носили у свом срцу и њима живели. И можемо не само да се загледамо у Јеванђеље, него да пажљиво слушамо поуке светих отаца, да пажљиво читамо њихова дела, да се што је могуће дубље и пажљивије загледамо у њихова житија и да из сваког од ових сусрета извучемо нешто што ће нам бити корисно.

Осим тога, наравно, постоје и заповести које нас ограничавају, које нас упозоравају: ако кренеш овим путем, угасиће се у теби светлост, скамениће се срце, скренућеш с пута живота на пут смрти. На ово такође треба обратити пажњу. Десет заповести Старог Завета у овом смислу представљају упозорење: то је пут живота; ако се с њега скрене човек већ ступа у област умирања, смрти, у област таме и разарања.

Ево ових уводних појмова о којима, чини ми се, треба размислити, које треба доживети, којима треба прићи пре него што човек ступи у конкретан подвиг духовног живота. А подвиг духовног живота се састоји у томе да човек никада не остане тром. Подвижник је онај ко је стално у унутрашњем покрету, не хаотичном, већ сврсисходном покрету. И да бисмо ономе што већ знамо о животу, о Богу, о истини, о светости, омогућили да постане реалност, треба јако много да се боримо; треба да победимо много тога у себи како би Христов пут постао гладак, како би постао прав. О томе говоре сви подвижници, они указују на то како треба поступати, шта радити: о томе говори Црква у свом богослужењу, о томе говоре молитве које стално читамо – ујутру, увече, у разним приликама у нашим животима.

ОДГОВОРИ НА ПИТАЊА

Има људи који не верују у Бога, али у којима има толико топлине и доброте да ниједан хришћанин с њима не може да се пореди...

Сваки човек, верујући и неверујући – јесте икона Христова; и ма како та икона била мрачна или оштећена она остаје као жива сила у сваком човеку. Онај позив на живот у пуном смислу речи који нам се даје приликом стварања, живи у нама. Говорећи речима апостола Павла онима који знају закон судиће се према закону, а онима који не знају спољашњи закон судиће се по закону написаном у њиховим срцима. И нема никакве сумње да је сваки човек способан на добро, на истину, на доживљај лепоте - не само материјалне, већ и духовне лепоте, и зато није обавезно да наше веровање (кажем веровање, а не вера) одређује неше поступке. Сећам се како је за време рата било хришћана који су се показали као изузетни људи, а било је и оних који би волели да се сакрију; и било је људи који уопште нису веровали у Бога, а који су свој живот полагали за друге. Сећам се писма које сам добио за време рата од једног мог друга, садашњег Циришког епископа Серафима. Он је био веома висок, широких рамена и то није волео, зато што је превише приблацио пажњу. (Једном га је у метроу један малишан поред њега повукао за рукав и рекао: “Чико, кажи ми, зар ти није досадно самом тамо горе?”). Дакле, Серафим ми је написао: “Увек сам се жалио што сам тако крупан, а сад због тога благодарим Богу; кад пуцају у нас два човека могу да се сакрију иза мене...” И то није била шала, он је то тако доживљавао. А поред тога, виђао сам и људе који нису били религиозни, али су веровали у човека. А веровати у човека у извесној мери значи веровати у Човека Исуса Христа, зато што само у Њему видимо човека у пуном процвету људске величине. Али чак је и у малим размерама свако од нас икона. Једна француска подвижница из 18. или 19. века је у свом дневнику писала: “Господе, због своје дужности немам могућности да много будем у цркви, али међу људима, и у сваком од њих видим Твој лик и клањам му се...” Постоји величина у сваком човеку и ми то претерано лако заборављамо; олако људе делимо на “своје” и “туђе” и претерано ретко се сећамо да Бог верује у сваког човека. Бог га не би створио кад не би веровао у њега; Он се у њега поуздава, Он га воли свим животом и смрћу Христа. И веома је важно да запамтимо да у сваком човеку, без изузетка, независно од његових убеђења и чак од његових поступака у извесном смислу (зато што сви ми често поступамо горе него што бисмо желели или због заблуде, или због слабости, или зато што смо нечим саблажњени) постоји овај образ Божји. Сећам се како је отац Јевграф Ковалевски једном рекао да када Бог гледа сваког од нас, Он не обраћа пажњу на наше врлине и на наше недостатке, већ гледа Свој лик који нас чини сроднима Њему. Мислим да би, када бисмо једни друге умели тако да гледамо, наши односи били много плодотворнији. Тада не бисмо постављали питања: “Које си боје? Шта си по националности? Каква су твоја убеђења?” – него би казали: “Ти си човек, ја верујем у тебе”; не обавезно тебе, узимајући у обзир нашу слабост, нашу поводљивост у односу на зло. То не значи да треба просто да верујемо да у човеку постоји само добро; али у њему постоји та срж и овој сржи ми морамо да служимо.

Човек дању толико ради, а увече осећа празнину. Очигледно је да све треба радити са Христом, што ја не умем. Све време одлази на посао, на часове, а на крају дана осећам такав умор да не могу много да се молим.

Мислим да не треба увек обраћати пажњу на то како ми себе доживљавамо, зато што нам телесни умор, умни замор не дозвољавају да дођемо до својих дубина. Оне постоје, и кроз дан, или годину или одједном испоставиће се да све чега у теби није било – постоји; да је однекуд испливало.

И рекао бих да је с Богом много једноставније живети него с људима, зато што Он много боље разуме. Имао сам једног рођака који је живео код нас. Сећам се како се дечак у току дана истрчао, увече је допузао до свог кревета, тужно је погледао баку и рекао: “Превише сам се уморио да бих могао да се молим!” Затим је погледао икону, послао јој пољубац и рекао: “Лаку ноћ” – и заспао истог тренутка. И ја сам убеђен да је овај дечаков пољубац из дубине његовог умора, био много реалнији него да се намучио да изговори неку молитву.

И с нама је исто тако. Можемо да кажемо: “Господе, тако сам уморан – не само телесно, него ми ни глава не ради, али знам да Те волим иако сада не могу да осетим ту љубав, знам да верујем у Тебе иако сада не осећам ништа осим боли у ногама и у леђима.” И мислим да човек може да се прекрсти и да каже: “Лежем да спавам у овој празнини – и Бог ме чува.”

Једном ме је отац Атанасије упитао: “Да ли се много молиш?” “Па, у принципу, много.” “И то ти је веома пријатно?” “Да, волим то.” “А ако не успеш да се помолиш осећаш се некако лоше?” “Да, тако некако.” “Дакле, то значи да се не уздаш у Бога него у своју молитву! Ти с Њим као да склапаш уговор: ја ћу се толико и толико помолити, а кад легнем да спавам, Ти пази на мене!” Замислио сам се и рекао: “Да, то је истина! А шта да радим?” “Ево ти послушање: престани да се молиш пола године. Пре него што легнеш да спаваш прекрсти се и кажи: Господе! Молитвама оних који ме воле – спаси ме! И лежући на спавање размисли: ко постоји на свету ко ме довољно воли да чак не треба ни да се молим? И онда ћеш се присетити једног, другог човека, а испливаће нечије лице, испливаће нечије име. И сваки пут када исплива лице или име таквог човека за којег си сигуран да те воли тако да чак не треба ни да се молиш зато што се он моли за тебе и да те он штити, као да стојиш иза каменог зида, реци у мислима: Хвала ти за то! А ако ти срце постане мало топлије реци: Господе, благослови га због тога!.. И кад заспиш тони у сан с тим.”

Има још једна ствар. Говорио сам о томе како треба читати Јеванђеље и како човек да се труди да живи у складу с њим. Али такође човек може и да се моли по њему. Односно, када нема ничега у глави, када нема ничега у телу, може се отворити Јеванђеље, прочитати два или три реда и рећи: Ево сада је са мном Спаситељ Христос разговарао – шта ћу Му на то одговорити? Можда ћу одговорити: “Хвала Ти што си поразговарао са мном: лаку ноћ!” А можда ћу рећи: “Ах, како сам Ти захвалан за ово што си ми данас рекао: јер то обасјава читав низ догађаја који су се дешавали!” Или ћу рећи: “Господе, опрости! Усади ове речи у моје срце да их не заборавим, али сада никако не могу да се одазовем...” – и то је довољно. И чини ми се да би било плодотворније када бисмо с Богом живели једноставније, него да из себе цедимо нешто. Ово не значи да треба живети лењо, то не значи да сваки пут када сам малчице уморан могу да кажем: “Ох, данас нећу да се молим, нећу читати Јеванђеље...” Може се рећи и: “Да, сада сам уморан, али ћу од молитве мало оживети, узећу молитвеник и погледати: ево овде је молитва коју је написао Јован Златоуст, Василије Велики, свети Марко, Симеон Метафраст. Пре него што се помолим рећи ћу му: Оче Јоване, оче Василије! Ја ћу сада читати твоју молитву; ти си у њу унео све своје искуство Бога, себе самог, путева твојих и путева Божјих. Ја много тога не разумем и

нећу схватити, али ћу прочитати ове речи како би оне пале у моју душу, као што семе пада у земљу. То је све што могу да учиним, а ти се помоли са мном! Узнеси сопствену молитву која је за тебе била живот, истина, реалност, - узнеси је Богу и благослови ме.” И тако се може прећи на другу молитву, попричати са другим светитељем како би се он помолио са нама или уместо нас, а његове речи просто саслушати: ево како се светац моли Богу, ево како он доживљава Бога, ево како он доживљава себе: он је такав светац – а каје се!.. Ето, то је све.

И мислим да би увек требало да имамо на уму да не можемо да судимо о свом сопственом стању. Ово стање можемо само да прихатимо као чињеницу и да у њему делујемо у складу са оним што знамо о том стању. Рецимо, када не говоримо о молитви, већ просто о обичном животу: по себи знам да ми глава понекад ради, воља је снажна, срце може да се одазове – и тада могу да пишем писма. У другим тренуцима у мени постоји извесна празнина, али сам довољно пријемчив да могу мало да читам и да се одазовем. Има и других тренутака када сам и душом, и телом, и цео уморан и осећам да не могу ни срцем, ни главом, ништа нарочито да урадим зато што без срца и без неке усредсређености ума не може да се напише писмо. Али тада могу да спремим своју собу, да оперем под, чак да оперем зидове или нешто друго да урадим; и то је такође потребно, чак је и корисно. И могу да кажем: “Господе, благослови! Сад ћу овим да се бавим; то је део неког стварања хармоније око мене.” А понекад се дешава да ни то неможеш и кажеш: “Господе! Благослови ме да легнем и одспавам! – и лези и спавај и Бог ће те чувати.

Шта може да нам помогне да израстемо у сопствену меру у датом тренутку? У принципу, ми се извлачимо или узимамо превелики терет...

Мислим да треба да признамо да сви ми у извесној мери варамо, да нема у нама такве апсолутне истинитости која би нам омогућила да видимо себе онако како нас Бог види; а осим лукавства код нас постоји и извесна кратковидост: чак не ни заслепљеност, него просто кратковидост. Ми унемо да разликујемо ствари само у поређењу са нечим: светлост од таме и разне градације светлости зато што постоје ове две крајности. Зато заувек треба да запамтимо да ће сваки пут када нешто желимо да урадимо наш поступак бити несавршен; једино што можемо јесте да у границама наших снага и поштења (не из све снаге и са свим поштењем које нам је доступно) размислимо како да поступимо, шта да кажемо – и да делујемо у складу са тим, не замишљајући да ћемо урадити нешто апсолутно, али сваки пут приближавајући се онолико колико је то могуће, идеалном поступку. Понекад поступамо идеално, - углавном случајно. Можда ћемо једном у животу моћи да учинимо поступак који ће нас радовати читавог живота, не зато што је то велик поступак, већ зато што је у њему била сконцентрисана сва истина за коју смо били способни у том тренутку. Кроз десет година се можда овај поступак не би могао тако оценити, зато што би то био детињаст поступак који чини одрастао човек; али тада је он био пуна мера онога што смо могли да учинимо. Свети Теодор Студит у једној од својих поука говори да човек не треба себи да поставља питање о томе на којој степеници савршенства или несавршенства стоји, зато што у тренутку кад си се померио с једне степенице на другу, видиш себе на други начин. Исто је тако када се пењеш узбрдо: стојећи у подножју видиш једно, када се попнеш видиш друго, па нешто друго, и још нешто друго; видик се мења и оно што је изгледало огромно кад си поред њега стајао изгледа веома мало са врха брда.

И зато је немогуће донети коначан суд о себи: где ја стојим, у каквом односу на Бога стојим. Може се само рећи: у датом тренутку могу да кажем да толико поступах по

савести, истинито, а толико не, знам да не поступама ни искрено, ни истинито – а зашто? И овде треба увек поставити питање: Због чега?” Због кукавичлука, због лењости, због неких других разлога или зато што још нисам дорастао? Али не треба човек ни да жури да каже да није дорастао зато што је веома лако рећи: Сутра, сутра ћу дорастати!” Треба просто ићи напред. Знате, има једно писмо Тихона Задонског младом свештенику у којем он саветује: “Не заборави и подсећај своје парохијане да се у Царство Божије не иде од победе ка победи, него чешће од пораза ка поразу; али долазе они који се после сваког пораза уместо да седну и да га оплакују тргну и иду даље... И мислим да то треба да запамтимо. Ако си неправилно поступио реци: “Господе! Опрости, крив сам” и иди даље. А успут постави себи питање о томе како је то могло да се деси и нечему се научи из тог искуства. Кад опет паднеш добро се замисли над оним што је било, јер иначе можеш и у јаму да паднеш. Али устај и иди, устај и иди!

То што немаш осећај да је Христос поред тебе уопште не значи да Он није ту. Био сам у Индији 1961. године и чуо разговор између мајке Хиндускиње и малог детета које је говорило: “Како то, ти ми кажеш да је Бог свуда, а ја ништа не видим и не чујем?” И она му одговори: “Сећаш ли се како смо се играли жмурке. Ја сам се сакрила иза дрвета и говорила: “Хеј!” – а ти си тражио и говорио: “Где си? Нема те!” – само зато што ме ниси видео.

Слична прича постоји и у животу светог Антонија Великог о томе како се он очајнички борио с искушењима и како је потпуно изнемогао лежао на голој земље, кад су га напустиле све душевне и телесне снаге. И одједном се пред њим појављује Христос. И пошто није био у стању чак ни да устане и да Му се поклони Антоније рече: “Па где си био, Господе, кад сам се тако борио?!” И Спаситељ му одговара: “Невидљиво сам стајао поред тебе, спреман да ти помогнем да си подлегао искушењу.” Бог нам даје веома много, а затим нам каже: “Читавим путем до сад сам ишао с тобом. Да ли ћеш сада имати верности да поступаш у складу са оним што знаш о Мени и што знаш о нашем односу ако чак ни не осећаш да сам Ја негде поред тебе?” И тада човек може да каже: “Да, Господе! Чак и ако не осећам Твоје присуство, ипак Те знам и зато ћу живети у складу с оним знањем које већ имам, а када Теби буде угодно да ми покажеш Своје присуство ја ћу се с радошћу на то одазвати...”

Шта да радимо са децом: шта можемо да им дамо ако сами храмљемо на обе ноге, јер они то виде!..

Мислим да у то да треба ићи овим или оним путем човека не убеђује обавезно пример савршенства, пример онога ко се одлучно бори и иде даље. Има једна књига француског писца Жоржа Бернаноса “Дневник сеоског свештеника”. И тамо постоји следећа епизода. Млади свештеник је постављен у парохију и из све снаге жели да чини добро, али му ништа не полази за руком зато што нема нимало снаге. Касније се испоставља да има рак од којег и умире. Али он се бори, бори се, бори се, и никако не може, никако му не полази за руком. Једном га млади официр среће успут и нуди му да га одбаци мотоциклом. И успут му официр каже: “Све време нас одушевљава молитвени дух који у вама живи.” Млади свештеник му се са очајањем супротставља: “Па ја немам молитву! Читавог живота дозивам Бога, пробијам се ка Њему и не могу да се пробијем...” И официр одговара: “Управо то нас одушевљава код вас.” Јер, да је имао просто ватрену молитву, која би текла као река људи би га вероватно гледали и говорили: “Ето, срећник, то му полази за руком.” А овај човек је свим својим бићем био устремљен ка Богу, и овај талас се, дижући се, разбијао као о стену, о његово тело које је умирало.

И мислим да ако људи око нас виде како се искрено боримо иако нам ништа не полази за руком могу да поверују у оно чему тежимо. Ако то не виде, ако виде да никуда не тежимо или да нам све то за руком полази само од себе, могу да поставе питање: да ли је све то реално, зар то није фантазија? Управо зато је боље да човек не тежи да буде пример било коме односно да не покушава да покаже: “Ја сам тако изузетан, погледај, па и ти тако поступај.” Али да, ако се боримо, и ако остајемо устремљени и без обзира на све неуспехе настављамо “устану и иди, устану и иди” овај пример борбе важнији за оне које га виде од нашег успеха.

Спасење у свету

Постављено ми је питање о спасењу у свету: колико су данас примењиве аскетске поуке отаца, како могу бити прилагођене конкретном савременом животу?

Прва претпоставка је да је Јеванђеље било објављено за све људе, без изузетка. И ако нам је Христос понудио јеванђељски идеал, јеванђељски пут, управо не правећи разлику, не указујући на неке специјалне огранке, његово остварење у савременом животу мора бити могуће. Питање је у томе шта и како.

Углавном су немогући ови или они облици живота под овим или оним околностима, али нису немогућа ова или она расположења, ово или оно унутрашње устројство. Рецимо човек може да води созерцатељни отшелнички живот у пустињи, може да се бави Исусовом молитвом онако како се њоме бавио путник-ходочасник (в. Казивања једног боготражитеља, прим. ред.) само у условима његових ходочасничких путовања итд. Али то уопште не значи да човек не може да буде лицем у лице са Богом ван пустиње, да без обзира на то што није путник-ходочасник не може да буде у истом таквом радикалном стајању пред Богом или да не може да се бави Исусовом молитвом са истом таквом дубином искуства. Дакле, ако се поставља питање аскетског живота полазећи од ових или оних форми може да се испостави да су форме неспојиве с овим или оним околностима, али то не значи да је неспојив и њихов садржај.

Размислимо о томе како су се те форме постепено искристалисале: као прво, оне нису биле измишљене или умишљене. Оне су постепено израсле из искуства; касније су почеле да се дају као услови за тражење или налажење овог или оног духовног искуства, али је све започело без форме. Кад је први човек отишао у пустињу он није имао програм, није имао представу о томе у шта ће се све то излити, он је знао само једно: да му је било потребно да буде потпуно сам лицем у лице са Богом и са собом. И онда су већ из тога почеле да се појављују форме; рецимо, одмах је било откривено да човек не може да живи пасивно, да треба радити; пустињаци су на пример плели корпе, у сваком случају су радили.

Притом посао треба да буде тежак, такав да у њега буде уложен прави напор; рад се састојао у томе, као прво, да се ради нешто корисно (ето, да се плету корпе) што је захтевало минималну пажњу ума и никакву пажњу срца, које је у потпуности могло да остане Божије; и као друго, у тешким животним условима: рецимо, по воду су ишли прилично далеко, што је представљало прави физички посао.

Затим је био откривен читав низ других ствари. Први гиганти духа су некако стајали пред Богом; када су почели да им долазе људи мањег формата, који су ипак под њиховим руководством тражили исто што и они, појавио се појам као што је послушање;

оно је почело да се разрађује прво као опште руководство, а затим се развило у своје радикалне аспекте.

Али главно је да се не заборави да без обзира на то да ли су то телесне или душевне вежбе, или је то устројство живота, правила овог живота – све то је започело без намере да се било шта слично “ствара”; ово устројство је израсло из унутрашњег живота. Зато што живот, када постоји, може да створи своје облике. То је опште правило биологије, то је и друштвено и лично правило – само нека постоји живот!

Говорећи још о “радикалном” животу Теофан Затворник је после неколико година у затвору у једном од својих писама говорио да отшелништво или затвор стварају неке услове за унутрашње растење, али постоје ствари којима се човек лакше научи међу људима и неке којима се вероватно лакше научи у свету него у манастиру. На пример, он је указивао на то да ће вас у свету – просто зато што се људи не “фемкају” једни с другима – ваши ближњи избрусити много брже и одлучније него братија у манастиру, која истовремено желе и себе да спасу, односно, не желе да излазе из себе, не желе да примењују грубост, не желе да чине оно што је за вас можда и корисно, али што заузврат њих рањава.

Ако човек постави питање о томе у чему је суштина јеванђељског делања, у чему је његова апсолутна радикалност, мислим да је то у љубави и ни у чему другом, само у љубави - максималној и радикалној. Не у таквој љубави која је усмерена на оне које човек воли и оставља друге по страни, не у оној љубави која све своди на себе самог. Ми волимо људе на веома различите начине; исту реч “волим” користимо за неспојиве појмове. (Постоји једна бугарска пословица: један воли лубенице, а други официре.) Ми “волимо” ову или ону храну и “волимо” човека који нам је драг исто као што волимо храну: гриземо га док га не поједемо. Један енглески писац је написао књижицу: писма старог демона у којима он учи свог рођака, младог демончића који тек почиње своју рушилачку делатност међу људима. И он пише о љубави: “Не схватам како Христос каже да воли људе и пушта их да буду слободни. Ево ја тебе, демончића волим; Шта то значи? То значи да желим да владам тобом, желим тако тобом да овладам да ван мене не остане ништа твоје, да те на крају крајева потпуно сварим како би ти некако потпуно био интегрисан у мене... То је демонска псеудо-љубав; али ово страшно личи на то како ми волимо људе, иако можда не у таквој мери, и у сваком случају не тако намерно. Али веома често нам људи говоре, ако не речима, а оно поступцима: “Воли ме мање, али ме пусти да будем слободан.”

У овом смислу јеванђељска љубав почиње од тога да човек стави под знак питања све облике своје љубави и то у свим категоријама, зато што се може волети родитељском, брачном или другарском љубављу исто онако разорно као што је овај стари демон волео свог демона-рођака. Даље, ако размислимо о томе како нас Христос воли: Његова љубав нас оставља слободнима до краја. Односно, Он преузима на Себе, из љубави према нама све последице те љубави: зато што воли Он постаје рањив до краја и *как агнец пред тригушчим јего безгласен, так Он не отверзал уст Својих* – то су речи из Исаије које се понављају на проскомидији. Ни речју не протестује: “Радите са Мном шта год желите, волим вас довољно да бих то допустио...” Нико нема веће љубави од онога ко положи душу своју за пријатеље своје... Притом “друг” у јаком смислу ове речи, односно не пријатељ, не познаник, већ онај ко је на изванредан начин alter ego его, “други ја сам”, - то је виђење другог у таквом односу са собом, када је све што чини његову судбину и моја судбина, са свим последицама: и позитивним (то није проблем) и негативним.

Да би се то остварило човек заиста треба да се одреши од себе и да заборави на себе. Заборавити на себе кад некога волиш природно – већ није лако зато што истовремено и себе имаш на уму. Али кад срце природно не тежи ка некоме веома је тешко заборавити на себе. Могу да вам наведем пример. Имамо парохијанку која сад има скоро осамдесет година. У извесном периоду живота доспела је у затвор. Причала ми је како су у прво време пролазиле ноћи и ноћи саслушавања. Једне ноћи је дошла до такве изможености и изнемоглости да је осетила да је било шта боље од те муке. Седела је погнуте главе и подигла је главу како би бацила изазов свом мучитељу; и одједном је с друге стране стола угледала човека бледог као смрт од умора, исто тако измученог као она, зато што је он седео исто толико времена, само с друге стране стола. И у том тренутку је схватила да они нису непријатељи, да су обоје ухваћени у вир историје који их је разбацао – једно с једне стране, друго с друге стране стола, али су у суштини обоје у власти истих историјских догађаја и лично нема основа да једно на друго гледају као на непријатеља. У том тренутку га је прихватила, просто се сложила с тим да он има право да буде тамо где је, и она тамо где се налази, и осмехнула се. И причала ми је да то није изменило ништа у даљим догађајима, али је њу апсолутно променило у том тренутку. Ту је блеснуло признање другог: признање његовог права да буде оно што јесте. То је нека основна правичност; не она правичност кад мислимо да свако треба да добије једнак део нечега или да то треба да буде освета или награда за ове или оне поступке. Не, признавање другог човека какав јесте, с његовом сопственом судбином, с његовом будућношћу, с његовим вечним призивањем, односно независно од мене: он не постоји само у односу на мене, он постоји у односу на себе, на Бога за Којег можда ни не зна, на цео свет, којег није ни свестан.

И овде Христова љубав постаје тако захтевна и страшна, зато што је у крајњој линији љубав о којој Христос говори, по речима Теофана Затворника, самоубиство. Епископ Теофан говори да нико без помоћи Божије не може на себе да подигне руку онако како то захтева хришћанска љубав, односно да се одрекне себе до те мере, да се на крају крајева не сећа себе, већ да се сећа само другог. О овоме би могло још много да се говори, али је то у суштини срж Јеванђеља, наше уподобљење Богу, пут у којем Му заједничаримо, пут који нам је Бог открио ка брату, ка ближњем, према добрима и злима, према својима и туђима итд. И то је могуће под било којим условима, при чему радикалност може бити иста код монаха у заједници, код пустињака или просто код човека који живи у свету. И за заједнички живот, без обзира на то да ли је манастирски или световни, је делимично потребна припрема. Никад у традицији монаштва човека нису пуштали да живи сам пре него што би се уверили да је достигао љубав и смирење, зато што ако их није достигао, он ће када буде сам, без провере, живети у прелести. Човек веома лако може да воли читав свет кад га нема; веома је лако осећати смирење кад те нико не понижава.

Наравно, у Добротољубљу има ствари које се тешко могу остварити без организованог аскетизма; али као што је говорио Григорије Сковорода, живот је предивно уређен тако да је све што је сложено непотребно, а све што је потребно је једноставно. У овоме такође има истине, зато што циљ или чак облик хришћанског живота није у томе да човек живи овако или онако, већ у томе да живи само самозаборавном, ватреном и то не својом већ Божијом љубављу.

И у том смислу мислим да још много треба да размислимо о томе како да проводимо живот у световним условима, односно о техници онога, о ономе што можемо

да применимо формално и што можемо да применимо само по духу тражећи форму. Међутим, мислим да је Јеванђеље у потпуности оствариво у животу, у обичном световном животу, само што човек у свету не треба да покушава да живи као да живи у пустињи или као да живи у манастиру, зато што онда испада да то није корачање за Христом већ мајмунисање по неком обрасцу. Мислим да сви ми то радимо у извесним тренуцима свог живота; сви ми одједном одлучујемо да будемо пустињаци или нешто слично и трудимо се да себе дотерамо или да живот дотерамо по угледу на нешто. А то није потребно. Знам да у Руској Цркви постоји традиција тајног монаштва. Тајно монаштво је карактеристично по томе што споља не живите онако како би људи живели у манастиру или у пустињи, али све што чини монаштво, а то су: постојаност, стајање пред Богом и монашки завети – треба да буде остварено. Постојаност (немам одговарајућу реч, латинско *stablistas* то добро изражава): човек је стао и неће се померити с места. То је прво питање које се поставља на постригу: “Да ли се обавезујеш да не напушташ манастир?” Сада се то схвата чисто географски: “Ево овде су зидови и ја се обавезујем да не изађем одавде.” Али човек може да живи међу зидинама и да истовремено маштом, уобразиљом, жељом буде свугде, и може - померајући се с места на место да сачува оно што је светитељ Теофан звао “унутарбивање”, односно да у потпуности буде у себи.

Ово не зависи од спољашњих услова, у сваком случају не зависи у потпуности, зато што човек не треба да се вара: наравно, изваншан део физичког реалног испуњења ове стабилности помаже, или насупротив томе може да служи као провера наше неспособности за њу. Веома је занимљиво, и мислим да је уз сву његову уздржаност и готово хладноћу - веома трагично писмо Теофана, у којем говори како му је тешко полазило за руком да се постепено навикне на затвор. Сећате се да је он прво био предавач на богословији, затим епископ Тамбовске и Владимирске епархије. Пред њим је стално било пространство, он је могао да гледа у даљину, могао је слободно да се креће; и отишао је у манастирски затвор као релативно млад човек. И овде он говори да је прво дозволио себи да шета по манастиру, да се пење на зидине и да до миле воље гледа у даљину. Кад се навикао на манастир одредио је себи правило: шетај куда хоћеш, али немој да се пењеш на зидине и више никакву даљину нећеш видети. Он пише да је тај први корак био просто мука: осећај да се свет затвара овде, а иза зида је читаво пространство руске земље коју он више никад неће видети. И дуго се борио са саблазном, са жељом да провири, да погледа, односно, у крајњој линији, да изађе из себе. Кад се на то навикао, одредио је себи друго правило: да иде само у цркву, у трпезарију и на послушања или тамо где треба, али да не шета, да не хода по манастиру без циља. Овај други стадијум борбе је ограничио његов физички свет и натерао га да провери колико може да живи унутар себе. Затим је почео да само неколико пута иде у цркву и више није ишао у трпезарију, и на крају се закључао у келији. Међутим, човек може да се не спотакне на том путу само ако сваки корак одговара постепеном улажењу у себе.

Један од пустињских отаца је говорио да човек може безбедно да остане у келији само ако у потпуности живи под сопственом кожом; ако је срцем макар и мало изван себе – келија му је неиздржива и зато ће ударати о сваки зид. У томе је разлика између затворске самице и келије: човек који се налази у самици жуди за тим да изађе; човек који одлази у келију, и коме је то допуштено жуди да уђе унутра, у дубину – и то је потпуно друго устројство.

Ето, то је прво – ова стабилност живота, која се састоји у томе да нема апсолутно никакве потребе да човек негде тражи Бога зато што ако Га не нађе у себи, неће Га наћи

ни ван себе. И у тренутку када сте то открили у суштини није тако важно где сте: да ли сте на пијаци или у келији; ако сте унутар себе онда сте само у себи. Можда се телесно и померате, али свим бићем просто стојите пред Богом.

Исто се то може рећи и за друге завете. Они повремено изгледају као веома спољашњи; рецимо, завет сиромаштва или нестјажатељства је наизглед веома једноставан. Као прво, он је понекад наизглед веома једноставан зато што и без њега човек ништа не поседује. Али то уопште није тако једноставно зато што у тренутку кад кажеш: “Да, могао бих то да имам, али више не могу зато што сам се тога одрекао” – најништавнији предмет одједном постаје тако привлачан, тако пожељан... 1939. године сам изговорио монашке завете, а после недељу дана сам доспео у војску и почео је војнички живот. Сећам се како сам једне вечери седео и читао; поред мене је била изгрижена оловка – с једне стране наоштрена, с друге изгрижена, стварно човек није имао чиме да се саблазни. И одједном сам крајичком ока угледао ту оловку и она ми је нешто рекла: “Никад у читавом свом животу више нећеш моћи да кажеш: “То је моја оловка.” Одрекао си се свега што имаш право да поседујеш...” И можда ће вама то изгледати као потпуно бунило, али свака саблазан, свака пристрасност је бунило своје врсте – ја сам се два или три сата борио с тим како бих могао да кажем: “Да, ова оловка није моја – и хвала Богу!..” Неколико сати сам седео пред тим огриском од оловке са осећањем да не знам шта бих дао само да имам право да кажем: “То је моја оловка.” Притом је то практично била моја оловка, ја сам је користио, ја сам је гризао. И није била моја; и тада сам осетио да је немати једно, а бити слободан од предмета, потпуно друга ствар.

Зато кад говоримо о сиромаштву постоји спољашња страна: не гомилај, не купуј, не поседуј, али је главно; не буди везан за предмет тако да у суштини не припада он теби него ти њему, зато што се увек дешава тако да се ствари узајамно држе. Кад сам био дечак сећам се да ми је бака причала како је после неке битке између Грка и Турака у којој су Грци победили, грчки војник у мраку звао свог официра: “Поручниче, поручниче, заробио сам Турчина!” Овај одговара: “Па довуци га овамо!” “Не могу, прејакно ме држи...” Разумете, ради се о томе да је он “заробио” зато што је његова страна победила, али пошто га је овај држао он сам није могао да се помери и био је исти такав заробљеник. Исто је било и с оловком: она је мене држала у заробљеништву.

Сад, што се тиче питања о богатству и сиромаштву: Јован Златоуст каже да није сиромашан онај човек који ништа нема, већ онај који жели нешто што нема. Можда имате све што желите, а само једну ствар коју страшно желите немате и ви сте несрећан човек. То се дешава и с осећањима, то се дешава и с предметима, то се дешава и с околностима. С друге стране, човек може да буде изненађујуће богат и у крајњој беди. У једној својој књизи немачки јеврејски писац Мартин Бубер говори о рабину који је живео у 18. веку у северној Пољској; живео је у крајњој беди, у хладноћи, у глади, у самоћи. И свако јутро је с одушевљењем изговарао молитву која се назива “Осамнаест благослова”. Неко од суседа је дошао код њега и рекао: “Слушај, како можеш да будеш тако лажљив? Па нећеш преварити ни себе, ни нас, ни Бога: сви ми знамо да те је Бог до краја унесрећио – и ти то знаш: зашто Му се онда захваљујеш, због чега?” И овај одговори: “Ти не схваташ суштину! Бог ме је погледао и помислио: “Шта њему треба да израсте у своју пуну меру? Потребни су му глад, хладноћа, усамљеност...” И тиме ме је даривао тако изобилно да Му се из дана у дан захваљујем...” У том случају је поимање богатства и сиромаштва веома необично.

Исто се може рећи и за појам као што је целомудреност. Целомудреност се не одређује спољашњим понашањем, чак се у извесној мери не одређује ни чистотом мисли; то је много целовитији однос. То је однос у којем гледајући човека ми у њему видимо некога кога је Бог створио с љубављу, коме је Он подарио вечно призивање и вечну судбину, а нама нуди да том човеку помажемо и служимо како би он достигао своју пуну меру. То је целомудреност – не само као полни моменат, то је моменат целовитог односа према човеку. Ово је опет, остварљиво у манастиру, ван манастира, у пустињи. Наравно у спољашњем, световном животу питање се поставља чешће, оштрије, захтевније него када одете у манастир – ако не дозволите својој машти да ствара оно што живот није у стању да створи; зато што је више људи полудело од маштања него од реалног живота.

Исто је и с послушањем. Ми о послушању углавном овако размишљамо: један наређује, други испуњава; али је то веома примитиван приступ послушању. Послушање се састоји у томе да човек пажљиво слуша – то је прво. Не у томе да он просто чује неке наредбе и да их испуњава - зато што је то спољашње, физичко послушање, послушање такве врсте је, на крају крајева, својствено и кучету ако га човек дресира. Послушање чини способност човека који је изабрао свог наставника, учитеља, и да у најдубљем и најјачем смислу или чак у простом смислу те речи - буде ученик. Дисциплина је од речи *discipulus*, односно ученик – онај који жели да га нечему науче, онај ко ради тога пажљиво слуша сваку реч, размишља о свакој речи, покушава да ухвати не само формално наређење или савет, већ да уђе у мисао и у осећање који су га издиктирали и да кроз све то покуша да прерасте себе и да израсте у меру свог учитеља, који се опет, и сам такође, труди да израсте у другу меру, у крајњој линији – у меру Спаситеља Који је рекао: “Ја сам ваш једини Учитель.”

И тада послушање постаје нешто потпуно друго: то није пасивност, то је највиши облик активности душе и тела. Али негде у послушању постоји моменат када оно треба да буде апсурдно, односно када оно треба да буде испуњење туђе воље док је човек још не схвата. Јер док схватам зашто су ми дали ову или ону наредбу или савет то није послушање, у крајњој линији, то је испуњење моје воље, коју сам добио од другог, с којом сам се сјединио, коју сам учинио својом и сада њоме живим. Али када су у примерима пустиње била давана наизглед бесмислена наређења човек се навикавао да реч коју чује може да прихвати; и воља онога ко је издавао наређење је за њега била важнија и значајнија од сопствених порива или схватања. И циљ свега тога је у крајњој линији да нас учини способнима да се тако одрешимо од своје воље, да се тако одрешимо од сваке предрасуде, да бисмо кад Бог нешто почне да нам говори могли да чујемо и испунимо Његове речи, чак и ако нам изгледају као апсолутно бунило и апсурд.

Уколико узмете Јеванђеље и понудите га спољашњем човеку и ако он тамо прочита: ако те ударе по једном образу, подметни и други, - он ће слегнути раменима: “Глупост! Не може се тако живети!” Ако прочита да човек треба да умре да би живео слегнуће раменима: “То није истина!” У Јеванђељу има много тога. Постоји у Јеванђељу с тачке гледишта људске мудрости, моменат безумља; и човек не може да се сједини са безумљем крста, с јеванђељским безумљем другачије осим путем читаве школе послушања; али опет, да ли то захтева манастир или пустињу? Зар човек не може да научи да се одрешује и одриче своје воље и у другим околностима? Да кажем нешто лично – кад сам свом духовнику поставио питање: “Ево сада идем у војску, како да остварујем своје монаштво, а посебно послушање?” он ми је одговорио: “Веома једноставно – сматрај да свако ко ти нешто наређује говори именом Божјим и испуњавај оно што ти је наређено као

вољу Божију, не само спољашње, већ читавим бићем. Сматрај да је сваки болесник који буде захтевао помоћ, који те позове – твој господар и служи му као купљени роб...” Ако човек има такав приступ онда је војска најбоља школа послушања и апсурдног и разумног.

Тако да чак ако се изабере пут у виду тајног монаштва, када ничим не треба да покажете било шта како би људи посумњали да сте у монаштву јасно је и просто: све се може остварити. Друга је ствар што то човеку не полази за руком, али то није кривица околности и није кривица суштине ствари. И чини ми се да је апсолутни радикализам Јеванђеља могућ и да је могућа примена свега онога чему учи Добротољубље под условом да не сматрамо да све треба да одговара форми зато што је форма често одговарајућа, а слобода духа је изгубљена.

Одговори на питања

Како ускладити Исусову молитву с молитвеним правилом? Шта уопште да радимо са правилом?

Прво, што се тиче правила. Кад читаш Добротољубље или житија неких светаца наилазиш на следеће реченице: сведи уставну молитву на минимум и остави простор за Исусову молитву... Ако човек покуша да дозна шта значи оно што овај отац Цркве назива “минимумом” ево вам примера: Григорије Синаит пише да треба свести уставну молитву на апсолутан минимум: читај само полуноћницу, јутарње молитве, јутрење, вечерњу и повечерје... Погледаш и помислиш: “Ето ти сад!...” Зато што ти кад си мирно завршио молитву од неких осам сати остаје вероватно десетак сати за Исусову молитву. Али овде треба имати у виду да оно што он назива скраћивањем устава на минимум код нас одговара довођењу устава до максималног максимума. Тако да када читамо код отаца Цркве: остави делимично уставну молитву, - ми из тога изводимо закључак: “Дивно! Нећу се молити ни увече ни ујутру, набавићу бројанице и све ће бити у реду...” Е па није тако! Оци веома инсистирају на томе да човек дуго паралелно треба да се навикава на уставну молитву и на Исусову молитву зато што нас уставна молитва храни на другачији начин од Исусове, храни нас у другој равни.

Као прво, у уставној молитви постоји огромна разноврсност док у Исусовој молитви понекад постоји веома мучна монотоност. Понавља се једна једина формула. Не желим да кажем да је она сиромашнија, али се у човеку који на њу није навикао рађа нека глад ума, глад осећања, глад да се човек моли речима и сликама и осећањима које она буде. Ако се узму просто вечерње или јутарње молитве тамо се садржи читав ток мисли; распоређене су тако да иде прелазак од осећања ка осећању, нису наведене у случајном поретку. У оквиру сваке молитве су речи које су написали свеци, оне нису измишљене, већ истргнуте с крвљу из душе или у тренуцима великог надахнућа или у тренуцима мучне патње; кроз ове речи помало можемо да видимо како је живео тај човек. Можемо макар мало да постанемо заједначари у ономе што је чинило његов душевно-духовни живот. Можемо, ако ове речи не прихватимо само као израз наших жеља, наших молби, већ такође и као меру хришћанског живота, да се трудимо да живимо у складу с нашим молитвама. Ако сам ујутру рекао: “Господи, дажд ми терпјеније” треба да се учим трпљењу у току дана, а не да чекам да ми га Бог да просто тако итд. Значи, ове молитве хране нашу душу и ако се према њима односимо са размишљањем, ако не само да темељно размислимо о њима, већ их како каже Теофан “одосећамо”, наше мисли се прожимају појмовима који су припадали оцима и ми постепено почињемо да мислимо

њиховим мислима, наше срце тежи њиховим осећањима и ми се у складу са тим мењамо. Наша воља се, усмерена током ових молитава исправља и исправља се у складу с Божијом вољом; зато су оне неопходне. Успут ћу рећи да ако овим молитвама желимо да се молимо плодотворно, треба као прво да их користимо трезвено, мирно, из дубине унутрашњег убеђења, и препуштајући Богу, а не нашој душевности да роди у нама одговарајућа осећања.

Друго што је неопходно (о томе сам већ говорио): ма шта да кажемо у молитви морамо да остварујемо у животу. Ако то не чинимо у најкраћем року речи молитве постају отужне и терају нас у унијије зато што су то празне речи; и ми одлично схватамо да ни Бог, ни ми сами не живимо њима.

А треће је савет који ми је својевремено био дат: кад се молимо неком молитвом и знамо ко ју је написао – Марко Подвижник, Василије Велики, Симеон Метафраст – пре него што почнемо да се молимо њом можемо да застанемо, да се обратимо светитељу и да кажемо: “Ево, ја сад приступам читању твоје молитве; помоли се да и ја постанем заједничар твом духу – разуме се, онолико колико могу...” Тако да нас молитва која је израсла из читавог искуства тог свеца повеже са њим – љубављу, поштовањем, његовим благословом, његовим молитвама.

Кад то радимо можемо да приступимо Исусовој молитви и то је друга ствар о којој бих нешто желео да кажем. Делању Исусове молитве може се приступити потпуно различито. Човек може да се труди да учи Исусову молитву онако како то описују боготражитељ или Добротољубље, прихватајући је као готово искључиву унутрашњу активност. Али то је могуће под одређеним условима: руководства, времена, тишине итд.

Постоји и другачији приступ, који је свима доступан: употреба ове молитве као и сваке друге узимајући у обзир да је она пуна смисла, дубине, али да ни у ком случају не представља магијски приступ, како Теофан каже, талисман, амулет, који нам омогућава да достигнемо нешто без труда и зноја. У том смислу Теофан даје савет – и то у писму мирјанки; он каже: “Користи Исусову молитву као сваку другу молитву не уображавајући да радиш нешто нарочито, не гордећи се због тога што си постала “делатељка” Исусове молитве или нешто слично. И користи је овако: између сваке две молитве из правила – пет Исусових молитава. Како? Као прво, с максималном пажњом коју можеш да унесеш у молитву; као друго, са свим страхопоштовањем које можеш да уложиш у дејство, када прилазиш Живом Богу. Као треће, с надом и молбом за покајање, за то да те Бог промени – и ништа више. Не уноси осећања и мисли у њу док се молиш. Остави Богу да ти да било које мисли, било која осећања која Он буде хтео; а ти Му просто говори стојећи пред Њим.”

Ако се човек на то навикне, ако се Исусова молитва прими, онда човек може да се моли мало више. Али апсолутно неопходан услов је: прво треба изабрати време када човек њоме може да се бави без ометања, без сметњи, са свом пажњом и свештеним страхом; притом не треба да се бави дуго, већ рецимо, да је изговори десет пута. Ако постоји могућност – треба да изговори молитву, да поћути, начини метанију, устане, да себи могућност да се телесно умири; и да изговори молитву још једном... Ако се чине метаније и упражњава Исусова молитва истовремено и у брзом ритму постепено се од телесне вежбе рађа неко полухистерично стање, једно навалује на друго – тако да човек губи трезвеност. У Исусовој молитви, као и у свакој молитви треба избегавати расте било каквог расположења; све што се дешава у души треба да буде од Бога. Он треба да утка у нас осећања; Он треба да нам да мисли; Он треба да исправи нашу вољу; Он треба некако

да дође до нашег тела. Али ми не треба да се довијамо да то буде вештачки – то је веома важно.

Човек може да изговори Исусову молитву десет пута и да се смири. Ако Бог у души у току дана роди жељу да се молитва понови неколико пута треба то учинити, али човек на све начине треба да се труди да то ради са јасном пажњом. Ако се пажња случајно откида од молитве то није трагедија, али је погубно ако приступамо молитви знајући да у том тренутку наша пажња никако не може да се прилепи за њу, ако се просто бавимо другим стварима и као да свесно ступамо у молитву непажљиво. Погубно је просто зато што је веома лако навићи се на неки механизам и изгубити молитву исто као што, рецимо људи који испуњавају велика молитвена правила, често губе молитву зато што: кад да се моле кад толико молитвослове?!

Следеће и можда најбитније у Исусовој молитви јесте то што је та молитва – стајање пред Богом; у њој као да нема кретања од мисли ка мисли. У Молитви Господњој с једног појма прелазимо на други: Да будет воља Твоја..., да приидет Царствије Твоје... итд., а овде је апсолутно јединство теме, нема никаквих прелаза. И она нам омогућава да научимо да молитвено и животно стојимо пред Богом, просто да стојимо пред Њим наизглед без икаквог кретања. И у овом смислу је она наравно превасходно молитва онога ко се налази у себи, ко се налази, рецимо, у затвореној келији. Али је она и пут ка томе зато што се таква стабилност не постиже одједном, већ постепеним навикавањем на ово стајање пред Богом.

Сад, о садржају ове молитиве. Добротољубље, на неким местима и боготражитељ, цитирајући је, кажу да је она скраћено Јеванђеље. И заиста, у њој постоје два дела; први је: Господи, Исусе Христе, Сине Божиј... Овде је исповедање вере, овде је подсећање нас на то Ко је Тај Бог пред Којим стојимо. Пред Ким се налазимо? Ко је Он?... – притом то није подсећање на неког статичког Бога, већ је подсећање на Бога, Који нас све време на нешто обавезује.

Узмите укратко сваку реч:

Господи. Као прво, Свето Писмо нас учи да нико не може назвати Исуса Христа својим Господом ако га на то не покреће Свети Дух. Значи, рећи Христу “Господи”, јесте већ улажење у неки однос са Господом Духом Светим. Ово значи већ изразити искуство које нам је дато даром Светог Духа, Његовим неизрецивим молбама у нама, или Његовим јасним речима молитве у нашој души. Али друго; речи “Господе” нас обавезује на то да Га заиста признамо за Господа и господара нашег живота. Неће сваки који Ми говори: “Господе, Господе!” ући у Царство Небеско... И ако се само усудим да кажем Богу: “Господи”, то значи да Га неограничено признајем за свог Господа, господара мог живота, и да ћу све без изузетка што ће се у мом животу дешавати, сваки сусрет, сваки догађај, - све без остатка, прихватати као да је из Његове сопствене руке: све што будем чинио, чинићу као верни слуга, роб, најамник или син, у зависности од тога коју сам меру достигао – ради Њега.

Даље: Исус – исповедање историјске истинитости Оваплоћења. То је земаљско, људско име Сина Божијег, Који је постао син човечији; ово је централно исповедање хришћанске вере.

Христос – Помазаник: испуњење закона и пророка.

И на крају, Син Божиј – зато што знамо оно што Стари Завет није знао; ми знамо да је Он заиста Син Бога Живога.

Ова формула на први поглед може да се учини чисто Христоцентричном, односно може да се учини да је она усредсређена само на Христа Спаситеља. У ствари није тако; не можемо да назовемо Исуса Господом другачије него Духом Светим; не можемо да говоримо о Сину Божијем заборављајући на Оца. И овде се показује нешто веома важно: Христос Себе назива вратима. Он је врата којима се улази, Он је пут, којим се иде, Он није коначни циљ у том смислу. И ево то је потпуно, садржајно исповедање вере. Рекавши то, ми зиста стојимо пред Живим Богом, Богом Јеванђеља.

Други део: Помилуј мја, грешнаго. Реч “грешан” као да има две нијансе. С једне стране свако од нас греши фактички – речју, делом, помислима. С друге стране бити грешник не значи само грешити, то је стање, а не само поступак; и на крају крајева, то је стање одвојености, одсечености. Ми смо одвојени од Бога; ми смо одвојени једни од других, чак и ако не чинимо ништа за осуду у односу на Бога или на ближњег. Док смо одвојени – сви смо у стању грешности. И ово стање би требало да осећамо као максимално трагично, зато што бити одвојен од Бога значи носити на себи смрт; то је смртна опасност. Она би требало да нас побуђује на крик Исусове молитве стално, само када бисмо знали, како *опасно ходимо*, како је страшно ово стање одвојености, у крајњој линији – од живота, од љубави.

И затим смисао речи помилуј. Ово значење је дубље и богатије него оно које ми уносимо када размишљамо о речи “помилуј” готово у смислу “пожали”, “однеси се према мени без гнева”. Коментар, који дају неки оци грчког Добротољубља се састоји у томе што је корен грчке речи “елејсон” (“помилуј”) и оне речи које је на грчком дало “маслиново дрво”, “маслиново уље” исти. Филолози о томе споре, али је довољно што су оци Цркве мислили у том смеру. И може се замислити шта то значи и поред филологије ако се погледа Свето Писмо. Први тренутак када се појављује слика маслиновог дрвета јесте крај потопа. Ној шаље голуба, који му доноси гранчицу маслиновог дрвета, и ова гранчица значи да је гнев Божји престао, милост и опроштај Божији се на дар, незаслужено, само због љубави дају човечанству, и сада када се види земља, пред њим постоји будућност, пред њим се простире живот. То је прво што можемо да видимо у речи “помилуј”, “елејсон”.

Али није довољно да пред нама постоји будућност. Пут може да лежи пред нама, а ми да не можемо да начинимо ни корак да њиме кренемо, ако смо парализовани болешћу, ужасом, страхом, неодлучношћу. И друга слика је: добри Самарјанин, који излива на ране човека који је пао у руке разбојницима вино које чисти, које пали, и уље – које исцељује. Ми треба да се исцелимо душом и телом како бисмо користили оно што нам Бог нуди.

И последње. Постоји слика у Старом Завету – помазање царева и свештеника. Зашто је потребно помазање? Зато што и првосвештеник и цар стоје на граници између светиње Божије и људског греха, између јединствене воље Божије и противречних људских воља. И један и други су, сваки у својој сфери, позвани на то да усагласе једно са другим како би народна воља Древног Израиља била воља Божија. И на овој граници човек не може да стоји, зато што је сваки човек под судом Божјим. У Посланици Јеврејима се каже да је Првосвештеник улазио у Светињу над Светињама једном годишње и то не без крви, зато што је морао да принесе жртву за себе и за народ пре него што сам уђе у светилиште. Само један Човек је могао да стоји на том месту – Онај Кога Павле назива Човек Исус Христос (Рим. 5, 15) – управо истичући да је Он Човек у пуном смислу речи. Управо зато што је Он Бог и човек Он може да стоји на тој граници и као Бог и као човек без осуде. То је трећи облик освећења, помазивања.

Ако питате какве то везе има са нам, ево у ком смислу постоји аналогна веза. Наше људско призивање је натчовечно; ми не можемо својим силама да остваримо оно на шта смо позвани. Апостол Петар у Посланици говори да смо позвани да постанемо заједничари у Божанственој природи. Никаквим људским силама се то не може постићи; то може бити дато и може бити прихваћено с љубављу и смирењем – али не људском домишљатошћу, силом или умећем. Даље: ми смо позвани да постанемо удови Тела Христовог, односно да се тако сродимо са Христом, да се тако с Њим сјединимо да будемо Он, у извесном смислу толико да је Иринеј Лионски крајем првог века говорио да ако смо заиста тако сједињени са Христом онда ћемо на крају века, када буде све завршено на крају времена, када буде показана пуноћа људскости бити не само синови и кћери већ ћемо у Јединородном Сину бити јединородни син. Односно, наш положај у односу на Бога и Оца ће бити исти као и онај који има Јединородни Син Који је телом дошао у свет.

Даље. У Педесетници се, како се каже у причи коју налазимо у XX глави Јеванђеља по Јовану, даје дар Светог Духа свакоме појединачно и свима заједно. Овај дар може бити само дар; опет, ми можемо да Будемо Богоусвојени, али не можемо сами да створимо у себи никакве услове осим отворених срца, отворених руку. И све то говори о томе да како бисмо били човек, просто човек, али у правом смислу човек, морамо да постанемо нешто што превазилази сваку нашу представу; а такви можемо да постанемо само даром Божјим, никако сопственим довијањем. И зато нам је потребно изливање Светог Духа, дар Духа, помазање Духом – просто да бисмо остварили своје људско призивање. Сад не говорим о свештенству, не говорим о монаштву, не говорим ни о чему формалном, већ просто о томе да се буде човек.

А човек је по речима истог овог Иринеја Лионског нешто веома велико. Већ сам га једном цитирао; на другом месту он каже да је слава Божија, односно сијање Божије – човек који је жив до краја. Човек, прожет пуноћом живота који је од Бога, и јесте слава Божија, Његов сјај и прослављање.

Ево шта се садржи у речима “Кирие, елејсон,” “Господи, помилуј,” и ево због чега се у свим случајевима живота Православна Црква одазива у богослужењу овим речима. Шта је још потребно? Почиње се из саме дубине греха: “Господе, нека престане Твој гнев! Господе, дај ми – незаслужено, на дар, без обзира на све – Твој опроштај!.. Господе, продужи ми дане живота и отвори преда мном пут!.. Господе, Ти ми све то дајеш, Ти си ми већ дао, а ја нисам могао да учиним корак напред: душом, телом, свом природом сам ослабљен – исцели ме, обнови ме, дај ми живот! .. Господе, испоставља се да тај пут није земаљски, то је пут од земље ка небу; како да га остварим? Како је то могуће?.. Излиј на мене благодат, која ће од мене направити богочовека, по образу Онога Ко је будући Бог, постао човек...”

Ево то је отприлике то, колико сам имао прилике да читам, садржај ове молитве; и наравно, она је само стајање пред Богом: никуда се нећеш помаћи. Куда и да се иде, ако је све у томе да стојиш раширених руку, отворена срца? То је молитва чврстог стајање пред Богом; али ако се она користи онако како сам сада говорио, уз ове појмове, са апсолутном једноставношћу непретенциозно, онда је све просто.

И последње. У Добротољубљу, код боготражитеља код Игњатија Брјанчанинова и код Теофана су наведене телесне вежбе или телесна дисциплина која је везана за ову молитву. Ова дисциплина има принципе, универзалне ствари. Принцип је тај да се све што се догађа у души, у мислима, или у осећањима, или у вољи на овај или онај начин одражава на наше телесно стање. Сами знате да ваше телесно стање кад читате нешто што

вас дубоко узнемирава није исто као када се просто грејете на сунцу; и ма чиме да је заузета ваша мисао, ма од чега да гори ваше срце, ма у ком смеру да иде воља, ваше тело се у зависности од садржаја, и од напетости унутрашњег стања мења. И полазећи опет из искуства молитве, посматрајући чињеницу да су ова или она молитвена стања увек повезана са овим или оним телесним стањем аскете су одредиле физичке вежбе које могу да створе оно телесно-душевно устројство уз које молитва лакше иде; али никакав телесни или душевни строј не може молитву ни да створи, ни да изазове. У крајњу руку, сва традиција исихазма се састоји у томе да човек достигне телесно-душевно тиховање, дубоко ћутање душе и тела, и из овог ћутања почиње молитва. Али само ћутање је само могућност молитве, то није сама молитва.

С друге стране, телесна стања духовним оцима могу да послуже као много згоднији и лакши начин да провере квалитет онога ко се моли и његовог духовног искуства, присуство или одсуство прелести, него да он описује своје душевне доживљаје, зато што су душевни доживљаји веома вировити, а телесна стања изненађујуће јасне ствари.

То је општи принцип. На крају се дошло до специјалних техничких вежби које се могу наћи код читавог низа отаца – код Симеона Новог Богослова је о томе подробно написано, и код других. Али бавити се њима без руководства нема никаквог смисла зато што човек обавезно долази у ћорсокак: у извесном тренутку не зна куда даље да иде – то је у најбољем случају. Овде опет од велике помоћи може да буде епископ Теофан Затворник. Или у једном од својих писама или у “Путевима ка спасењу” он говори да човек мора да буде као добро затегнута струна да би водио духовни живот – и то свако може да оствари. Сви ми можемо да се научимо непокретности или, насупрот томе хармоничном кретању које не би било ни напето ни тромо. Можемо да научимо да не будемо напети у уму и да истовремено будемо ван сваког дремежа; можемо да не будемо безосећајног срца и да истовремено не будемо у неком хистеричном стању. Ево шта треба да тражимо – физички, спољашње. Треба да се научимо да седимо и да се крећемо тако да владамо својим телом, зато што Богу можемо да дамо само оно чиме смо овладали, не можемо да принесемо Богу, оно чиме сами не владамо.

Ево то је све што о томе могу да кажем. Човек може да се бави Исусовом молитвом, али да не прави од ње мистички покус.

И није обавезно да се човек њоме бави?

Све мање мислим да је обавезно. Било је време кад сам чак веома мислио да је то обавезно; али из онога што видим око себе последњих двадесет пет година, стичем утисак да има људи који иду другим путем. Рецимо, светитељ Тихон Задонски није човек Исусове молитве; он ју је можда користио у неком уставном облику, али то није његова специфична духовност. Има других који су специфично усмерени по Исусовој молитви.

Питање је само у томе да се човек моли, али не да молитвослови, већ да се моли, односно, да буде у живом односу са Богом. И на крају крајева, без обзира да ли почне од уставне молитве, од богослужња, од Исусове молитве – човек треба да дође до ћутања. Не до оног мртвог ћутања када се ништа не дешава, већ до оног стања где *заиста “да молчит всјакаја плот человекја, да предстојит трепетом...”* Ово стање је живо, активно, није мртво, није тромо; и само из дубоког ћутања се може заиста молити.

Код неког од отаца постоје речи чији је смисао: ако човеку у тренутку смрти не буде дата Исусова молитва душа неће наћи пут. Шта да мислимо о томе?

Не сећам се тих речи, али сумњам да се говорило о употреби ових или оних речи. На пример, старац Силуан каже да ће Господ помиловати човека ако он једном у животу

свим бићем каже: *“Господи, помилуј!”* У том смислу би било веома чудно мислити да ако човек пред смрт не изговори ове речи: *“Господи, Исусе Христе, Сине Божиј, помилуј мја, грјешнаго”*, неће наћи пут. Не сећам се тог цитата, његовог контекста и зато га нећу тумачити, али мислим да се ради о крику душе више него о речима, зато што се Исусова молитва исто тако појавила у неко доба. Ако се узме рана пустиња тада су се више од Исусове молитве користиле речи из 69. псалма: *Боже, в помошч моју вонми, Господи, помошчи ми потишисја...* То су биле прве речи пустиње. Исусова молитва је дошла касније читавим склопом околности. Ово је јеванђељска молитва, то је Вартимејева молитва, слепца који је викао: *Исусе, Сине Давидов, помилуј мја!..* Ту је њен корен. Вартимеј је знао Христа као Сина Давидовог, ми знамо више, и наше исповедање је у првим речима потпуније, али то је крик слепца, крик који се рађа из дубине очајања, кад нам је одједном блеснула нада.

Али у току вероватно више од пет стотина година Исусова молитва није била молитва пустиње, у сваком случају она се не помиње као стална, нормативна молитва, каква ће касније постати. Прво, иоле поуздано помињање налазимо у “Лествици”, а то је већ касније; у пуном процвату је налазимо на Атону, али то је већ много касније. Мислим да се није испоставило да су рецимо, Антоније Велики или Макарије који је нису користили у таквом смислу били унесрећени у смртном часу.

“Пазите на време, јер су дани лукави ”

Пост је моменат који је ишчупан из времена, моменат када треба да уђемо у себе и да станемо пред своју савест, пред лице свег свог живота и пред лице Божије и да донесемо суд о себи. Овај суд није обавезно у свему негативан. Из Светог Писма знамо да светлост светли и у тами и да тама не може да је угуши. Тако сваки човек има у себи светлост захваљујући којој може да види и себе, и живот, и свет, и у крајњој линији, у самој дубини бића, у самој сржи свог “ја” може да се сретне са Живим Богом. Ова светлост је у извесном смислу наша савест: то је светлост која се излива на наше поступке, на наше мисли, на кретања нашег срца, на наше жеље, на покрете нашег тела. Ова светлост немилице и истинито обасјава све и омогућава нам да ствари видимо онаквима какве јесу, а не како их у току већег дела свог живота видимо – магловито, или онако како бисмо желели да их видимо. Али дубље, испод ове светлости наше савести која је често навикла да ћути, зато што је ми ућуткујемо, зато што је не слушамо пажљиво и савест која је првобитно говорила јасно и одређено, постепено као да губи наду да ће је неко чути и само нам шапуће своја упозорења, - још дубље од гласа наше савести чује се у нама глас Христов. Христов глас се чује кроз речи Светог Писма, кроз Његове сопствене речи, упућене свакоме од нас; и не само кроз речи. Христос нам се обраћа свим Својим животом: Он стоји пред нама и као да се понављају, чујемо Пилатове речи о Њему: “Се Человјек!” Погледајте шта представља Човек у пуном смислу те речи...

Ми видимо Христа као човека на потпуно други начин у двама крајњим моментима јеванђељске приче: у слави на гори Преображења и у потпуном понижењу пред лицем Пилата, када су Га напустили ученици, када су Га напустили сви они који су се у Њега уздали лажном надом, и видимо Га окруженог мржњом оних који су од самог почетка чекали и тражили Његову погибел. Али и на гори Преображења Христос, Који се јавио у слави, сија незалазном светлошћу Божанства и свом лепотом људске личности, и у том тренутку Он разговара са пророком Мојсијем и Илијом о времену Свог одласка, односно

о времену кад ће бити предат у руке људске, кад ће бити одбачен, оклеветан, незаконито осуђен, и на крају, умрети на крсту. А између ове две крајности које нам показују и изузетну величину Човека и његову страшну судбину, видимо Христа како делује међу ученицима, у шароликој, разноврсној гомили која Га окружује. И свака Његов реч је тачно, јасно упућена савести овог или оног човека, а заједно с тим и свести и савести сваког човека који је у стању да доживи Његове речи. И ево у току свог поста треба да станемо пред лице своје савести и да се молитвом и молбом обратимо Христу Богу молећи и умољавајући Га да нам открије дубине које наша савест, која је изгубила сјај због нашег немара не обасјава до краја, молећи Га да нам каже Своје моћне речи о ономе што наша савест још није научила или је престала да говори.

И данас бих желео да свима нама и пред самим собом и пред сваким од нас који смо се окупили поставим једно питање.

Не тако давно у Посланици апостола Павла смо чули упозорење и позив да пазимо на време, јер су дани лукави... “Лукави “ су у том смислу што је време варљиво. Време као да лежи пред нама без граница. Сваког тренутка нам се чини да ће иза њега уследити други тренутак, да времена пред нама има још много. А истовремено нас Христос јасно упозорава: Безумниче, зар не знаш да ће ти исте ове ноћи, у којој рачунаш на одмор, на заборав, твоја душа бити узета. Смрт ће доћи, крај живота ће доћи, времену ће доћи крај... И на другом месту Христос каже да треба чинити дела светлости док још има светлости, да ће доћи време кад светлости за нас неће бити и тада ће наш пут бити мрачан... Треба чинити дела светлости док још постоје живот и време, - онај тренутак у којем сада живимо, не будући тренутак који може никада да не настане, и док савест још говори у нама, док још можемо да послушкјемо речи Спаситеља, да се загледамо у Његов лик, и како је Он Сам рекао, да следимо пример који нам је дао.

Постоји дечја прича коју су неки од вас можда већ чули од мене. Мудрацу су била постављена три питања: Ко је најбитнији човек на свету? Који је најважнији тренутак у животу? Који је најважнији поступак који човек може да учини? И као у свим дечјим причама овај мудрац, зачуђен питањима која су му постављена, иде и тражи одговор – код других мудраца, у књигама; и не налази га. Не налази одговор ни у себи, ни ван себе. На повратку у град, кад већ настаје време суда над њим и његове бруке он среће у пољу девојчицу која напаса гуске. Она га зауставља: “Зашто си тако тужан? Шта ти је?” Мудрац јој одговара: “Ти то не можеш да разумеш...” “Па ипак, реци!” И он јој чак не ни из очајања, већ из дубине своје коначне побеђености каже која питања су му била постављена. И она га гледа са чуђењем, зато што земаљска мудрост није затворила њене очи за потпуну једноставност ствари и говори: “Па шта је ту тешко? Најважније време је садашњи тренутак; јер прошлости више нема, а будућност још није наступила. Ти и ја имамо само овај тренутак у којем живимо. Најважнији човек је онај са којим си сада, јер другог нема. А најважнији поступак јесте да у том тренутку за тог човека учиниш најбоље што можеш...” То је веома важна бајка зато што заиста нико од нас не зна колико ће живети, и још мање зна у каквом стању ће бити у току преосталих тренутака или година свог живота. У једном тренутку највећи ум може да скрене зато што је у мозгу пукао мали капилар. У сваком тренутку човек може да постане безосећајан за несрећу, за потребу другог човека: одједном, због нечег њему напознатог и несхватљивог његово срце се скамени и он не може да се одазове на потребу на коју би можда и желео да се одазове. Апостол Павле нам поверава свој ужас због тога што добро које воли, којем тежи, ради којег би желео да живи и да умире, не чини, а злу које мрзи и које му је постало страно

кроз сусрет са Христом се предаје све време. Дакле, ни на наш ум, ни на наше срце, ни на одлучност нашу, ни на снагу нашу, ни на вољу нашу, не можемо да рачунамо до краја. Не можемо да одложимо ни за тренутак оно што треба учинити сада, зато што ако то не буде испуњено, оно можда за нас никад неће постати спасоносна, а за другог преображавајућа могућност живота.

У “Дневнику” оца Александра Јељчанинова има једно место на којем он каже да добро треба чинити одмах. У тренутку када је добра мисао блеснула у нашој свести ми треба одмах да је испуњимо, да претворимо мисао у дело, зато што, како он каже, кад нам долази блага мисао, када се рађа добра побуда у нашем срцу, кад се прене наша воља у жељи да чини добро, највеће искушење за нас представља мисао: “Да, наравно, али не сада; сада сам заузет нечим другим, драгоценим значајним, потребним, обавезним, пријатним!” Ако само дозволимо себи да одложимо добро дело оно никада неће бити испуњено, зато што ће се порив нашег срца смирити, воља ће се успокојити, мисао ће избледети и можда ће проћи и сама могућност да учинимо то дело. Одједном осетимо: треба да посетим тог и тог човека, треба том човеку да напишем писмо или да га назовем телефоном или да учиним ово или оно, за шта је он молио и што стално одлажемо... И одложимо; и кроз врло кратко време видимо да је постало касно: или је други човек то учинио и тада нам то постаје болно; или је човек којем је требало да послужимо, умро, и тада наша несрећа постаје безизлазна: постало је касно, непоправљиво касно...

Дешава се још једно искушење: “А да ли ја то треба да учиним? Па било ко то може да уради. Има маса народа који зна за ту потребу, зашто ја то да урадим?..” А повремено се дешава још простије и циничније: “Сада ми је превише добро да бих се одвојио од ове радости, овог мира, ове среће, овог посла, овог читања, овог одмора којем се сад предајем...” И опет у сваком од тих случајева и у другим случајевима које сад не могу ни да набројим, пропуштамо тренутак – и тако често бива касно: да си ми ту реч рекао раније, да си за тренутак раније ставио руку на моје раме, да си ми само мало раније погледао у очи, ја бих видео да ме волиш, или разумеш, или не презиреш као други, или ми не би постао туђ, остао би као и пре мој друг!..

Реч “касно” је веома страшна реч. Ми је лако користимо и то је потпуно природно, зато што у нашем животу углавном оно што није учињено сад успевамо да учинимо мало касније; али у крајњој линији ова реч ужасно стоји пред нама. Код Достојевског има размишљања о паклу где он пакао дефинише речју “касно”. Живот је прошао, време када си могао да се одазовеш срцем, да обухватиш и спознаш умом, да напрегнеш вољу како би учинио добро дело, - то време је прошло. Време дела је прошло и сада се налазиш пред лицем вечности, у коју се више не може унети оно што ниси унео у читавом свом земаљском животу. Постало је касно. То је веома страшна реч.

Може ли се рећи да нема никакве наде? У извесном смислу човек никако не може да се поузда у себе. Кад стане пред лице Божије празних руку, оскрнављена живота, он стоји незаштићено пред судом вечности. Али да ли се наш живот завршава тим тренутком? Сада ћу рећи нешто у шта дубоко верујем, али у шта се никако не треба поуздати како би човек себи дао “право” да не чини добро одмах, под хитно, стваралачки. Наш живот – о томе сам већ више пута говорио – се на завршава даном наше земаљске смрти. Наш живот и даље на изванредан начин одзвања у животу и у судбини других људи, почевши од најближих. Наша личност, свака наша реч, обраћање, отвореност или затвореност срца, снага убеђења, то како стваралачки чинимо добро или зло – оставља у њима неизбрисив траг. Печат читавог нашег живота не носе само наши ближњи, већ и они

који су у све ширим круговима, као таласање воде, с нама повезани, који су можда мање од наших ближњих осетили својства наше личности. А понекад смо људе ранили дубље од било кога другог зато што смо прошли кроз њихов живот као што се нож урезује у људско срце: у тренутку трагедије смо према њима показали равнодушност, у тренутку потребе смо пошли поред њих, понекад смо се опходили према њима са зломом. Зато можемо да ранимо и даље – да их ранимо за читав живот. Међутим, и ближњи и даљњи могу на себи, у својим дубинама да носе траг свег добра које смо можда учинили пред њима, у односу на њих, послуживши им као пример, а понекад просто као позив.

Постоје изузетне, утешне речи у делима Јована Лествичника; никако не можемо да их прихватимо као дозволу да не чинимо добро на које смо позвани, али нам оне откривају неку наду. Он каже да ће доћи време када ће сви стати пред суд Божји и ми ћемо с ужасом увидети како на нама треба да се испуне Спаситељеве речи: Због речи ћеш својих бити оправдан и због речи својих ћеш бити осуђен. Оно што смо говорили, проповедали, у шта смо убеђивали друге, нисмо испунили. Свака реч истине коју смо изговорили, свака истинита реч коју смо изrekli сада стаје пред нас као да нас осуђује: ти си то знао, ти си то другима говорио – а сам? Ниси се ни дотакао онога на шта си позивао све људе... Међутим, у том тренутку (Јован Лествичник не говори са толико речи, он говори с мање речи, снажније него што ја умем да кажем) ће сви они који су кроз те речи добили надахнуће, који су тим речима били научени, који су нашли свој пут у животу захваљујући ономе ко их је рекао, а сам није испунио оно што је проповедао, устати и рећи: “Госпoде, опрости му! Да он није говорио, ја не бих знао путеве истине, правде и живота!”

Међутим, никако не смемо да се тешимо овим. Ипак треба да запамтимо да сваки човек којег сретнемо у свом животу, чак и случајно, чак налазећи се у метроу, у аутобусу, на улици којег смо погледали са саосећањем, са обзирношћу, са чистотом, чак и ако му нисмо рекли ни реч, у једном тренутку може да добије наду и снагу да живи. Има људи који пролазе кроз године, које нико не препознаје, пролазе кроз године као да ни за кога не постоје. И одједном се нађу лицем у лице пред непознатим човеком који их је погледао са дубином, за којег овај човек, одбачен, заборављен, непостојећи, постоји. И то је почетак новог живота. То треба да запамтимо.

Кад долазимо на парастос и молимо се за покојнике, разуме се да не молимо Бога да буде неправичан према покојницима, зато што Га баш ми молимо за то. Не, када се окупљамо или када стојимо насамо пред Богом и молимо Га за некога ми као да говоримо Богу: “Госпoде, овај човек није узалуд живео на земљи! Да, он је поступао као свако од нас, грешно, али види: он је у моје срце усадио захвалност која није умрла у току дуго година. Он је у моје срце, у мој ум, у моју вољу, у читаво моје биће унео надахнуће за добро. Он је био светлост у мом животу, - не може да се угаси. Зар ниси Ти рекао да светлост светли и у тами. Значи да је ова светлост била и у њему. Благослови га због онога што је учинио са мном!” Веома је важно да између нас не постоји само затворени круг; мислим да се може рећи да свако од нас, да сваки човек има власт над животом и смрћу, над сваким човеком којег сретне лицем у лице, или – ако пишемо књиге, ако правимо емисије – да се невидљиво сретне, ум са умом, срце са срцем, вера са неверјем, нада с безнађем, огањ љубави са хладноћом. Ово треба да имамо на уму, али ипак немамо права да се тиме тешимо и да мислимо да никада неће бити касно. Љубав других, чак и она која је рођена из онога како смо живели у односу на њих, неће оправдати то што нисмо учинили добро за које смо јасно знали, о којем је говорила наша савест, о којем нам је

говорио Христос и које нам је било доступно кроз све околности нашег живота. Дакле, замислимо се над речју “касно” зато што у нашем животу треба стално да звуче речи апостола Павла: пазите на време, јер су дани лукави; време је варљиво.

У стара времена оци Цркве су стално говорили о томе да треба “имати сећање на смрт”. Када то кажеш савременом човеку његова реакција је следећа: “Зар сећање на смрт треба да отрује сваки тренутак мог живота? Зар изнад сваке радости, изнад све светлости мог живота треба да се простире тамни облак смрти која долази?..” Не, то не треба тако схватати. “Имати сећање на смрт” не значи да се човек плаши смрти, то значи о свакој својој мисли, о сваком свом поступку, сваком покрету нашег срца, треба да судимо пред лицем могућег тренутка када може да буде касно и да ако наши поступци постају малодушни, неодлучни, ако се наша воља поколеба, зато што ако се плашимо због последица наших поступака, никада нећемо живети свом пуноћом свог живота. Страх због последица ће нам стално сметати да чинимо у потпуности, смело, храбро, оно добро на које смо позвани. А позвани смо да чинимо добро, зато што нас је послао Христос, ми смо Његови ученици. Он нас је послао у свет да градимо људски град који би био у извесном односу са градом Божјим. Он нас је послао да будемо Његов образ, икона у акцији; Он нас је послао у овај свет како би свако ко нас сретне чуо Његов глас, у нашем срцу видео сјај вечног живота, у нашим очима – истину, трезвеност и самилост Божију. И треба да имамо на уму да нисмо одговорни само за себе, већ и за судбину свих оних које срећемо, и свих у којима кроз друге остављамо траг своје личности.

* * *

Настављајући беседу од своје последње опаске о томе да смо послати да градимо свет тако да се људски град по својим димензијама, дубини и светости поклапа са градом Божјим, желим да вам скренем пажњу на то да ипак живимо у свету који је све страшније гледати. Похлепа и немилосрдна суровост, царују наизглед без икакве препреке; глад, хладноћа и унесрећеност држе у заробљеништву милионе људи и није довољно да се ми верници обраћамо Богу с молбом да земља доноси плод свој, да сунце греје земљу, да је киша кваси благовремено, као што се стварно молимо на многим службама. Одавно су православни подвижници рекли да три воље управљају судбином земље. Прва воља је Божија, увек добра, друга је мрачна, зловна воља сатане (односно Божијег противника) и злих сила; и трећа која се колеба између ове две воље јесте људска воља. Бог нас зове, демон нас саблажњава, и треба да начинимо избор између онога куда нас зове Бог и оне провалије у коју сатана жели да нас увуче. И судбина земље, ма како то страшно звучало, зависи од нашег избора, од тога чију вољу уводимо у овај свет, под чијим руководством га градимо. И немамо права да мислимо да су за оно мрачно и страшно што се дешава око нас одговорни други. Свако од нас уноси свој део у ту борбу између светлости и таме, између истине и неистине, између живота и смрти, између зле силе и Божанствене силе, између Живог Бога и сатане који убија твар. Одговорност у потпуности лежи на нама. Бог је учинио све што је требало да учини. Он је извео свет из небића. Он је овом свету понудио не само Свој живот, већ и Самог Себе, Он нам је понудио да поделимо с Њим све што му припада, и да се тако сродимо с њим, да ми, свако посебно и читаво човечанство, постанемо заједничари Божанствене природе. И кад је човек отпао од свог призивања, кад се одвојио од Бога, кад је својом вољом кренуо путем ка смрти – ни тада га Бог није оставио. Кад је Бог стварао овај свет, Он је, наравно, у Својој предвечној мудрости знао

шта ће се десити. Већ сам цитирао речи, које сам у своје време прочитао у “Житију протпопа Авакума” о томе како је он замишљао почетак времена:

И рече Отац: “Сине Мој, хајде да створимо свет и човека!” И Син одговори: “Да, Оче...” И Отац рече: “Али човек ће се окренути од Нас, и да би га спасио Ти ћеш морати да постанеш човек и да умреш на крсту...” И Син одговори: “Нека буде тако, Оче!...” И тада је створен свет.

На тај начин је још пре почетка времена Божанствена Љубав која је била Тројично ликоване, истовремено примила у Себе крст, смрт и превладавање смрти подвигом љубави која даје себе. Зато можемо да кажемо да нам је Бог све дао као могућност, као дар и као призивање, и да је у овом акту стварања и промишљања поступио одговорно, да је преузео пуну одговорност за Свој првобитни акт стварања и за све последице које су зависиле не од Њега, већ од нас, људи. Он је преузео све последице на Себе, укључујући и смрт, али не природну смрт, - смрт која би била резултат Његовог заједничарења у судбини човека који је отпао од Бога. Речи: “Боже Мој! Боже Мој! Зашто си Ме оставио?” исказују да је Он постао заједничар у свецелом човечанству и сваком човеку, који је изгубио Бога. Он је умро због овог губитка, као што ми умиремо због тога што смо изгубили Бога, зато што немамо укорењеност у Богу. Седмог дана стварања Бог је починуо од дела Својих. Он је учинио све што је требало учинити како би овај свет од најмањег зрна до највеће, величанствене звезде постао слава Божија, како би постао такав, да по речима апостола Павла Бог може да буде све у свему. И овог седмог дана, када је Бог починуо од дела Својих, Он је тај свет дао човеку који је припадао и духовном свету и материјалном свету како би човек сав тај материјални и душевни и духовни свет довео до савршенства, до тренутка када овај свет заиста може да прими сву пунину Божанства. Али човек је пао; и историја човечанства је историја тог седмог дана, где се добро и зло боре и у појединачној људској души и у читавом свету. Свет је кроз човека (то су речи апостола Павла) поробљен злу, он пати, он стење, очекујући долазак деце Божије, време када ће човек из побуњене твари постати дете Божије попут Христа Спаситеља. И наше призивање је да се ишчупамо из заробљеништва зла, које нас држи, да постанемо слободни, односно да постанемо стварно, истински оно што јесмо, онакви каквима нас је Господ замислио, да се обучемо у царску слободу и да у Христу постанемо деца Божија и да на том путу преображавамо свет.

Али на том путу ка преображају стоји саблазан. Наша природа је изгубила своју целовитост, ми смо раздробљени. Ум, срце и воља ратују између себе. Наша воља је подељена и колеба се у разним правцима; наше срце је нестабилно, наш ум је помрачен. И услед тога лако се препуштамо саблазнима, лако се препуштамо сугестијама духа зла, духа деобе: он нас је одвојио од Бога, раздробио нас је изнутра, одваја нас једне од других; он нас је учинио туђима у односу на онај свет у којем живимо и који смо били позвани да учинимо Царством Божјим. И нама у удео, у удео сваког од нас је пао задатак који треба да испунимо. Путем напорног, озбиљног подвига треба да се ослободимо зла и да нађемо свој корен у добру, односно у Богу, зато што ван Бога добра у пуном смислу те речи нема. А за то, као што сам раније говорио, треба продорно да се загледамо у дубине сопствене душе, да пажљиво анализирамо своје поступке и побуде, да се замишљамо над својим осећањима и мислима, да доносимо о њима строг, али стваралачки суд. И да се постепено ослобађамо свега онога што нас држи у заробљеништву, треба да стекнемо целовитост душе, целовитост читавог нашег бића, јединство ума, срца, воље и тела нашег, треба да

путем подвига постанемо заједничари или тачније да се отворимо благодати Свесветог Духа како би у нама могла обилно да делује.

У нашем храму има неколико честица светих моштију: Стефана Сурошког, Павла Цариградског, Власија Севастијског и сада, однедавно, дар патријарха Алексија – честица моштију светог Серафима Саровског. У њима почива благодатна Божанствена сила, зато што је сваког од ових светаца, исто као и мноштво других, осветио Дух Свети. Они су у свом духу дозволили Светом Духу да прожме сву њихову душевност, и да се на крају излије у само вештаство њиховог тела. То су духоносне честице. Али оне нису само духоносне: оне нас подсећају по коју цену, каквим подвигом се човек постепено ишчупао из заробљеништва на слободу, ако је чак и његово тело, ако су чак и његове кости очишћене и освећене и ако су постале извор спасоносне силе Божије.

И ево, пред нама, пред сваким од нас је отворен само један пут, само ако желимо да будемо ученици, ученице, следбеници Христа Спаситеља. Ја сам вам дао пример, угледајте се на њега, - ево шта он каже. Ко Ме воли сачуваће заповести Моје... Нико нема веће љубави од онога ко је спреман да положи свој живот за своје ближње... Има две могућности у оквиру овог јединственог пута: то је подвижнички пут монаха и подвижника у стара времена и у савремености и пут у свету; али оба ова пута су у својој основи једнаки. Постоји и трећи пут, који многим изгледа привлачно: да се оде од свега, да се човек удаљи од саблазни, да оде од искушења, да оде и заборави на свет. Ово није Божји пут. Бог није заборавио свет кад је овај свет пао, постао Му туђ, горе него туђ. Апостол Павле нам каже да је Бог дошао да спасава свет када смо ми били Његови непријатељи, кад смо постали робови и слуге Његовог противника и под његовим сугестијама почели и настављали да рушимо склад и лепоту овог света и да скрнавимо његову светост. Човек нема куд да оде. Може да постане издајник, али не може да побегне од подвига, а да себе назива хришћанином. Многи мисле да се одлазак у манастир састоји управо у томе да се човек одрекне света, свега световног и да почиње да живи као да на земљи нема ни патње, ни греха, ни смрти. То је прелест, то је обмана, то је лаж. Ако се загледамо у житија светаца видећемо да су се неки од њих удаљавали из људског друштва како би водили непоштедну борбу свим снагама против унутрашњег, духовног зла. У рана времена подвижници су одлазили у пустињу зато што је, када су престали прогони, хришћански свет који је у дане прогона био тако храбар, тако христоподобан, постао онакав каквим га знамо и какви ми јесмо: свет који не живи по Христовим заповестима, који на земљи која је отпала од Бога не живи ради Бога. Они су одлазили зато што у таквом свету нису могли да изврше подвиг непоштедне борбе са собом. Управо ово представља традицију православног монаштва: не тражење неких мистичких озарења, већ борба – непоштедна, сурова, мирна, неумољива борба са свим силама зла, које постоје, које делују у сопственој души. И кад је човек достигао духовну зрелост, код њега су долазили други, којима су биле потребне поуке у овој борби, у подвигу борбе са злом у душама других људи. Али места мира, места где ће човек да заборави – у хришћанству нема.

Сећам се једног подвижника којег је на старом Валааму срео мој духовни отац, отац Атанасије док је себи још увек постављао питање шта да буде у животу: мирјанин, монах, - ко? Дошао је код овог старца. Овај је педесет година био искушеник у манастиру, али није примио постриг. На радовима је изгубио једну ногу, телесно је био веома слаб човек, а духом је сијао. Отац Атанасије га је питао: “Зашто не примиш постриг? Већ педесет година живиш као монах...” И овај се заплака и рече: “Ја још не могу да примим монаштво, још нисам научио да плачем због читавог света,” – да плаче због његове

страшне судбине не сентименталним сузама, већ онако како је Христос заплакао над умрлим Лазаром.

У томе видимо како су међу собом повезане судбина света и судбина подвижника. Сваки подвижник који побеђује у себи зло не побеђује га само у себи, он га побеђује у читавом свету, побеђује га у читавој васиони. Оног дела греха или спотицања ка њему које је подвижник победио у себи, више нема у васиони. Човек који се бори са собом не бори се само за себе, већ за читав људски свет и за сву твар која стење под јармом зла у очекивању доласка деце Божије, када ће напослетку неки људи постати деца Божија по образу Јединородног Сина Божијег, Који је постао човек. А они који живе у свету треба да буду укорењени у Богу као и монаси; како би на земљи вршили, испуњавали своје призивање они треба да буду исто тако потпуно у Христу и у Духу Светом. Зато нема никакве разлике у призивању. Ако размишљамо о монашким заветима и о томе на шта је позван човек у браку видимо да је поставка иста. Монах даје завет сиромаштва. То значи да не жели да влада било чиме, да не жели власт ни над чим, да не жели да буде ничији газда, он жели да буде слободан, а не роб. Сетите се приче коју смо недавно читали у цркви о онима који су били позвани на царски брачни пир. Један је купио поље и одбио је да иде на пир, требало је да то поље прегледа, да га припреми. Он мисли да поседује поље, а у ствари њега је то поље поробило, он не може да се одвоји од њега, не може да подели радост са човеком који му је близак, цео се погрузио у то поље, више не види свет око себе, већ види само ту земљу коју је узео и коју жели да поседује: она је моја... Овако постаје њен роб, али се истовремено одриче братства. Ова земља је моја, није твоја; ти немаш никаквог права на њу. Моја је – одлази!.. Исто видимо у човеку који је купио пет пари волова. Треба да иде да их проба, има посла; како да нађе време да подели празну радост човека који му је близак? Нема кад! Он има призивање на земљи, он треба да ради, да ради, да ради... Једном ће наступити мир, а кад? Кад наступи биће касно. Пир ће протутњати, брак је већ одавно завршен, неће имати куда да иде. Ово се не односи само на онога ко купује пет пари волова, већ на сваког од нас кад не налазимо ни времена, ни надахнућа, ни жеље да поделимо радост или несрећу са другим човеком, зато што имамо свог посла.

А трећи? Трећем је срце пуно његове радости, шта га брига за туђу? Јер схватате колико је мучно рећи “туђа радост”, - радост која ме се уопште не тиче. Свеједно ми је што је мени најближи човек несрећан или што ликује... Овај трећи човек се такође затворио у себе, он је у заробљеништву, он је у заробљеништву себе самог, он може да гледа само у свој одраз, у свој живот. Ево где је издаја! Ево где је издаја и ево где ступа на снагу појам сиромаштва. Поље није моје. Бог ми је дао да обрађујем то поље како би оно донело богат плод. Али на овом пољу треба радити онако како ме учи Стари Завет. Не тако да ово поље, ова земља исцрпи своју снагу, већ да поново оснажи, да оживи и да поново може да подари човеку плод од пуноће своје животне снаге. Исто је тако и с послем. Да, треба радити, али у тренутку када више не можемо да погледамо на небо, да се одвојимо од свог земаљског посла, кад немамо времена да се сетимо ни Бога ни драгих људи ми више не градио живот на земљи, ми сами пропадамо... Па чак и у љубави: љубав сједињује, од двоје чини једно, али кад се то догодило, ово једно биће љубави треба да се окрене према свима и према свему што га оркужује и да из пуноће такве љубави коју човек кад је сам ван светости не може да покаже треба да даје, да заједничари.

Ово се односи и на монаха и на човека у браку, и на човека који иде за Христом док га Он не доведе тамо куда га води. Блажени нишчи духом... – благо онима који својим

духом схватају да немају ништа што би им с правом припадало и што могу да присвоје. Све што имају јесте дар: дар од Бога или дар од људи. Постојање, живот, познање Бога, познавање себе самих, отвореност према другима и схватање других – све ово нам је дато од Бога. Дат нам је и спољашњи живот, и лепота света, и величина света – све нам је дато непосредно од Бога и преко других људи. Ликовање због овога и јесте Царство Божије. Зато што би све што бисмо могли да присвојимо било ван чуда Божанствене или људске љубави. То би било моје, као поље, као волови, као моја затворена и јалова срећа. Да, то Царство Божије, то је Царство где чак и храна по речима оца Александра Шмемана – није ништа друго до Божанска љубав која је постала храна... У томе је – да, “обавеза” сваког хришћанина, без обзира на то у каквом стању да је, без обзира на то у ком је чину: живети ликујућом благодарношћу, у царској слободи Царства Божијег. Ништа није моје, а истовремено ми је све поверено. Ја нисам газда, нисам кућевласник, али ми је поверно да све принесем Богу како би све постало свештени дар.

Исто се може рећи и за целомудреност, и за послушање. Послушање се не састоји у томе да се испуњавају закони или наредбе, чак не ни заповести: послушање се у суштини састоји у томе да човек свим силама душе, свим својим бићем, укључујући и своје тело, пажљиво слуша тајанствене путеве Божије, да се загледа у њих. Послушан је онај ко је научио да слуша и да чује и да чувши – твори. И монашка целомудреност има паралелу у брачној верности.

Али у свим овим звањима, у свим овим ситуацијама ми смо позвани на једно исто: да побеђујемо зло у себи и кроз то – око себе у васиони. Сликвито говорећи, сваки пут када је убијена опасна дивља животиња она није убијена само за оног ко је био у директној опасности од ње, већ је убијена за све за које је она могла да постане таква. Исто је тако и са злом и са грехом.

Али каква је наша позиција? Ми се сада налазимо у свету који је пун зла. Ко од нас може да каже да још не бежи од њега, да не тражи мир, сигурност, заштићеност? Зар се може рећи да сваки хришћанин себе сматра војником којег је Бог послао да се бори са свим облицима зла – по цену свог живота, по цену своје части пред људима, по цену свега онога што му је људски драгоцено – свако од нас онолико колико може, али из све снаге. Ево нашег призивања. Али ко од нас без обзира на то у ком чину да је, може да каже да то испуњава? Зар се не бавимо тиме да се стално обраћамо Богу за помоћ, да Га молимо за помоћ: “Избави, спаси, помози?” И зар нам Господ на то не одговара: “А ко ће у тој страшној ситуацији или просто у ситуацији која те плаши учинити Моје дело? Јер ти знаш Моје путеве, ти знаш Моју вољу, Ти знаш моју љубав и самилост према људима. Зашто онда бежиш кад је твоје призивање да будеш војник?”

Све ово звучи веома јарко ако размишљамо о читавом свету, о државама, о царствима. Али осврнимо се око себе у нашој уобичајеној атмосфери. Шта уносимо у живот наше породице, међу своје пријатеље, међу људе са којима се срећемо службено, на послу? Зар нисмо у сталном стању страха и бежања? Зар не говоримо Богу: “Господе, овде постоји потреба. Ти си ме послао овамо зато да се одазовем на њу, али се бојим; Ти, Господе, учини оно што треба, а ја ћу само да се молим.” А зар ће од тога што се ти само молиш неко имати више хлеба, кров, одећу, храброст, радост, наду? Ничега не бива више. Да ли смемо да кажемо да се молимо Богу за све потребе земље ако ни прстом не макнемо да бисмо нешто учинили?.. Поново ми падају на памет Спаситељеве речи: Због својих речи ћеш бити оправдан и због својих речи ћеш бити осуђен... Бог нам је открио нечију потребу, а ми Му одговарамо: “Не, Господе, Ти Сам разреши ту потребу. Ја немам воље,

немам времена, бојим се, то није мој посао него Твој...” Сећам се како ми је неко рекао: “Живимо тако као да Спаситељу говоримо: Теби – крст, нама – васкрсење...” Зар не живимо тако?

Желео бих да се сада ових четрдесет пет минута који нам буду дати задубимо у себе и да ћутимо пред лицем своје савести и да размислимо да ли смо ми само становници на земљи? Да нисмо рушитељи онога што је Бог створио? Да ли у нама постоји извесна храброст и великодушност? Или живимо на земљи просто тако, као становници и као кукавице? Ако је тако немамо права да кажемо да смо хришћани. Немамо права да долазимо у цркву, да учествујемо у богослужењу, да се молимо заступничким молитвама, да умишљамо како смо печалници пред Богом за земљу – ако ни прстом не мрдамо како бисмо учинили нешто зарад потребе коју помињемо пред Богом. Бог је у нас уткао свест и самилост – они треба да израсту у дејство. И ово дејство може бити двојако: или непоштедан подвиг који видимо у животу светаца и подвижника или ставаралачко дејство, које је такође подвиг самопожртвовања, самозаборава. А и у једном и у другом случају је потребна наша укореењеност у Богу зато што без Њега не можемо да чинимо ништа, и оно што чинимо треба да буде Божије дело. А то можемо да сазнамо само кроз заједничарење са Богом, кроз молитву, кроз строго посматрање своје савести, кроз живот достојан нашег имена хришћана, Христових ученика. Ево над чим бих желео да се сада дубље замислимо и не само да доживимо, већ и да размислимо: у односу на кога, у односу на шта могу ево сада, почевши од данашњег дана да испуњавам свој хришћански задатак? У односу на кога могу да постанем хришћанин? Не постављајући себи задатке за које већ знамо да не можемо да испунимо, већ постављајући себи питање: узимајући у обзир моју немоћ, узимајући све то у обзир, шта ипак могу да учиним?.. И да почнемо сада. И тада ће се на нама испунити и друга реч Христова: Ко је у маломе био веран, над великим ћу га поставити.

Крсни пут Христов

Спаситељ нам у Јеванђељу говори две ствари на које желим да вам скренем пажњу. Прва је: “Ја сам пут и истина и живот...” И у том смислу сав Његов живот за нас представља скицу не само нашег духовног пута, већ у извесној мери и нашег животног земаљског пута. Наш пут, наши односи, наш одлазак у сопствену дубину, то како градим свет који нам је Бог поверио – све ово треба да се заснива на томе да је Христос наш пут: Његов живот, Његов лик, Његова реч. И у том смислу је Он и пут и истина и сам наш живот.

И, осим тога, Спаситељ је рекао: “Дајем вам пример који треба да следите...” Он не даје само учење већ и пример; не само речи које треба да нас упуте на то како да живимо, већ нам је показао својим примером, Собом, да су Његово учење и Његови путеви живота доступни и могући. Иако наравно, по извесну цену, али они нас чине, по речима Спаситеља, синовима, децом Божијом и откривају нам област живота и област истине.

Желим да у овој првој беседи поразговарамо о почетку крсног пута Господњег, а у другој беседи да се усредсредимо на страдања Господња, на ономе што се дешава почевши од Цвети па даље до Пасхе, до Васкрсења Спаситеља.

Кад говоримо о крсном путу углавном мислимо на онај период из живота Спаситеља који почиње Његовим изласком на проповед, или чешће на онај период који називамо Страсном седмицом. Али чини ми се да треба посматрати, видети овај крсни пут

Господњи много шире. Апостол Петар каже да је Христос – *Агнец, закланиј прежде созданија мира...* Још пре него што је Господ Својом моћном Речју створио свет Он је у Својој премудрости, у Свом знању судбина, од искона знао шта ће се догодити са овим светом. Он је знао да ће свет који Он ствара ради вечне славе трагично изгубити свој пут, отпасти од Њега и да ће спасење света бити условљено и остварено доласком на земљу, оваплоћењем Сина Божијег, Спаситеља нашег Исуса Христа. Зато тајна Крста као да је уписана у саму тајну Свете Тројице. Када свештеник започиње бденије он држећи кадионицу у руци чини покрет у облику крста и изговара речи: “*Слава Свјатјej, Јединосущнеј и Животворјашчеј Тројице*”; и ове речи, и овај покрет његове руке уписују крст у саму тајну Свете Тројице. Света Тројица представља тајну Божанствене љубави; и ова Божанствена љубав је истовремено и победа, и ликоване, и крсно састрадавање свој твари. Центар ове тајне Свете Тројице у односу на нас јесте распета љубав.

Протопоп Авакум на почетку свог “Житија” размишљајући о стварању света замишља како се то догодило и говори о томе како се одвијао Предвечни Савет. Отац је рекао Сину: “Хајде да створимо свет!” И Син је одговорио: “Да, Оче!” “Али тај свет,” каже Отац, “ће отпасти од свог пута и да би био спасен Ти ћеш морати да постанеш човек и да умреш.” “Нека буде тако!” каже Син. И Господ је створио свет.

Ово је, наравно, сликовито речено, али ове речи изражавају ону тајну љубави Божије која не само да ликује због стварања, не само да се радује због лепоте коју је Он уткао у Своју твар, не само да нам даје слободу и живот и не само да нас позива да будемо деца светлости и Његовог Царства; ове речи нам откривају Бога чија љубав иде до самих граница, односно до смрти и преко граница смрти.

Ево где почиње наше созерцање, наше дивљење и можда и наш ужас пред нашим постојањем и пред тајном нашег стварања: Бог Који је све знао унапред, нас је створио знајући да ћемо бити искупљени само крстом и смрћу Његовог Јединородног Сина. И као одговор на то можемо да се одазовемо само страхопоштовањем, захвалношћу, љубављу и спремношћу да све снаге – нека су оне и мале, али све без остатка – уложимо како Божија крсна љубав не би остала без одговора, како не бисмо заборавили или одбацили крсну смрт Спаситеља Христа. Сав наш живот, пред лицем ове тајне Агнеца Божијег распетог за спасење света треба да постане и да буде само сушта захвалност. А захвалност према Богу се може изразити само ако корачамо оним путем који нас води ка спасењу, оним путем који је Својим животом и смрћу прокрчио Господ Исус Христос.

То је прва слика: Агнец Божји, заклан пре стварања света. Ова слика Агнеца, јагњета, провлачи се као нит кроз читав Стари Завет; у току читавог Старог Завета Бог нас ставља пред то да невин страда и гине зато што постоје кривци, чист гине зато што постоји нечистота, праведник гине зато што постоји неправедност и Свесвети Бог треба да умре у људском телу зато што постоји грех на земљи. То је закон живота, који се одређује с једне стране неисцрпном љубављу Божијом, и с друге стране – нашом греховношћу. С једне стране Бог даје све, с друге стране, ми углавном све одбацујемо или заборављамо.

Дакле, Христово распеће, ова смрт Невиног треба да нас подсети на то да тај страшни закон зависи од нас, и не само у односу на Христа, већ у односу једних према другима. У односу на сваког човека, на судбину читаве земље људски грех, људска злоба, неправда и суровост се увек урезају у тело и душу невиног. То је прва ствар о којој нам говори слика Агнеца Божијег закланог пре стварања света.

Друго је само Оваплоћење. Син Божји, Којим је свет створен јесте стваралачка Реч и истовремено Онај Ко ће Својим животом и смрћу искупити овај свет. Сваког од нас Бог

изводи из небића у пролазан, привремени живот, како бисмо кроз њега израсли у вечни живот. Син Божји из вечности, где нема смрти, где нема ограничења, где нема патње, нема греха, нема неправде, ступа по Својој доброј вољи у свет греха, неправде, ограничености и смрти ради нашег спасења. Ми кроз пролазни живот урастамо у вечни. Он из вечности као да ступа у време и у земаљске услове како би умро. И кадасе загледамо у тајну Божићне ноћи видимо слику тога шта је љубав; видимо је образно, сликовито, видимо је у Младенцу, који лежи у јаслама Којег нам је Бог и Отац дао како бисмо ми људи с Њим поступали онако како пожелимо... Незаштићена љубав; љубав која предаје себе до краја, љубав је до краја рањива; и у Спаситељу Који се родио у Витлејему видимо шта представља Божанствена љубав, и свака љубав: давање себе без заштите, спремност на све без противљења.

И човек овоме може да се научи, зато што је овде већ наша, земаљска територија. Каква је наша љубав? Можемо ли да говоримо о љубави према најближима или према даљима или према Богу у таквим категоријама? Зар дајемо себе свом ближњем, чак и најдражем без икакве мисли о томе да сачувамо своју “целовитост”, да заштитимо себе од рана, од боли, од понижења, од разочарења, од издаје, од преваре, од свега онога што може да нас рани? Зар је наша љубав тако отворена, тако предана, тако незаштићена да је спремна на све, само да не престане, да се не измени, да се не поколеба? Ево о чему нам говори Оваплоћење: о љубави и о томе каква је она. И ако је таква Божија љубав према нама и ако нам Христос говори: Дао сам вам пример – следите га, овај пример треба да прихватимо са одговорношћу.

Даље у животу Спаситеља видимо како Га доносе у храм. Божија Мати и човек који се назива Његовим оцем, Јосиф, Га доносе у храм да Га ставе пред Бога. Шта то значи? Шта значи овај обред, о чему говори овај празник? Ако се сетимо Старог Завета видећемо да је Бог Египћане морао да подвргне једном ужасу за другим како би ослободио Израил из египатског ропства; и максимални ужас је била смрт сваког првенца у Египту. И као откуп за тај ужас Господ је Мојсију дао заповест: захтевао је да се сваки првенац мушког пола који се рађа од израиљске мајке приноси Њему у храм на жртву, односно давао се Њему на живот и на смрт, давао се тако да је Бог могао да одлучи: да ли га узима као крваву жртву или га пушта уз откуп. Овај откуп је за богатије људе било јагње, а за сиромаше два голуба.

Кроз сву историју Израиља провлачи се слика: ради нашег спасења погинула су египатска деца, и као откуп за њих ми приносимо наше синове, првенце, најдраже. И Господ, у Својој милости не захтева од нас смрт ове деце, Он им дозвољава да иду и да живе с миром, али сада већ треба да живе као права деца Божија. Једног дана у храм се доноси нарочито дете, невиђено дете: то је Син Божји, рођени од Дјеве Исус Христос. И Божји Син, рођен од Дјеве, Који по Својој Мајци припада израиљском народу, а по Свом Оцу припада Божанственој вечности, ово Дете Бог прихвата; само што на неко време Бог прихвата као откуп голубове, за оно време док Његов сопствени Син не оствари све што треба да оствари – дело безграничне љубави. А Он ће Свој живот завршити као крвава жртва; једини првенац у читавој историји израиљског народа који ће умрети зато што је био донет у храм као откуп за Израил, као и за децу египатску, показујући тиме да је Његова смрт спасење не само изабраног народа, већ и читавог човечанства без остатка. Он умире за све и приноси се за све.

Овде је исто као и у Оваплоћењу на извештан начин присутно једнострано деловање Бога: Бог даје Свог Сина, Бог остварује оваплоћење и Бог у Христу даје Себе. Овај

Младенац још не узима Сам на Себе, у својој заиста царској људској слободи онај задатак који Му Бог даје; овде је Он јагње, невини голуб, жртва која се приноси.

И следећи корак видимо на дан крштења Господњег. Господ Исус Христос је израстао у пуну меру Свог људског раста, Своје зрелости људске; и у овом тренутку Он као човек Исус Христос, по речима апостола Павла (Рим. 5, 15), преузима на Себе све што Му је Бог поверио у оваплоћењу и у тајни Сретења, све што је Он преузео на Себе у Предвечном Савету по Свом Божанству. Он долази на Јордан. И значајне су, изузетне речи које објављује Јован Крститељ; “Ево Јагњета Божијег, Које узима на Себе сав грех света, Које на Своја рамена узима свет с његовим грехом, са свим последицама овог греха...” И Христос захтева крштење. Јован правично каже: “Зашто? Како ја, човек грешан, да крстим Тебе, оваплоћеног Бога?” Зашто Он да се крсти? Јованово крштење је било крштење покајања за грехове, али у Христу нема греха. Шта се онда дешава? Можда се дешава оно што се описује у једној проповеди на Крштење Господње: јорданске воде су омиле грехове десетина, стотина, можда хиљада људи, који су с покајањем дошли на Јордан; ове воде су отежале од људског греха. Оне су омиле греховност и обичне, земаљске воде су постале као мртва вода у којој је људски грех убио сваку могућност живота; оне су постале воде које могу, омивши грех, да га ставе на Безгрешног, да Га учине заједничарем не у греху, већ у смрти, коју грех носи за собом. И Христос се погружава у ове воде. Он, безгрешан, бесмртан, погружава се у ове воде смрти и устаје из њих обучен у смртност пропалог човечанства, у смртност, која представља последицу греха. Воде смрти... Али ове воде, којих се дотакло Његово Божанствено тело сада у себи не носе смрт, већ живот. Ове јорданске воде као да су стекле ново значење; и када освећујемо воду на празник крштења или приликом крштења деце или у било ком случају, ми молимо да им буде дато да постану заједничари у тајни Јордана. Обична вода је дотакла тело оваплоћеног Бога, и очистила се, осветила се, то више није обична вода, већ је вода која носи у себи живот, која може друге да учини заједничарима у оном животу који као врело бије у Христу.

И Христос из ових јорданских вода на изванредан начин излази обучен у смрт. Проповед коју сам поменуо пореди ову тајну са погружењем беле тканине у боју онога ко бојадише. Погружава се неумрљана белина, а износи тканина крваве или црне боје: крв или смрт. Из старих времена, из грчке митологије знамо за лик који је о томе већ говорио. То је прича о Херкулу, човеку невиђене снаге који је чинио само добро око себе, који је уништавао зло и који је у овој борби са злом смртно ранио кентаура. Кентаур, у којем је ово зло кључало као врело, потопио је у своју крв одећу и послао је Херкулу на поклон. И када је Херкул обукао ову хаљину, она се прилепила за његово тело, почела је да га пече и он је почео да је цепа са себе, али је могао да је поцепа само по цену сопствене смрти. Тако и Христос може да се ослободи смртности и последица нашег греха, које је прихватио у крштењу само Својом смрћу.

Ево Христовог пута; али овај пут нам говори и о нама самима, јер је то наш грех; грех читавог човечанства, али и сваког од нас зато што се грех земље уплиће од ситних или крупних грехова сваког човека. Наш грех, мој твој, њен, његов грех пада на Христа као она смртоносна хаљина, као она смртност која се скупља из целог Јордана, како би у њему остала само спасоносна чистота. Како ћемо се ми одазвати на то? Бог је дао Свог Сина на смрт, невиног, незаштићеног; и овај Син човечије и Божанствене љубави по слободној вољи прима на Себе све што Му је Бог дао. Како ћемо се ми одазвати на такву љубав, на Божанствену љубав и на људску љубав Христа? Како бисмо се одазвали када би

било ко од наших ближњих, пријатеља, или неко нама потпуно туђ слободно, без принуде дао свој живот како би нас ишчупао из смрти? Апостол Павле се томе диви и каже: “Једва да ће неко дати живот за свог пријатеља, а Христос је дао Свој живот за нас док смо били Његови непријатељи, док смо служили и клањали се греху, кад смо грех волели више од истине више од Њега...” Како ћемо се ми на то одазвати? Зар нећемо имати ни срца, ни уобразиље да схватимо шта то значи? Зар би кад би неко од нас примио смрт због другог то било убедљивије од онога што знамо о Христу? Зар човек који се баца у ватру како би спасио другог човека и који због тога гине, поступа убедљивије од Христа? Не можемо се изговарати тиме што је Христос био Бог; Он живи и умире у Својој људскости, а не у Божанству. Исто као што свако од нас може да да свој живот или да одбије да га да ближњем. Он је био слободан као човек и могао је да каже: “Оно што Ми је отац поверио не могу да прихватим у Свом људском телу!” Он је све знао, Он је знао шта ће се десити – и прихватио је то.

Ево над чим треба јако-јако да се замислимо када живимо онако како живимо, а не онако како нас Господ Својим животом и смрћу моли да живимо.

* * *

Кад је у току много последњих година требало да говорим о страдањима Господњим трудио сам се да пажњу усредсредим на Самог Спаситеља Христа. Данас више желим да говорим о људима који су учествовали у овом последњем, крсном путу Господњем, почевши од Цвети.

Кад размишљамо о учесницима овог страшног времена страдања увек размишљамо о “њима”, као да кажемо: “Да сам био ту ја то не бих учинио, ја бих све схватио, на све бих се одазвао, ничег се не бих уплашио, само да сам тада знао за Христа...” Међутим, у ствари није тако. Ако погледамо на себе поштено у сваком учеснику овог страшног времена бисмо могли да препознамо себе; и то не у Христу, Мајци Божијој или онима који су остали верни, макар на кратко, већ у онима који су Га напустили.

И ево сад желим да почнем од Цвети. Цвети су празник. Ми сада, након две хиљаде година видимо како Спаситељ улази у Јерусалим, како је окружен усклицима поздрава, повицима гомиле. Негде се чује и глас оних који ову гомилу желе да натерају да ћути, који не прихватају Христа. Међутим, у основи видимо улазак Господњи у Јерусалим као светковину, као тренутак када Он царски, с миром улази у Сион, у Јерусалим, у град. Ово је ипак најупадљивија страна: шта се заправо тада дешавало? У то време гомила је дочекивала Христа очекујући да ће Он успоставити Царство Израилско, да ће Он стати на чело устанка против Римљана, да ће обезбедити друштвену и политичку слободу и да ће поново успоставити оно што је некада било: независност. А у ствари, Христос у град Јерусалим као што су пророци рекли није улазио на коњу као победник већ на магарцу, указујући тиме да долази с миром, а не са ратом, не као страшни цар, већ као кротки Спаситељ. И у овој светковини народа, у овим повицима, у овој буци само је Христос знао да сви греше у погледу тога ко је Он, укључујући чак и ученике; сви размишљају о земаљском, а не о небеском и наступиће тренутак када ће се разочарење у Њега обрушити на Њега са гневом, са јарошћу, са свом својом незахвалношћу, зато што је изневерио њихову наду... Сав Улазак Господњи у Јерусалим је прожет овом двојношћу. У том смислу је то страхан празник, зато што је усред овог празника Спаситељ Христос сам, потпуно сам; не поздрављају Њега, поздрављају политичког вођу којег су замислили. И

Он зна да ће проћи неколико дана и да ће читава ова гомила викати: “Разапни, разапни Га! Он нас је преварио, Он је изневерио моју наду, Он је слагао против моје наде...” Ево, то је усамљеност Христа у овој гомили.

Али где смо ми у тој гомили? Није ваљда да уображавамо да само ми разумемо Његове путеве, да смо свом душом с Њим?! Кад би то било тако, већ одавно бисмо у нашим душама, у нашим породицама, у нашем друштвеном животу, у својим државама створили Царство које није од овога света – Христово Царство. Наши односи са Христом, наш однос према Христу је исто тако умрљан, испрљан као онда; Он је сам. А истовремено имамо Јеванђеље, имамо двадесетвековно искуство, знамо оно што нису знали ни Јевреји ни пагани из тог доба о Христу, али свеједно као да не схватамо.

И треба да се тргнемо; треба да се замислимо веома дубоко, веома јако над тим шта се дешава у овој светковини; да се не изгубимо, већ да станемо у том тренутку уз Христа и да даље идемо са Христом.

Даље почиње Страсна седмица; све веће постаје разочарење људи који су у Христу желели да виде онога ко Он није био, и са разочарењем све више расте гнев: Он их је преварио, њихова последња нада је разбијена, и расте жеља за осветом Ономе Ко је толико учинио, и Ко је ипак изневерио њихову главну наду. Он је исцељивао болесне, васкрсавао мртве, проповедао нови живот – то је било добро; Он као да је људе припремао на то да ће све учинити наслеђем Свог народа. Међутим, није то учинио – разапни, разапни Га!

Тајна вечера. Ученици су се окупили око Спаситеља. Он дуго разговара са њима. У Јеванђељу по Јовану се говори само у Христово име, али можемо да замислимо да је било пауза, периода ћутања, размишљања, питање би или било изречено, или се рађало у нечијем уму и срцу и на њега је Христос, Који све зна, Који све воли, одговарао. И ево у овој групи људи се дешава низ ствари.

Христос устаје и жели да опере ноге Својим ученицима. Он је међу њима као слуга међу својим господарима... Они су у недоумици, а Петар каже: “Не! Нећеш опрати моје ноге!..” И Христос му одговара: “Ако не оперем ноге твоје, нећеш имати удела са Мном...” С каквим смирењем треба да прихватимо Божије услуге. Јер ми се стално молимо Богу: “Господе, помози! Господе, учини! Господе – дај!..” Зар то није исто што и рећи: “Господе, опери ми ноге!..” Сматрамо то молитвеном храброшћу, вером; али да ли смо свесни тога да молећи се на тај начин често тражимо од Христа да Он постане слуга – слуга наших реалних потреба или пролазних жеља: “Устани од стола, скини горњу одећу, опаши се пешкиром, налиј воде у лавор, опери ми ноге – уморан сам, нешто ми је потребно, нешто желим..” Можемо да се замислимо над тим.

Међу Христовим ученицима је и Јуда: њему Господ такође пере ноге. Он не прави разлику међу ученицима и пере им ноге; Он зна све о Јуди, али се и према њему односи као слуга према свом господару, зато што је дошао и њега да спаси, само уколико Јуда допусти, уколико дозволи да буде спасен.

И овде, када Христос говори о томе да ће доћи вук и расејати овце, да ће Га ускоро сви оставити, Петар се хвалише: “Ако Те сви напусте, ја Те нећу напустити!..” И шта се дешава? Након неколико сати он не само да ће заспати за време страшне Гетсиманске ноћи, већ ће се касније одрећи Христа како би себе спасио од евентуалне опасности, од страха. Други ученици такође осећају да ће за Христа поћи и на губилиште, али Га сви напуштају... Лако нам је да се томе чудимо, али зар ми не чинимо стално исто то: срамота нас је да кажемо да смо Христови, срамота нас је да кажемо да смо православни, срамота нас је да поступамо упркос општем тренду, тако се плашимо. Само у храму, само када смо

са својима одједном постајемо храбри – али то нисмо чак ни пред лицем и привидне опасности, чак и подсмеха, чак и слегања раменима...

Јуда одлази, други ученици остају, али Христу није лакше: Он зна да Га сада један од ученика продаје и да Му се због овог ученика полако, али неумољиво приближава смрт. Међутим, можда Му је још теже на души због ученика-издајника... И ова вечера и даље траје, овај пасхални пир, који је за Јевреје у стара времена био пир у сећање на ослобођење, сад постаје као предсмртна даћа која ће процветати у Цркви у Божанствену литургију, евхаристијски сусрет, победу.

И ученици заједно са Христом одлазе у Гетсимански врт. Ноћ, хладноћа; тројицу – Петра, Јакова и Јована – Спаситељ води са Собом да буду са Њим макар на растојању од једног бацања камена. Древна Црква говори о Петру као о примеру вере, о Јакову као о слици праведности, о Јовану – као о слици љубави. И око Христа су се окупиле људска вера, и праведност, и љубав; и Христос одлази и стоји пред лицем смрти, крсне смрти. А ученицима је хладно, наступила је ноћ, касни, тако заморни часови ноћи; и туга их разједа, и од туге сва тројица тону у сан. А у то време Христос стоји пред лицем Своје смрти која није ништа друго до смртност читавог човечанства, коју је на дан Крштења Он, као човек преузео на Себе и коју је као Агнец, заклан пре стварања света примио на Себе. Смрт Му је по свему туђа; као Бог Он је бесмртан; као оваплоћени Бог Он је и само тело у оваплоћењу учинио бесмртним, и Његова смрт је наша смрт која Га убија. Ово је свечовечанско убиство. И пред овим ужасом смрти Он се моли: “Госпode, нека Ме мимоиђе ова чаша!..” Дрхти тело, душа Човека, можда страшније него душа сваког човека и тело сваког човека пред смрт.

И Он устаје и иде код Својих ученика у нади да ће срести људски поглед, да ће Га се дотаћи људска рука, да иако је на извесном растојању од њих, није сам, - а они спавају. Показало се да је њихова туга јача од самилости, од љубави, од свега што их је везивало за Христа. Они спавају, Христос је поново одбачен у потпуну усамљеност. Он се поново моли. Али овога пута је начинио корак ка победи; први пут је говорио: “Нека Ме мимоиђе чаша ова,” – сада каже: “Ако треба да је пијем – нека буде тако...” И на томе је исцрпео сву Своју људску снагу. И иде по помоћ. А ученици спавају, њих за Њега нема. Поново га одгурују у усамљеност. И трећи пут се моли: “Нека буде воља Твоја!..” И тада је све свршено. Враћа се ученицима и сада може да их пробуди, сада је све на Њему – нико му није помогао.

Из овога можемо много да научимо. Има тренутака када нам се чини да смо, чак и ако нисмо пред лицем смрти, ипак пред лицем неког одлучујућег догађаја, одлучујуће прекретнице живота, и тако бисмо желели да чујемо макар једну реч, да нас макар неко погледа, да нам макар неко дотакне руку, - али осећамо да смо сами и да све треба да учинимо без помоћи. И још нешто - то не можемо да учинимо одједном никаквом снагом, али можемо да се боримо; Гетсиманска борба је за нас пример онога што може да нам се деси. Ако не можемо да кажемо: “Нека буде воља Твоја,” – можемо да кажемо: “Госпode, Госпode, пронеси ову чашу мимо мене, ако је то могуће,” ове речи “ако је могуће” – су граница наше вере, граница наше спремности да прихватимо вољу Божију, чак и ако је она тако страшна, тако страшна...

Други пут можемо да приступимо борби; ако су прве речи – “ако је икако могуће” – биле искрене у нашем срцу, моћи ћемо да кажемо даље: “Ако треба – да, нека буде тако; али само ако треба! Рећи: “Нека буде – ја немам снаге.” Међутим, ако су ове речи – “ако треба” искрене на крају ћемо смоћи снаге да кажемо: “Нека буде воља Твоја,” ма каква

била; чак и ако значи да оно најстрашније мора да се деси... Али када излазимо из ове борбе, или у паузама између наших тако очајних вапаја – молитвених вапаја или просто крикова душе – како се односимо према људима од којих смо очекивали сву могућу помоћ и који су заузети другим, свако својим пословима? Један спава душом, односно није у стању да чује чак ни наш глас; он је заузет својим мислима, бригама. А срце другог је заспало и оно што говоримо не допире до њега: “Да, да, разумем...” – а ништа не разуме и ни за шта не жели да зна... Свако има своју тугу, свој умор, своју бригу – зар има времена за твоју?.. А Христос не личи на нас по томе; нас обузима горчина, обузима нас гнев: где је пријатељство, где је љубав, где је другарство? А Христос им не каже ништа слично; Он гледа и жао Му их је. Пред лицем највећег догађаја света они ништа не осећају, уопште не знају шта се дешава; повукли су се у себе, у сан, заспали су... И тако читавог живота дремају и сањају, а реалност пролази поред њих, и то каква реалност, њихова будућа смрт, смрт ближњих, смрт најдражег – Христова смрт. Христос их чак ни не буди. Жао Му их је: “Спавајте, децо! Почивајте, немате снаге да заједно са Мном на један тренутак понесете Моју предсмртну тугу...”

А кад је већ све завршено Он им говори: “Сада устаните; онај који Ме издаје се већ приближава.” И издајник долази с гомилом људи, целива Га. Ми овај пољубац вероватно доживљавамо другачије него како је он тада био прихваћен. У то време ако сте хтели да разобличите човека за преступ требало је да ставите своје руке на његову главу и да изговорите своје разобличење. Али ако се испостави да је ваше разобличење лажно ви бисте били подвргнути казни којој би био подвргнут онај човек да је ваше сведочење било тачно. Јуда није желео да ризикује; он није ставио своје руке на Христову главу разобличавајући Га да је богохулник, да крши закон; он Га је пољубио како би људима дао знак: плашио се онога што је могло да се деси да је погрешно у погледу Христа. Он Христа издаје пољупцем и то чини обезбеђујући себи сигурност, избегавање казне. И како се Христос на то одазива? Како га Спаситељ назива, како му се обраћа? – “Друже!” Он му не говори: “Одлази, издајниче! Три године си делио са Мном живот, видео си све што сам учинио, био си сведок свих Мојих чуда, слушао си Моје животворно учење, сам си се пренуо душом, а зар Ме сада издајеш пољупцем?” Он му је рекао “друже”, није се одвратио од њега, није га одбацио. Примео је на Себе и његово издајништво и тиме је све победио. Победити мржњу других, победити напуштеност, победити кукавичлук пријатеља је тешко, али је могуће. Али погледати у очи човеку који вас издаје и рећи: “Ти остајеш мој пријатељ, волим те као увек, читавим животом, свом смрћу,” – то је истинска последња победа... И тада се сви разбежаше. Ово више није био сан; реалност је упала у дремеж и та реалност је била тако страшна: Онај Којег су сматрали непобедивим је очигледно побеђен – преостаје само спасавање сопственог живота. И Петар који се хвалио: “Чак и ако Те други оставе, ја Те нећу оставити,” је такође побегао; и сви су побегли, макар у страну – неко даље, у Маркову кућу, а неко на извесно растојање.

Како ми умемо да се односимо према непријатељству које нас одједном побеђује и према издаји? Ево питања које нам поставља овај јеванђељски одломак. Кад смо окружени непријатељством, мржњом, жељом да нас згазе и униште – какав је наш однос? У нама се буди гнев, узвратна мржња; не оно што се рађа у Христу! И кад видимо да смо издати – с каквим негодовањем, мржњом, презиром гледамо издајника, како се трудимо да га понизимо, да га увредимо! Христос не поступа тако, а то значи да ни ми не треба тако да поступамо. Док не победимо саму способност да мрзимо непријатеља, онога ко је опасан

по нас, ко може да разбије наш живот, док не победимо свој однос према издајнику ми још нисмо Христови до краја; у извесној мери смо Христови, али не до краја.

И даље Христа воде код Кајафе. За Њим иду два ученика поиздаље; пуштају их да уђу у двориште. Зашто? Не зато што су Христови ученици који су дошли да сведоче у Његову корист, већ зато што је Јован пријатељ куће, оне куће у којој ће сада шамарати Христа, у којој ће Га пљувати и клеветати, у којој ће Га осудити захваљујући лажним сведоцима и против самог јеврејског закона, упркос свему, упркос свакој истини. Јован као пријатељ ове куће улази у двориште и захваљујући њему у ово двориште пуштају и Петра. И овде се Петар три пута одриче Спаситеља. Кад једна од служавки, која је чула како он говори каже: “А ти си такође из Галилеје, значи и ти си од Његових ученика,” Петар се одриче: “Не знам Овог Човека!” Зар се тако нешто није и нама догађало у овој или оној мери? Зар нам се није дешавало да се сакријемо у гомили и да не станемо поред човека којег понижавају и вређају? Не говорим о страшним догађајима, већ о најобичнијој људској клевети, о најповршнијој, подлој сплетки: “Ја? Не, не знам; да, знамо се, али он није мој пријатељ! Познајемо се и то је све...” Петар је изашавши из дворишта срео Христов поглед и заплакао. Кад би нам било дато да се у тренуцима таквог подлог кукавичлука окренемо и да погледамо у очи човека којег смо се одrekli, - можда бисмо и ми заплакали? Али ми затварамо очи, окрећемо се – само да не сретнемо тај поглед! Зато се у нама ни не рађа покајање...

Али нису само ученици актери у овим догађајима; ту су још и народ, првосвештеници, Пилат, Ирод цар, римски војници... Народ је исти онај који Га је поздрављао на дан уласка у Јерусалим: “Осана! Узвишавај се! Благословен Који долази у име Господње Царе Израилев!” Он их је преварио, само смрт може бити освета за њихово разочарење: “Разапни!” Првосвештеници, фарисеји виде у Њему и непријатеља своје вере и политичку опасност: због Њега Римљани могу да поробе читаву земљу; не само да је окупирају, већ и у потпуности присвоје. Овоме не треба дати да се догоди, боље је да један човек умре него да сав народ погине!.. Тако и ми често расуђујемо: боље је да се један човек обрука, да он све изгуби, само да други буду безбедни... Ирод и Пилат: имали су власт да спасу Христа; један је био циник, њему је било свеједно да ли је омражени човек жив или не, а други се плашио за своју каријеру, за своју судбину: да ли има смисла изгубити све што је сакупљено са толико труда да би се спасио неки човек? “Ако пустиш Исуса Који Себе назива Царем Израилја, ниси пријатељ ћесару” – о не! Он на то неће поћи!.. Али и са нама се дешава нешто слично, и нама се дешава да се бојимо да изгубимо оно што је наше ради спасења другог човека...

И још једно: Христа воде у преторијум; груби војници који су навикли на патњу других људи, који су се такође навикли и на своју патњу; они желе да се мало забаве: затварају Спаситељу очи, вежу Му очи, ударају у лице, питају: “Ко те је ударио?..” Зар се то не дешава и нама? Када желимо да учинимо нешто недостојно, зар сликовито говорећи, не покушавамо да вежемо Христу очи? Тачније, у нашем случају затварамо своје очи да не видимо да је Христос ту, да Христос све види, све чује и да Му сваком подлом, недостојном речју или поступком ударамо шамар, ударамо Га у лице, ругамо Му се, спремајући Га за горе – за распеће: зато што може да се деси да ће нам сметати и тада ћемо Га смаћи, разапети. Не телесно, не физички, већ унутар себе...

А затим – корачање са крстом и диван, заиста диван догађај: једном човеку је дато да понесе крст заједно са Њим; телесно, физички да понесе дрвени крст – али да некако помогне Христу. Крст је тежина, крст је оруђе смрти, које човек носи на себи. У нашем

случају крст је збир потивречности наше воље вољи Божијој; у супротном смеру стоји препрека наше воље. И да ли нам се догађа или да када човека притискају ове противречности да подметнемо своје раме или не? Да подржимо главни ослонац воље Божије, како би човеку било лакше да понесе вољу Божију на својим плећима?

И успут плачу жене јерусалимске; и Христос на Свом путу ка смрти застаје и жали их... А даље је распеће. Војници Га прикивају за крст; њима је свеједно ко умире, њихова ствар је да пробију руке и ноге преступнику и да подигну крст. А даље је досадно очекивање; зар ће тако дуго да умире?.. Играју се, причају... Ово је веома трагично; али зар се не дешава исто тако мучно, ужасно, када човек у једној соби, у истом стану, умире, а да рођаци, пријатељи, седе у кухињи или у другој соби, пију чај, причају, шале се – не могу све време да буду тако напети. А човек умире у усамљености. Или неко тамо седи, да, али други себи за то време дају мало предах, дају себи неки одмор: не може се све време умирати са човеком! Умирање је његова ствар, а ми ћемо га мало подржати, ето док не скупи снагу, па ми смо живи!.. Зар није тако?

И ево крст стоји; с десне, с леве стране су два разбојника. Један видећи да и Праведника убијају негира људски суд, људско право да се суди чак и разбојнику; други видећи да и Праведник гине због људске неправде прима своју смрт као правду: ако Праведник страда, наравно, незаконик мора да пострада... Један се из мира чупа чак и у последњем тренутку, други налази пут у унутрашњи и вечан спокој... Како се ми сами односимо према томе? Како се односимо према ономе што нам се дешава повремено, а што је мучно, горко, страшно? Зар не говоримо и ми Богу да је то неправедно, да то не би смело да се деси? Да ли схватамо да ако се то Њему догодило, онда немамо шта да причамо о себи?..

Усред овог ужаса постоји једна тачка тиховања: Христос и два човека – Мајка Божија и Јован. Божија Мајка Која Га је родила, Која Га је донела у храм на дан Сретења на жртву и Која сада види да је Бог ову жртву примио, и да Христос умире у откуп за Израил и за Египат, односно и за сво паганство, за праведност, и неправедност, за све, за сваког. И Јовану, чија је љубав јача од страха, чвршћа од вере, није потребна нада, Јовану који је просто љубав, која га сједињава са Христом нераскидиво.

А унаоколо је шаролика гомила: непријатељи који се радују и ругају Му се, и она гомила која се тамо окупила. Једни маштају о томе да Христос сиђе са крста, и тада ће моћи да Му поверују, тада ће знати да ће Његово учење заиста победити, да могу без бојазни да буду Христови. А други маштају да Христос не сиђе са крста, зато што ако не сиђе могу да буду мирни; узнемирена Његовим учењем, Његовим речима душа може мирно да се врати земљи, да се приземљи; Његова страшна благовест о љубави без граница, о љубави, сличној Божијој љубави је нереална, и земља је победила небо; земља је јака, стабилна, а небо је крхко, сво је од маштања, као облаци. И сви чекају Христову смрт.

Где ми стојимо у овој гомили? У овој гомили која среће Христа на Његовом уласку у Јерусалим, у оној гомили која креће за Њим у Гетсимански врт, у двориште архијереја, у Иродов дворцац, у Пилатову судницу, и на крају, на Голготу, где смо ми, ко смо ми? Ево питања које треба себи да постављамо у току целог Великог Поста: “Где сам? Ко сам? Ево, преда мном се отварају величанствена, спасоносна Божија дела, - а где сам ја? Да ли ме се она тичу или остајем туђ ономе што се дешава?”

Вера Божија у човека

Наш данашњи пост и припрема за Причешће пролазе под знаком доласка Христовог Рођења и желео бих да заједно размислимо о томе шта за нас, људе, представља Божић, и да не поразговарамо о богословљу самог Божића, већ о томе како се оно одражава у нашем животу.

Чини ми се да нам Христово Рођење говори, као прво, о Божијој вери у човека; као друго, о нашој одговорности према тој вери и према ономе што она значи за Бога и за нас; и на крају о оној нади коју Христово Рођење, оваплоћење Сина Божијег треба да пробуди у нама: не празну, неодговорну наду, већ дубоку-озбиљну, која ће од нас захтевати одговор читавим животом, свим нашим бићем.

Тема о вери Бога у човека није баш честа тема разговора и размишљања, а истовремено је то предивна тема! Бог је извео све нас, читаво човечанство, из небића. Сваког од нас Он из истог овог небића позива на постојање; без Његове воље се нико не рађа и зато од првог тренутка нашег постојања између Бога и нас постоји веома дубока веза. Он нас је позвао и ми смо стали пред Њега; Он је изговорио реч, за коју се испоставило да је сила која нас је извела у биће. И можда треба да се замислимо над оним што нам је у књизи Откровења речено, о томе како ће на крају времена, после Другог доласка Господњег, свако од нас добити име које ће знати само Бог и онај ко то име добија. Зар ово име, које више нико не зна, не значи да је свако од нас за Бога – једини, непоновљиви и да је однос сваког од нас са Богом апсолутно непоновљив, ни са чим неупоредив; да човечанство представља огроман и диван мозаик који се стално повећава, где свако од нас представља један каменчић, али каменчић који држи читав мозаик? Ако се извади један од њих читаво здање, читав свет почињу да се љуљају... И сваког од нас Бог ствара, позива у биће по неизрецивој и – људски говорећи – несхватљивој љубави према нама. Несхватљивој, зато што Он зна какви смо; ми и сами знамо како се не одазивамо на љубав – и на људску, и још више на Божанску. И Бог свакога од нас позива на постојање како бисмо ступили у тајну узајамне љубави с Њим. Он је за читаво човечанство, за васцели свет Женик, и свака људска душа је на извештан начин невеста. И Он слободно позива у биће сваког од нас, као да верује да нећемо изневерити Његова очекивања. Човек би могао себи да постави питање о томе какав је плод ове вере. Први пар је изневерио своје призивање, издао је Бога, издао је васцели створени свет, предавши сву твар у власт сатане. Како се после тога може веровати у потомке Адама и Еве? Како се може веровати у ово човечанство које није дало само Авеља, већ и Каина, и које је у току читаве историје извртало и наставља да изврће – похлепом, мржњом, страхом, свим могућим гресима овај свет који је Господ позвао у биће? Како је могуће да нас је Бог створио, поверовавши да Његов стваралачки акт неће бити узалудан, да ћемо га ми, можда на крају оправдати? Кажем “можда” зато што то зависи од нас, а не само од Бога. Бог нас позива у биће, Бог нам даје слободу без које нема љубави, Бог нам се открива у складу са оним колико се ми покажемо способни да Га прихватимо, открива нам се свом Својом дубином. А открити се значи постати рањив, отворити се са поверењем другом бићу значи препустити се његовој власти. И заиста, када нам Бог нуди своју љубав, а ми се можда не на речима, али читавим животом – одричемо ове љубави, зар тада не спремамо распеће Господа, зар не саучествујемо у њему?

У предговору приче о свом животу протопоп Авакум овако замишља стварање света (не цитирам дословно, али тачно преносим мисао). И рече Отац: “Сине, хајде да

створимо човека...” И Син одговори: “Створимо га, Оче...” И Отац рече: “Али он ће пасти и Ти ћеш морати да постанеш човек и да умреш ради његовог спасења... И Син одговори: “Нека буде тако, Оче!...” И Бог створи човека. У Свом знању које унапред поседовао, у Својој предвечној мудрости Бог је знао све што ће се догодити, али ни пред тим се Његова љубав није зауставила, ни тиме није била побеђена Његова вера у нас, зато што Он никога и ништа није створио ради погибелји. О томе би бар некада требало да размишљамо дубље него што размишљамо. Позивајући нас у биће, Бог је изјавио Своју веру у човека. И свако од нас може да се замисли над тим, шта то значи за њега лично, у односу на њега самог, и шта то значи у односу на оно како људи гледају једни на друге, какви су наши узајамни односи.

И овде почиње тема одговорности. Одговорност увек замишљамо као моменат кад ћемо стајати пред судом - или пред судом своје савести, или пред грађанским судом, или пред судом Божијим. Међутим, одговорност почиње у тренутку кад одговарамо на неки предлог. Бог нам каже: “Поверовао сам у тебе и зато сам те извео из небића. Своју веру сам уложио у тебе, и ти си зато створен...” Како ми на то одговарамо? Има много различитих одговора. У различитим тренуцима живота једног истог човека одговори су различити. Има трагичних момената када ће човек рећи: “А зар сам Те молио, Господе, да ме створиш ради овог страшног, суровог и мрачног живота који ми је пао у удео?...” Има тренутака чамотиње, када човек каже: “Господе, зашто си ме стварао?! Обећана ми је радост, али има ли смисла радост која ми је дата или ми је била дата како би годину за годином, деценију за деценијом, живео, носио тежину живота, који ме притиска? Кад бих само могао да заборавим на себе, да заспим, да одем у небиће...” Има тренутака када из дубоке радости одговарамо Богу: “Хвала Ти за живот!...” Али да ли ово значи да смо се одазвали на веру Божију и на зов Његове љубави?

Читали смо прошле недеље Христову причу о званима и изабранима. Сви су се они у себи захваљивали Богу и судбини због свог постојања. Један је купио комад земље, сад је “богат”, сад му припада земља, он је газда, он може да иде по њој и да се радује, он с њом може да учини шта год пожели, у његовој је власти. И осим тога, она је његова рођена. Јер њега је Бог извео у биће и он је створен из праха земаљског – она му је мати, она му је рођена. Како да се не радује овом савезу у којем је он газда? Некада је био рођен од ње, сада је поседује, господари над њом. “Хвала Ти, Господе, што си ми дао власт над овом земљом!...” Други је купио пет пари волова; сад може да ради, да обрађује ту земљу. У ову земљу ће се урезивати његов плуг, у ову земљу ће он бацати семе по свом избору, а не Божијем, он ће ту земљу натерати да доноси плод који он жели. Бацаће на њу ђубриво, односно, скрнавиће је у извесном смислу. Осећаће у себи ликовање силе, те може због тога да се захвали Богу: “Да, Ти си ми дао власт. Ових пет пари волова су моји, али ја са њима могу да радим шта год пожелим, они су у мојој власти...” А други се оженио, душа му је пуна радости, није му потребна било каква друга радост. И када га Бог, пак, зове на Свој брачни пир, он одговара: “Не треба ми Твој брачни пир, ја имам свој...”

Ево одговора које тако често дајемо Богу, ево где почиње наш одговор или одговорност. Бог је поверовао у мене, Бог ми је као Женик пунудио Своју љубав, а ја Му одговарам: “Твоје дарове – да, прихватам, а Ти – причекај. Када се исцрпи све земаљско онда ћу можда стићи да се окренем ка небеском и да Ти дођем...” Како може Бог да верује у таквог човека? Како може Бог по вери да нас створи, вером да нас обдари и да нам да Свој живот како би се овај неверни човек тргао?.. Управо овде такође треба на нешто одговорити, не у смислу одговорности пред законом, већ у смислу унутрашњег одговора.

Бог је постао човек. Погледај у ове јасле: тамо лежи беспомоћно Дете, Младенац, Који у потпуности зависи од онога шта Му чине, што ће Му учинити људи. Бог у свој Својој моћи, у Свој својој слави лежи пред нама као немоћно, крхко Дете Које до краја зависи, Које је рањиво, Које нема власти над Собом.

А шта ће Му бити учињено – то знамо. Мати Божија Га прихвата; Она је постала светилиште храма. Светиња над Светињама и Она су сада постали једно исто. Она представља место пребивања Свесветог Бога Који је дошао у телу – у телу које је у потпуности прожето Божанством. Јосиф се у смутњи, у колебању борио са собом до тренутка када му је анђео открио тајну оваплоћења. Мудраци су ишли, пратили су звезду, која их је водила, како каже црквена песма ка Сунцу истине, ка Божанственом сјају. И у Њему су они на неки нама непојаман начин препознали Човека који је осуђен на смрт, Бога, Који је дошао у телу, и Цара, Који незаштићен лежи у јаслама, одбачен од свих у оном селу у којем су Пречиста Дјева и Јосиф тражили себи пристаниште. Пастири су чиста срца дошли по сведочанству анђела и поклонили Му се; али је већ те ноћи почело Његово одбацивање. Како је одговорило човечанство, како је одговорио сваки човек на Његово оваплоћење? Пречиста Дјева је куцала на сва врата, тражећи прибежиште, у којем ће родити Свог Сина, и сва врата су била залупљена пред Њеним лицем: “Овде се окупила читава наша породица, туђи нам нису потребни! Овде нам је топло, овде нам је добро, овде су наши ближњи; одлазите туђинци!..” И истовремено је Ирод, плашећи се да се те ноћи родио његов супарник у царству земаљском, припремао смрт Онога за Којег је знао да је Он – цар Израилев. Војници су се спремали: 14 хиљада деце је било побијено у витлејемској области у трагању за Јединим, Којег су желели да убију и Кога је Бог заштитио од људске неверности и злобе. Први мученици су била чиста новорођенчад, која сама ништа нису скривила, и била су убијена за Христа. Ево два одговора која је земља одмах, од првог тренутка дала љубави Божијој. Како онда Бог може да верује у нас?..

И Он верује. Није престао да твори, није престао да изводи у биће све нове и нове људе. Али зар нећемо бити одговорни због одговора који дајемо Богу, и другачије, у обичном смислу те речи? Када станемо пред Њега, сада већ не откинувши се, него откинути смрћу од свега онога што нас чини робовима земље, како ћемо стати пред Њега и какав ћемо одговор дати? Кад угледамо Васкрслог Христа како седи с десне стране Бога и Оца, али носи на Свом телу ране од крста, ране од клинова, ране од венца, трагове крста који је носио?.. Када Га угледамо и схватимо да и да никога другог није било на земљи, да сам можда био и сам (или сама) ја бих био узрок Његове смрти, као што је несумњиво свако од нас, ко је изгубио јединство а Богом, ко Га чак ни не тражи из све снаге, из свег срца, ума, све воље и живота – као што је свако од нас одговоран за Његово оваплоћење? Да није било нашег греха Он не би морао да се оваплоти како би умро на крсту. Зар можемо да заборавимо када неко бива убијен, желећи да нас спаси? Не! Али када Бог постаје човек, када Он бива разапињан, када умире, када Својом људском душом силази у пакао, у оно место где нема Бога, у место последњег отуђења – ми пролазимо поред Њега.

Вероватно се сећате приче о томе како је на путу за Јерусалим Христос почео да говори Својим ученицима о Свом распећу које наступа: “Ево пењемо се у Јерусалим и Син човечији ће бити предат у руке људи грешних, и испљуваће Га, и убиће Га, али ће трећи дан васкрснути...” И од свега тога ученици су чули само Његове речи о томе да ће Он васкрснути; и двојица су почела да Га моле да када се врати у слави Својој, кад дође да суди свима, њима буде дато да седну *одеснују и ошујују*, односно с Његове десне и леве стране... Ништа нису чили о томе каквом ценом ће Он купити ово искупљење човечанства

и мира; они су само чули шта они могу да добију по цену Његовог крста: “Теби крст, нама слава...”

Али зар само они тако говоре, зар не говоримо и ми исто то? Међутим, шта онда да се ради са вером Божијом? Њу не можемо да схватимо. Гледајући себе саме, историју света, не можемо да схватимо како Бог може да верује у човека.

Али с друге стране, ова вера Божија нас обавезује. Ако Он верује у нас, ако је по такву цену спреман да верује у нас, ми морамо да израстемо у меру Његове вере у нас. Морамо да постанемо достојни ове вере. Овде наша одговорност више није негативна него позитивна.

Међутим, како можемо да верујемо у себе? Шта то има у мени у шта бих могао да верујем?.. Цело Јеванђеље нам говори о томе да је човек створен по образу и по подобију Божијем. Цело Свето Писмо, све искуство светаца нам говоре о томе да у сваком од нас постоји отисак Божијег образа. Вероватно се сећате приче о томе како су Спаситељу Христу приступили саблазнитељи са питањем: “Да ли је праведно плаћати данак ћесару?” И Он им је одговорио: “Покажите Ми монету; Чији је овде лик, чије је ово име?” “Ћесарево.” “Дајте онда ћесару оно што припада Њему, а Богу оно што Њему припада.” А шта припада Богу? Свако од нас, зато што је свако од нас запечаћен овим Божанственим ликом. Као што је рекао један руски свештеник у Француској, отац Јевграф Ковалевски: “Кад Бог гледа било кога од нас, Он може да не види наше врлине, којих нема, али види одраз Свог Лика, који ништа не може да уништи...” Свако од нас представља освећену икону – рањену, унакажену, али свако остаје и светиња, и образ Божји. И наш животни задатак јесте да се загледамо у све оно што је од ове иконе остало, и да ову икону обновимо, да је на извештан начин рестаурирамо.

Ако је Бог могао тако да поверује у нас, онда и ми треба да верујемо у себе, али не у своје људске снаге, не у своје способности. Не смемо бити заслепљени оним привидним драгоценим особинама које имамо, особинама ума, воље, стваралаштва, већ оним човеком скривеног срца, који представља нашу тајну. Свети Јефрем Сирин каже да када Бог ствара човека Он у његове дубине ставља свецело Царство Божије, и животни задатак је у томе да човек копа све дубље док не нађе ово благо. Ми морамо да верујемо у себе, зато што Бог верује у нас. Дужни смо да тражимо у себи оно што је Божије, не само оно што припада Њему, јер Њему све припада по праву, већ да тражимо у себи све оно што нас чини рођенима Њему, што нас сродњава с Њим, што нас уподобљава Њему, што нас чини сличнима Њему. А ради тога морамо да научимо да пажљиво читамо Свето јеванђељско писмо, да тражимо шта у том Писму у нама изазива трепет, одушевљење, радост, на шта се одазивамо говорећи: “Боже, како је то предивно! Како је то истинито! Како је то светло!..” Зато што када тако можемо да се одазовемо на ову или ону јеванђељску причу, то значи да смо Бог и ми у хармонији, да смо душевно јединствени, да смо се ту дотакли наше сличности са Њим и да је и Он нама сличан. Дотакли смо се Његове људскости и препознали у Њему себе, али у чистоти, у слави, у лепоти, у истини. И кад ово нађемо не смемо више да поступамо другачије осим у послушању овом открићу. И тек тада ћемо моћи да схватимо Спаситељеве речи о томе да морамо да волимо ближњег као себе саме, управо као себе саме. Морамо да волимо себе саме; али не оног емпиријског човека којег представљамо: самољубивог, глупог, таштог, итд., већ да волимо оног човека који је уткан у наше дубине као могућност и као призивање. Треба да тражимо у себи тог човека, треба да нађемо у себи тог човека, да га чувамо, као што је Мати Божија чувала Спаситеља док је Он лежао у јаслама, као што Га је Она пазила док је био Младенац, као што Га је

штитила док је био Дете. Ево како треба да се односимо према ономе што представљамо. Овог човека морамо да волимо, и да га волимо жртвено, зато што знамо из Јеванђеља да нико нема веће љубави од онога ко је спреман да свој живот да за вољеног. “Дати живот” значи бити спреман на жртвовање свега како би живео онај кога волимо. Зар се ово не подударе са оним што исповедамо на крштењу када пажљиво слушамо речи апостола Павла Римљанима о томе да умиремо са Христом како бисмо са Њим поново васкрснули, да треба да умре у нама, односно да се претвори у прах, све оно што нас омета да постанемо образ Божји у слави, у свој лепоти, на коју смо позвани. Зато нас вера у човека обавезује, она нам не даје права да живимо немарно под изговором да Бог у нас верује, исто као што немамо права да живимо неодговорно у односу на човека који има поверења у нас, који нас воли, који у нас верује. Али ако Бог може да верује у нас, онда ми не само да имамо права, већ смо и дужни да верујемо у себе и да верујемо једни у друге, зато што се оно што се односи на једног човека, на сваког од нас, истовремено односи и на све нас у целини и појединачно. На овоме треба да се гради људско друштво, које се назива Црквом, које представља зачетак човечанства у целини, онаквог, какво оно треба да постане.

* * *

Ономе што је већ речено желим да додам још нешто треће, што сам помињао: то је питање о нади. Гледајући себе онаквог какав јесам – и то може да каже свако од нас – чему човек може да се нада? Ми стално чинимо покушаје да се поправимо, стално покушавамо да будемо успешни у овом или оном и стално се враћамо прошлости. Ако се замислимо над својим сопственим исповестима – колико пута долазимо, исповедамо једне исте грехове, одлазимо са осећањем олакшања што смо макар рекли нешто о себи, изразили свој стид или своју тугу, одлазимо с намером да нешто учинимо и кроз најкраће време се враћамо на исповест са истим тим гресима. Зашто се то дешава? Кад читамо житија светих не видимо да су они стално ишли на исповест. Видимо да човек који је неко време живео недостојно сопствене људске природе, а да не говоримо о Богу одједном види себе онаквим какав јесте, види себе са ужасом зато што је свестан да он такав какав јесте нема права чак ни да назове себе човеком, а шта ће моћи да каже у своје оправдање кад стане пред Бога? Мало је да призна да чак није био ни човек... И ево, човек који је себе видео с таквом јасноћом, с таквом снагом, може да се промени зато што је човек који је себе тако видео увидео да је у смртној опасности, видео је да у њему не влада живот, него смрт, да она у њему делује и да физички још није леш, али је већ мртавац. Из житија видимо многе свеце који су једног дана под нечијим утицајем или загледајући се у лик другог човека, или због неких других околности одједном угледали себе и увидевши то схватили да човек не сме да буде такав, да није могуће да буде и да остане такав.

Ако ове мисли пренесемо на оно што сам раније говорио онда одједном уместо очајања може да се распламса нада, - нада која није заснована на томе што умишљамо да можемо да учинимо напор и да се преоменимо и да ће све бити у реду; из искуства знамо колико смо пута то желели и маштали о томе – и ништа нисмо остварили. Нада може да се распламса, и то нада која не бледи, нада коју ниша не може да уништи: зато што нас Бог зна онакве какви јесмо, и истовремено не само да нас воли, - Он у нас верује. Волети се може чак и без наде. Колико мајки воле своју децу, развратну, наркомане, убице: о томе говори њихово мајчинско срце, али то човека не чини племенитијим и не мења га увек. Да

би се човек променио треба му на неки начин доказати да се у њега и даље верује. И ево, оно о чему сам раније говорио се на то односи: Бог верује у нас, и ми имамо сведочанство и можемо бити сигурни у то, можемо да верујемо у Божију веру у нас. Већ сам говорио да Бог не би могао да нас створи, а да не верује у нас, Он не би могао да нам да све што нам је дао – и тело, и ум, и срце, и вољу, и околности нашег живота, и прошлост, и будућност – без вере у нас. Али осим тога знамо: Он нас је створио, знајући шта ће се с нама десити, створио нас је знајући истовремено и шта ће се с Њим десити због овог “безумног” стваралачког акта и “безумног” дара слободе човеку. Кажем “безумног” – то није светогрђе. Апостол Павле говори о безумљу крста, о његовој тајни која премашује сваки разум: то је поступак који се никако не уклапа у разумске рачуне које ми водимо. И зато што Бог верује у нас, и зато што неки људи око нас верују у нас заједно с Богом, можемо да се надамо. Можемо да почнемо да живимо њиховом вером у нас, и можемо да се надамо да ће се на крају оправдати вера Бога и вера људи који нас воле. Како, у којој мери, на који начин – ми то не можемо да кажемо. Зато што схватамо да није ствар у томе да нам се опросте наши греси, ствар је у томе да постанемо другачији људи, нова твар, о којој говори Нови Завет. И зато што Бог верује у нас, зато што неки људи, које је Бог научио, којима је Бог дао очи да виде, верују у нас, можемо да се надамо и да верујемо у себе.

Нада није лаковерност, нада се не састоји у томе да упрокос свему што је очигледно мислимо да ће се све “средити”, да ће све “некако проћи”. Нада има други квалитет. Говорио сам о томе како можемо, како треба да се загледамо у себе саме у светлости Јеванђеља, читајући Јеванђеље без предрасуда, али са апсолутним поштењем, на које смо способни. Већ сам у неколико наврата о томе говорио, али ћу ипак поновити. Сећате се Христове приче о сејачу, који је сејао своје семе. И неко семе је пало на пут, друго је пало покрај пута у коров, треће је пало на каменито тле, последње је пало на добру земљу. Нико од нас није ово или оно тле. У разним тренуцима ми смо ово или оно тле. Час смо као камен непробојни, никакав плуг не може да просече овај камен, ову окамењеност. Понекад у себи не видимо ништа осим корова и други можда ништа друго не виде. Понекад смо као пут који делимично може да прими семе, али без дубине, - оно ће бити изгажено. А понекад смо тако богато тле: жива реч пада у нашу душу – и одједном се у нама нешто распламсава, постајемо живи, од кипова постајемо тело и крв. И зато треба не само у оним тренуцима када у самима себи осећамо осетљивост, пријемчивост, већ у било ком тренутку живота да се загледамо у јеванђељско огледало, да пажљиво читамо Јеванђеље, да ослушкујемо Христове речи, да се загледамо у Његова дела, да слушамо речи других људи, да пратимо њихове реакције и то како поступа Христос. Понекад ништа нећемо осетити, понекад ћемо се распламсати на тренутак, а затим ће се ова ватра угасити. А понекад оно што смо видели или чули толико дубоко падне у нашу душу, да се никаквом силом не може ишчупати.

Размислите о ономе што се дешавало кад је Христос проповедао на Светој земљи. Гомиле су биле око Њега. Један човек би пришао и поставио питање, - питање које је у њему сазрело, питање које је за њега било насушно, које је захтевало одговор, без одговора на које није могао да живи. И Христос се обраћао овом једином човеку и одговарао је на његово питање зато што је то било питање живота или смрти. У гомили је било људи који су као у помрчини препознавали ово питање, зато што се оно већ рађало негде у њима, али још није сазрело, било је као заматак у мајчиној материци. Они су пажљиво ослушкивали и препознавали тон питања, препознавали су важност одговора и

чували и питање и одговор у сећању свог срца очекујући тренутак кад ће одједном и питање и одговор процветати и када одговор добије коначан значај. А било је и таквих (вероватно већина), који су слегали раменима и одлазили: Зашто да слушамо?.. И ми смо стално такви. Ми смо и као онај први, и као други, и као трећи човек, и зато је тако важно да послушајемо и да се загледамо у Јеванђеље. У неким тренуцима Јеванђеље ће бити животна снага. “Куда да одемо од Тебе, Господе? Ти имаш речи вечног живота...” Не речи којима је Христос описивао вечност, већ такве речи од којих све што је вечно одједном оживљава, све вечно постаје живот датог тренутка. То је пут, то је проста могућност, која нам је дата. Јеванђеље је у нашим рукама, да га читамо – у нашој је моћи, да га пажљиво слушамо – сви можемо, само ако имамо жељу.

Истина, жеља није увек довољна. Треба да нађемо за то одређено време; време, да читамо и слушамо са осећањем наде на то да ако Бог верује у нас, и ако у нас могу да верују чак и неки људи, онда значи и за нас постоји пут. Христос не само да нас зове ка животу, Он нам је Сам о Себи рекао: “Ја сам пут, Ја сам истина, Ја сам живот...” Дакле, свему можемо да се надамо – свему; али не пасивно. Треба тражити у себи самима овај образ Божји, треба рашћишћавати пут Богу. Сећате се речи Јована Крститеља: “Поравните стазе Његове...” – то од нас зависи. Када желимо да читамо Јеванђеље треба да затворимо сва своја осећања да ништа не продира у нас, да не расејава нашу пажњу. Треба да се откријемо само Јеванђељу. И ово је могуће. Кад читамо књигу која нас занима ми више не чујемо шта се око нас дешава, више не видимо шта се дешава; када нас занима нека мисао, постајемо оно што људи називају “расејанима”: не чујемо их, не примећујемо их. Ево овако треба да научимо да читамо и Јеванђеље. Али ми то можемо да учинимо зато што у нама постоји нада; и нада, како каже апостол Павле, нас не посрамљује и неће нас никада посрамити, зато што је заснована на апсолутно непоколебљивом камену: на вери Божијој у нас. Али и људи играју своју улогу, зато што не можемо увек да прихватимо оно што сам говорио о Божијој вери у нас, са живошћу, али можемо стално да прихватамо веру људи у нас, то како нас људи подсећају да имамо право да верујемо у себе, зато што Бог верује у нас, и зато што они верују у нас. Код мене долази много људи, и углавном човеков проблем није у томе што не верује у Бога, него у томе што не верује у себе. Он не види у себи никакву вредност, не види смисао у себи. И ако само човек успе да му пренесе да ја – полуслеп, неосетљив, туп и недухован могу, без обзира на све то, да видим у њему образ Божји, да могу да верујем у њега, то може да одигра одлучујућу улогу. И ову улогу можемо да одиграмо једни у односу на друге, свако за сваког. Понекад то поприма веома једноставан облик – кад човеку кажеш: “Ти себе не видиш, а ево шта ја видим у теби. Видим памет, видим срце, видим толико других особина...” А кад се човек супротставља: “Али ја их не видим!” – можемо да одговоримо као што је свети Тихон Задонски писао једном свештенику: “Кад те људи хвале, немој да негираш зато што ће они оним добродетељима, које још немаш додати и смирење, које уопште немаш, већ се труди да постанеш онакав каквим те виде; јер они тако говоре зато што су у теби видели оно што скривено постоји у теби...” Наравно, не ради се о оним људима који су лицемери и варају људе, који глуме пред њима, већ о оним људима који су – да, несавршени, али у којима у заметку постоји савршенство и богослична лепота.

И такође треба да запамтимо да је ово спојиво са свим облицима живота. Људи често читају дела светих отаца, нарочито аскета, пустињака, и покушавају унутрашње да усвоје оно што они говоре, и затим виде да не могу спољашње да живе тако да унутрашње одговара спољашњим околностима. Како живети пуноћом духовног живота, уз

ограниченост могућности да се овај живот оствари, да се учини конкретним, реалним? Мислим да овде правимо велику грешку. Покушавамо да пренесемо из једне ситуације у другу правила живота, да пренесемо форму, не схвативши садржину. Ако читамо оце можемо да видимо како су они живели, шта су мислили, каква су била њихова осећања. И можемо да се научимо оним осећањима која су у њима живела, која су прожимала њихов ум, одређивала њихов живот и да поставимо себи питање: “Да, у веома малој, али у некој мери и ја Бога волим, знам Бога, желим да следим Богу. Шта могу да учиним под овим руководством? Како могу да преведем на језик савремености и на језик мог личног живота и околности у којима живим, она апсолутна правила која су ми дата речју или примером?”

И овде човек треба да се научи здравом, реалистичном смирењу. Сећам се како сам први пут дошао код оца Атанасија на исповест, исповедио сам се што је могуће било поштеније; и пошто је он био монах строгог подвижничког живота, очекивао сам да ће да ми каже: “Ево шта од тебе захтева Јеванђеље, ево апсолутних правила, иди и испуњавај!” Био сам дубоко разочаран кад ми је рекао: “Ево шта би требало да учиниш, а сад стани и размисли: шта од тога можеш да учиниш? За шта ћеш имати довољно храбрости, времена, могућности, добре воље? Одреди оно што заиста лако можеш да оствариш и када научиш да остварујеш лако тада ћемо разговарати о тежем...” Ми зато често не успевамо да чинимо оно што треба, зато што уместо да почнемо од победе над малим, желимо да се латимо великог. А Јеванђеље нам јасно говори: ко је био веран у малом, биће постављен и над великим.

На тај начин, у основи свега треба да прихватимо Божију веру у нас, треба једни другима да показујемо, да испољавамо нашу узајамну веру једни у друге, из тога треба да научимо да верујемо у себе и да се свему надамо. Али у себе треба веровати разумно, треба веровати у себе с радошћу, веровати у себе стваралачки. То је вера која почиње од тренутка када кажемо: “У ово се ни поверовати не може, али ја по Твојим речима то прихватам... Гледајући себе, сигуран сам да се у мене не може веровати, али пошто Ти верујеш у мене ја са захвалношћу прихватам твоју веру...” Из тога се рађа нада, која, као што сам већ рекао не бива посрамљена. А из тога једном може да се роди љубав према Богу, љубав према ближњем, који је у нас поверовао, и може да се разгори здрава, права љубав према самом себи: способност да човек заволи у себи Богом дану лепоту, да заволи у себи онај образ Божји, који је тако предиван – и који ми сами и други људи и околности тако унакажавамо.

Међутим, овде се треба сетити – опет, и то сам толико пута говорио! – да то човек не може да учини својим силама. Не може својим силама постати живи образ Христа; не може да смести у себе Светог Духа и да постане купина несагорива, не може својим силама да постане кћи или син Божји кроз наше заједничарење са Христом силом Светог Духа. О томе тако упечатљиво говори апостол Павле. Када је пред лицем оних задатака који су га очекивали: обраћење читавог света Христу – он видећи да својом силом ништа не може да учини, молио Бога да му да снаге, Христос му је одговорио: *сила Моја в немошчи совершајетсја...* У каквој немоћи? Наравно, не у тромости, наравно, не у кукавичлуку, наравно, не у лењости, не у заборавности, не у слабости у свим њеним облицима, већ у другој немоћи. Слика овакве немоћи се може смислити колико год желите! Немоћ детета које има толико поверења у мајку, у оца, да се не брани пред њиховом нежношћу, већ се препушта њиховим загрљајима, да је спремно да га они усмеравају. И дете расте, и у извесном тренутку заборавља на диван осећај потпуног поверења и препуштања себе и почиње да делује самостално. Вероватно сте видели како

људи уче дете да пише. Дају му оловку у руку, захтевају од њега да ту оловку држи на неки чудан начин, са три прста, док би за њега било природније да је држи као нож. И оно се томе препушта; и затим мајка почиње да му помера руку. И дете не знајући шта се од њега очекује, не омета мајку, и праве линије излазе право, и кругови и све линије су тако савршени. И одједном дете мисли да је схватило, и почиње да помаже и све се претвара у збрку... Треба да се научимо управо тој немоћи која не претходи дејствима Божјим, која пушта руку Божију да води нашу руку.

Постоји и друга слика. Једно на броду је најнежнији део брода, а истовремено ако се ово једно окрене тако да ветар дува у њега – нежно једно може да понесе брод кроз море. Тако је и са нама ако постанемо тако еластични.

Зато је апостол Павле тако ликовео због оне немоћи, која је деловела у њему, због тога што је заиста немоћан. Он је знао да ништа не може, али да је ако постане прозачан, ако постане еластичан – све могуће; и ускликнуо је: “Како је дивно што је све могуће у Господу Исусу Христу Који нам даје снагу...” Зато, ево још у чему је наша нада: дај само слободу Богу, дозволи Му да делује, буди Његов сарадник – и сва Његова обећања ће се у теби испунити.

Сад се приближавамо данима Божића. Све се то садржи у чуду Његовог рођења. Пред нама лежи Младенац Који до краја даје Себе, Који је Творац света и истовремено – крхко Дете, незаштићено као љубав. Да Христово Рођење нам говори о љубави Божијој због које нас Он зове, али и о вери Божијој. Он зна да нас није узалуд створио, да није узалуд живео, учио и умро на крсту. Са колико одговорности треба да се одазовемо на такву љубав и на такву веру!.. Желео бих да кажем: више него на веру, више него на љубав, зато што ми не знамо шта је љубав, а вера искрсава пред нашим очима, задивљује нас до ужаса. И зато можемо да се надамо, не само на Бога, можемо да се надамо свему, само да Му дамо слободу и простор да делује у нама и кроз нас.

Али како смо важни, како смо битни једни другима! Јер можемо да доживимо ову тајну вере само кроз другог човека. Човек треба веома духовно да сазри како би непосредно осетио веру Божију; али тако да просто с ликујућом задивљеношћу видимо да у нас верује наш ближњи, да он не чека да постанемо савршени, да не чека да лик Божји почне да сија из нас, да верује у оно скривено, у оно невидљиво с више силе него што верује својим очима. Ово је искуство које човек треба да има у различитим околностима, и наравно посебно у односу свакога од нас са сваким из наше околине. Али и у другој области: у комуникацији са злочинцима, када изгледа да у овом човеку нема ничег осим зла, - и одједном откриваш да иза понекад веома дебеле, окамењене коре куца живо срце. Само му реци о вери, не о вери у Бога, већ о вери у човека и он ће моћи да се тргне, моћи ће да оживи.

Питање и сумња

Сви верници у наше време – и они који су се родили у православљу или у некој другој вери, и они који су стекли веру после извесног периода неверја, активног или пасивног безбожништва, - сви се налазе пред питањем и свима се обраћају питањима, сам живот се свима обраћа питањима. И зато је прва тема о којој бих желео да размислим заједно са вама тема о питању: о законитости питања, о томе шта захтева савесно питање и питање о сумњи. А то треба да нас доведе до питања о вери, о њеној суштини и о томе како се може живети по вери.

У мирним периодима историје питање заузима релативно мало места. Већина верника верује као што је уобичајено стихијски, онако како су их учили код куће, онако како су их учили у школи. То како их читава атмосфера учи или подржава њихову веру представља довољну основу за веру. У наше време то није довољно. Они од нас који имају чврсту, свесну веру стално наилазе на питања других људи, и како апостол Петар каже, треба да будемо у стању да свакоме дамо одговор. Да свакоме дамо одговор с љубављу, са свештеним страхом, да дамо одговор на спасење, али одговор који би био убедљив. А одговор никад није убедљив ако су сви његови саставни делови узети из цитата Светог Писма или из неког другог извора – из светих отаца, из поука духовних писаца. Убедљив одговор је онај који човек може да да из сопственог искуства. Нека је то искуство у зачетку, нека је оно и несавршено, али мора да буде лично. Одговарати на туђе питање: “Тако кажу други,” нема смисла. И без нас људи знају да други “некако тако” говоре.

Зато питање, када га нема у нама самима до нас допире - допире као крик, као молба других људи. С друге стране, и у сваком верујућем човеку се понекад или изненада, веома оштро, мучно или постепено рађају нека питања. Разлика између питања и сумње се састоји у томе што је питање отворено. Човек који нешто није знао, који се није замишљао над нечим, поставља то питање пред собом. Живот поставља то питање, околности га постављају, или оно израста из дубине душе.

Сумња има двојако својство. Сумња се састоји у томе што нешто што нам је до тада изгледало поуздано, несумњиво и једноставно одједном престаје да буде једноставно, престаје да буде несумњиво, доводи се у питање. Али тада, док се у првом случају, у случају простог питања, ради о нечем непознатом што због тога нас саме не доводи у питање, када се рађа сумња она нас доводи у питање, као и оно у шта смо веровали. И треба да научимо да излазимо на крај и са питањем и са сумњом.

Прво што бих желео да истакнем јесте да сваки пут када се у нама рађа неко питање које је везано за наш поглед на свет, које је везано за нашу веру, за нашу представу о Богу, о себи, треба да се радујемо и да се због тога захваљујемо Богу. То значи да смо прерасли неки претходни стадијум свог развоја када ово питање није постојало, зато што му још нисмо били дорасли, а сада оно пред нама стоји јасно, јарко и даје нам могућност да израстемо у нову меру свог унутрашњег развоја. Сумња је, као што сам рекао, другог својства. Сумња је тренутак када се под знак питања ставља оно шта сам раније веровао, оно што ми је изгледало несумњиво и једноставно. И верници се веома често плаше сумње. Зашто? Зато што им се чини да приликом сумње у било шта што се односи на Бога, на поглед на свет, на човека, на живот, то доводи у питање сам живот, саму веру у човека, саму веру у Бога, и због тога се колеба наша сигурност у то да стојимо као на камену, да се земља испод нас не помера. И ту треба да научимо да се паметно, храбро и са смирењем односимо према питањима која нам поставља наша унутрашња сумња. Реч сумња - сомненије значи, у суштини да смо раније имали једно мишљење, једну представу о стварима, а да је сада израсло друго, које се пореди са другим и онај једноставан одговор који је постојао у нашој души почиње да се удваја.

Желим да вам наведем једну веома једноставну, просту паралелу. Кад научник који се бави физиком, хемијом или било каквом науком прикупи највећи могући број појединачних чињеница (ово такође може да се односи и на историју или философију), он покушава да их исправно скупи у једну целину, односно да их скупи тако да не буду одвојене, већ да представљају нешто целовито. Ако је научник савестан, он ће сакупивши све чињенице које су му познате у одређени модел, у хармоничан узајамни однос пре

свега поставити питање: “А да нисам направио неку логичку грешку? Да ли моја творевина одговара збиру чињеница?..” Друго питање је: “Да нисам можда жртвовао неке податке како целовитост читаве структуре не би била разрушена?..” Треће дејство савесног научника ће се састојати у томе да каже: “Да, све чињенице које сам сакупио су укључене у ову структуру, у овај модел. Сада, како би наука ишла даље треба да тражим чињенице које се још нису уклопиле у слику коју сам створио. Односно, треба да тражим чињенице које ће на изванредан начин срушити модел који сам створио, које ће минирати структуру коју сам створио, зато што тек тада она може да се отвори, да се прошири, и мој поглед на свет, моја представа о стварима ће достићи већу целовитост, већу пуноћу...” Ако научник то не чини он чува одређени модел који ће раније или касније застарети.

Исто то бисмо могли и ми да кажемо и када бисмо били довољно поштени, храбри, разборити, о својим сумњама, које се односе на веру. И кад говорим о вери, говорим о свему што се тиче Бога, света који је Он створио, човека, узајамних односа, унутрашњег и спољашњег живота, света. Зато што углавном када се човек рађа у вери, односно када се просто рађа у хришћанској породици која га учи вери пре него што стигне да створи или да постави нека питања, он у току веома дугог времена, понекад и у току читавог живота остаје у стању умног детињства. Његове представе о Богу, о животу, о човеку, о творевини никада не прерастају оне представе које су му биле наметнуте или понуђене у детињству. Али он расте у другим односима, среће се са школом, са факултетом, среће се просто са људима који другачије мисле, који имају питања која нису условљена њиховим дечијим васпитањем, - и ето тада почиње унутрашњи конфликт. Одрастао младић који има само дечије представе о Богу и о путевима Божијим судара се са овим представама и оне му више нису довољне. И веома многи губе веру, не зато што је вера неоснована, већ зато што је њихова представа о вери или о садржају вере представа детета док је њихов ум и општи развој далеко превазишао тај стадијум. За оне који су се родили у вери, за људе који су од почетка били у вери овде је веома важно питање самог питања. Веома лако је проћи кроз читав живот затворених очију и ушију за питања, која постављају други људи. Они ова питања не постављају само због себе, људи их постављају и ради нас. И сваки пут кад се срећемо с неким питањем треба да застанемо и да се упитамо: “Да ли имам унутрашње искуство из којег бих могао да одговорим на то питање, или, насупротив томе, немам никакав садржај, већ само одговоре које сам добио споља?..”

Ако се са вером не срећемо у детињству, већ у неком другом тренутку када смо већ у знатној мери сазрели, где је онда срећемо? Знамо из Посланице апостола Павла да је вера од слушања, а слушање од речи Божије. Да, заиста, у апостолско доба људи који су изгубили веру у паганство слушали су живу реч, која им је откривала нове дубине и отвараала њихове душе за вечни живот. То је била Божија реч која је до њих допирала кроз проповед апостола; то није била философска проповед, она се није градила на умним мудровањима, она је била испољавање и отварање неке унутрашње духовне силе. Постоји место у Јеванђељу где је оно што је Христос говорио људима који су Га слушали изгледало немогуће и претешко за човека и многи су почели да одлазе. Спаситељ се обратио Својим ученицима: “Да нећете и ви да одете?..” И Петар у име других одговори: “Куда да идемо? Ти имаш речи вечног живота...” Шта то значи? Христос ниједном у Јеванђељу није описно говорио о вечном животу. Он је говори о вечном животу у човеку, Он је говорио о Богу, али није говорио о томе како ће бити после смрти или по завршетку света. Шта је апостол Петар имао у виду? Мислим да је желео да каже: “Кад Ти говориш, Твоје речи се у свакоме од нас дотичу неке дубине и у нама се пали вечност...” Таква је

била, мислим, и проповед апостола. Она је била упућена људима које је намучила глад, који су изгубили веру, и када је до њих долазила проповед о Христу, о томе Ко је Он, Шта је Он, шта је Он говорио, ову проповед су изговарали људи које је и саме та проповед преокренула, преобразила и променила. И ова промена, ова преображеност апостола је њихове речи претварала у снагу и у живот. Сећам се како ми је духовни отац једном рекао: “Нико не може да се одрекне земаљског и да се уздигне до вечног живота ако у очима или на лицу макар једног човека не види сјај вечног живота...” Ако нисмо срели ниједног човека из којег макар светлуца светлост вечности наша вера је веома слаба. То може бити лаковерје, то може бити жеља да се за нешто држимо, али то није она стваралачка и преображавајућа вера коју видимо у апостолима и у првој генерацији хришћана. Зато је прво што се догађа сусрет са живом вером живог човека из којег зрачи светлост вечности, из којег долази реч која у себи носи силу да у нама рађа, или тачније, подстиче, буди онај вечни живот који је Бог уткао у нас још приликом нашег стварања. Можемо да поверујемо човеку и можемо да поверујемо Христу тек онда када можемо да кажемо: “То што говориш звучи истинито, због тога ме обузима радост и то се отвара преда мном као лепота...” Још је Платон говорио да је лепота убедљива сила истине. И ми можемо да примимо веру коју нам преноси други човек само онолико колико се на њу одазивамо унутрашњим одговором. То може да се догоди кроз читање Јеванђеља, то може да се догоди кроз сусрет са човеком, који нам даје сјај вечног живота, али то треба да постане лично искуство. Док вера барем у извесној мери не постане лично искуство она је само један од могућих погледа на свет, али она још нема спасоносну, одлучујућу снагу за живот.

Сетите се, на пример, приче о томе како је Христос исцелио човека који је био слеп од рођења. Шта се догодило? Христос му је отворио очи. И шта је овај човек угледао? Прво што је угледао биле су очи Бога Који је постао човек, очи Божанствене самилости, Божанствене љубави, Божанствене кротости, лик Богочовека. То је било његово прво и првобитно откривење. Касније је морао да се сретне са великом сложенешћу првохришћанске заједнице, али од овога више никада није могао да оде: видео је, знао је из искуства.

Сви ми у неком тренутку нешто уловимо, доживимо. А затим то од нас некуда одлази. Постоји друго место у Јеванђељу по Матеју, када Христос после Свог васкрсења каже Својим ученицима: “Идите у Галилеју, тамо ћете Ме срести...” На први поглед – зашто да иду у Галилеју да сретну Христа кад је Он и овде са њима? Какав још сусрет може да се деси?... Али ако се замислимо над тим речима можемо да схватимо, како ми је то рекао један свештеник, да је Галилеја место где су први пут срели Христа. Ако погледамо на карту видећемо да се Капернаум, Кана Галилејска и Витсаида – сва ова места налазе на неколико километара једни од других. Апостоли су се наравно познавали, можда као деца, дечаци, младићи. И корак по корак су увиђали у Христу, у Исусу из Назарета нешто што никада раније ни у ком нису видели. Постепено се пред њима отварала Христова личност и ово отварање се на крају завршило тиме што су у Њему препознали свог Учитеља, свог Наставника и што се испоставило да су спремни да иду за Њим, ма куда Он да крене. То је било време првог сусрета, незамагљеног ни прогонима, ни сумњом, то је било пролеће новог живота, пролећне воде. Затим су дошле трагичне године у Јудеји, али то су биле године процвата. И Христос је пожелео да сретне Своје ученике тамо, где се догадио њихов први сусрет, још не помрачен, који још није био

трагичан, где је све било светлост и где им се постепено откривала Христова личност. Тамо су могли поново да схате све оно што су раније сазнали о Спаситељу.

И у сваком од нас постоји таква Галилеја. Свако од нас може, ако се замисли дубоко, ако се без журбе врати у своју прошлост, да ухвати онај тренутак када је одједном осетио своју пролећну свежину, своју првоздану лепоту, када је могао да осети да је Бог тако једноставан, тако близак, да све има смисла и да је све могуће. Затим то бледи, затим то губимо, али ако бисмо могли према својој сопственој прошлости да се односимо пажљиво могли бисмо све то поново да откријемо. Међутим, истовремено откривамо да са људима који нас окружују, да са сваким човеком имамо нешто заједничко, али не све. Свако од нас је јединствен и непоновљив и зато не можемо да имамо све заједничко, свако од нас има своје јединствено, непоновљиво искуство. О томе, на пример говоре речи друге главе књиге Откровења, да ће у своје време свако од нас добити име које не зна нико осим Бога, Који га даје, и човека који га прима. Ово означава ону непоновљиву везу која постоји између Творца и Његове твари, сваке појединачне твари у њеној непоновљивости, уникалности.

Међутим, ми истовремено живимо у друштву људи од којих свако зна Бога на свој начин; а истовремено Бог је један, Исти. И зато се ако говоримо о томе како спознајемо Бога и како Га знамо може рећи: “Могу да ти кажем о Богу нешто што знам, а ти ми реци оно што ти знаш, и заједно ћемо Га спознати дубље, шире, боље и са више свештеног страха...” И у томе је можда смисао заједничког живота хришћана. Свако зна Бога, а уједно, делећи своје искуство не само у разговору, већ и у заједничкој молитви, у општењу срца и душа, ми једни са другима нешто делимо и постајемо заједничари једни других.

Наступа тренутак кад смо заиста потрошили, исцрпели све што сами знамо и све што може да нам каже наш ближњи, па чак и Црква. И тада остаје једно. У Јеванђељу нам се каже да Бога нико није видео, да Га зна само Јединородни Син Божји, Који се налази у недрима Очевим. На крају треба да идемо ка Христу, ка Њему да стремимо, у Њега да се загледамо, Његове речи пажљиво да слушамо и да ћутимо у Његовом присуству тако да тајанствено постанемо заједничари у ономе Ко је Он и шта Он може да нам открије ван граница било каквих речи о Богу и о нама самима.

Међутим, раније сам рекао да у извесном тренутку бледи наш жив осећај, живо искуство. Где је граница између искуства и вере? Вера се на почетку 11. главе Посланице Јеврејима дефинише као увереност у невидљиве ствари, односно, унутрашња увереност: оно што никаквим својим материјалним чулима не можемо да спознамо ипак остаје истина. У том смислу се реч “вера” не односи само на Божанске предмете, на Самог Бога. Вера се такође, као увереност у невидљиво односи и на лепоту, на љубав, на све оно што доживљавамо у искуству, о чему поново можемо да разговарамо, али што не градиво логички, већ добијамо као непосредан доживљај, искуство и знање. Међутим, постоји место код светог Макарија Великог где се он труди да дефинише границу између живога, непосредног искуства и вере, која из њега проистиче. И он даје следећи пример: Замислите да лежите у чамцу, који љуља море. Тада имате живо искуство мора које вас носи, таласа који вас љуљају, неба које се широко простире изнад ваше главе, звезда, свега. Лежите и све то знате из искуства. међутим, касније настаје осека и чамац се одједном нађе на песку. Више немате живо, непосредно искуство онога што сте доживели, али нико не може да вам одузме увереност, односно ваше знање из искуства онога што вам се догодило. Знате шта је море, знате шта је љуљање таласа, знате шта су високо

бездано небо и звезде – све то знате. То је сигурност у оно што је престало да буде предмет вашег чулног искуства. И овде треба да запамтимо да се вера не састоји у томе да се само на основу голе речи поверује ономе што нам је речено, већ у томе да макар делимично, макар мало доживевши нешто, сачувамо то у свом искуству као увереност. И даље – да израстамо питањем и сумњом, ако је то потребно, и ширењем нашег искуства, у веру, која се састоји у уверености у доживљено, у верности ономе куда то води, шта то од нас затева, и представља такође и знање онога што нам се открило кроз ово искуство.

На овоме ћу завршити своју беседу, и ако имате нека питања, можемо њима да посветимо неко време.

Одговори на питања

Деца расту у туђој средини. Како да комуницирају, како да се помогне да се у њима сачува вера?

Мислим да је један од проблема који се појављује пред дететом у томе што га нечему уче док је још мало, а затим, када постане старије и напуни 10 или 15 година одједном се открива да оно има и сумњи и питања и неразумевања. Прерастао је све оно чему су га учили у детињству, а у међувремену га нисмо ничему научили, зато што нам није падало на памет да пратимо каква се питања у њему рађају, и да обраћамо пажњу на ова питања, да се према њима односимо озбиљно, а не просто “како то доводиш у питање?..” Једном сам код једног свештеника у Паризу довео младу студенткињу медицине која је студирала заједно са мном, паметну, живахну девојку. Она ми је говорила да не верује ни у шта, и ја сам одлучио да је доведем код свештеника зато што се тада уопште нисам усуђивао да пред било ким говорим о вери (од тада сам се избеобразио). Она му је рекла: “Оче, ја не верујем да Бог постоји...” Он је одговорио: “Како можеш да не верујеш да Бог постоји кад те је Он створио!..” Она се успротивила: “То што ми говорите је апсолутни идиотизам!..” Он је бацио поглед на њу и наредио: “Напоље!” Ово је, наравно, пример крајности, али се често дешава да када дете у пубертету почне да нам поставља питања ми на њих не одговарамо. И не одговарамо, нажалост, веома често не зато што смо према њему непажљиви, већ зато што немамо шта да одговоримо, сами никада о томе нисмо размишљали.

Једном сам окупио групу родитеља и деце, пубертетлија. Одрасли су очекивали да ћу ја одржати беседу, да ће они мирно седети, ја ћу пажњу усмерити на децу, а родитељи ће да седе као паунови: јер они, ето, све знају. А ја сам предложио деци: “Ево, ви имате питања – поставите их својим родитељима да видимо шта ће одговорити...” И родитељи ништа нису могли да одговоре. После тога је реакција родитеља била: “Како сте могли тако да поступите са нама! Обрукали сте нас пред нашом децом!..” А деца су другачије реаговала: “Како је било дивно! Сада знамо да су наши родитељи исти као ми!..” Па то је трагично. Да су родитељи пратили дечија питања и да су их пажљиво слушали, да их нису сматрали “дечјим тепањем”, питањем, које ће дете сигурно једном прерастати не би се догодило одједном: “Јаој, шта могу да ти одговорим из мог искуства?” А ако одједном откријеш да не знаш шта да одговориш, можда неко други може да одговори? Можда је неко други размишљао иако се ти ниси над тим замишљао? И сигуран сам да овде родитељи имају огромну одговорност. Они су сами угушили ова питања (или им живот није давао времена да размишљају, ово се такође дешава) и нису пратили децу у овом прелазном времену када је човек могао да иде корак по корак са дететом. Ми често тако

чинимо: дете иде у школу, а ми учимо заједно са њим да бисмо му успут помогли. Али то не чинимо у односу на веру. На Закон Божји – да: ево ти катехизис, ево ти Нови Завет, Стари Завет, све што хоћеш: ми и сами можда нешто о томе знамо. Али није ствар у знању, већ у томе каква се питања у њему рађају, одакле она потичу. Нека питања потичу споља: друг је рекао, или школа, или је време такво, општа атмосфера; а нека питања настају потпуно логично: “Како то може да буде? Не могу више да верујем у то!..” И често би требало рећи: “Хвала Богу што више не можеш да верујеш у онаквог Бога у Којег си веровао кад си имао пет година.” Зато што таквог Бога ни тада није било, и није требало таквог Бога “подешавати” – како би родитељима, наравно, било згодније.

Има деце, младих изданака наших, која ако и верују у Бога ипак не верују онако како бисмо ми желели. У цркву не иду, верују у неког свог апсолутно несхватљивог Бога иако су о Њему можда и стекла слику читајући Свето Писмо...

Као прво, то веома мало похвалног говори о родитељима када они признају да њихова деца верују у неког њима непознатог Бога. Родитељи, који познају своју децу би требало да покушају да схвате у каквог она Бога верују. То је прво. Пре него што се да одговор требало би се замислити над питањем. Често – да, деца одрастају и почињу да верују, или тачније, да изражавају своју веру, да описују своју веру у неким нама туђим категоријама. Али ми треба да их схватамо, зато смо и одрасли... Тачније, пошто смо одрасли, требало би да будемо у стању да схватимо дете, да размислимо о његовом питању, да размислимо шта стоји иза тога и да себи поставимо питање: “Ево мој, син, моја кћерка верују у таквог и таквог Бога. На који начин је под утицајем мог васпитања и утицаја са стране могао да израсте такав лик Божји? Шта могу да кажем против тога?.. Веома је лако да кажем: “То је јерес, неистина, лаж,” али то није одговор. Ја немам своју децу, али је хвала Богу, четрдесет и прва година како сам у овој парохији, и испоставило се да је било веома много деце. И мислим да сваки пут када ти дају слику: “Ево овако ја Бога замишљам,” човек не сме да каже: “Јаој, није! Он није такав!” већ треба поставити питање: “Како си до тога дошао? Како је то занимљиво! Објасни...” Али ми питање не постављамо тако: “Објасни ми, зато што не схватам,” ми одмах говоримо: “Објаснићу ти, да ниси у праву.” А кад човеку говориш да није у праву, он се наравно, одмах укочи. Ко воли да никада не буде у праву, никада, зато што је он мали, а ти си велики. И мислим да је један од задатака нашег времена, када се све ставља под знак питања управо да се замислимо, да се “уосећамо”, да се загледамо у питања која се рађају око нас, и да покушамо да схватимо: “Откуда она, како је могло да израсте нешто тако наказно?” Или насупрот томе: “Можда је он у праву?”

За то је потребно да он или она желе да разговарају са нама о томе, и да изложе своју представу о Богу, да то анализирају заједно са нама. Добра воља није потребна само од стране родитеља...

То је тачно. Међутим, то је могуће ако се од раног детињства успостави дијалог, а не монолог. А ако дете треба да буде само уши, а родитељи само глас, онда ништа неће испасти. Али ако су од најранијег детињства родитељи испољавали живо интересовање: “Како си ми занимљив! Свака твоја мисао ми је занимљива, све твоје искуство и сва кретања ума и душе су ми занимљиви. Објасни ми, не разумем...” Несрећа с родитељима јесте у томе што они готово увек себе стављају у овакав положај: “Ево, ја схватам, а ти не схваташ.” А ако би родитељи говорили (што је просто истина): “Не разумем, објасни ми,” – веома много би могло да буде објашњено. Зато што су деца спремна да објашњавају, она размишљају, ако не очекују да ће их одмах посадити и доказати им да нису у праву.

Знате, постоји (не сећам се да ли у књизи коју је отац Софроније написао о старцу Силуану или у једном писму које је Силуан једном писао) прича о томе како је један мисионар, који је живео на Истоку с ужасом говорио да тамо никога не може да обрати у хришћанство. Силуан упита: “А шта радиш?” – “Па ето, одем у кинеску богомољу и обраћам се људима који се моле: Како можете да се молите овим киповима? Па то је дрво, то је камен, то је метал. Одбаците све то и поверујте у Живог Бога, Којег ћу вам ја проповедати.” Силуан поново упита: “А шта се тада дешава?” “Туку ме и избацују из храма...” Силуан му је тада посаветовао: “Знаш шта, постигао би више кад би мало стајао, слушао како се они моле, када би погледао њихову побожност, а затим позвао неке од њих да поседите на степеницама храма и када би рекао: Ево видео сам како сте се молили, како сте се понашали у присуству Бога. Испричајте ми нешто о својој вери... И сваки пут кад неко од њих каже нешто што је веома близу истине реци му: Како је то предивно! Али знате једна ствар не достаје у вашој представи... – и додај једно зрнце хришћанског погледа на свет. Тада ће се они обогатити и отворити.”

А кад човеку кажу: “Све што ти говориш је глупост,” или: “Немам шта да сазнам од тебе,” он се, наравно, затвара. И мислим да се и са децом то често дешава. Видео сам јако много деце коју би тако напали: “Какве то глупости лупаш!” Дете никада не лупа глупости, дете је увек веома озбиљно, али родитељи углавном мисле да је ако оно не говори њиховим језиком, ако не изражава њихове погледе то глупост. Не кажем да је дете увек у праву, наравно да није. Говорим о томе да је често његово питање или несавршена представа или то како оно види ствари врата која некуда воде, а не затворена врата.

Али ако се то већ догодило? Живимо тако што дете виђамо сат и по времена дневно, живимо паралелним животима... Не чујем питање зато што га нико не поставља... Чак и кад кажем: “Реци ми како си,” одговор може бити онакав с каквим сам се срела: “Двадесет година смо све делили, да ли напokon могу да живим својим животом?”

Мислим да се може, без постављања питања, просто тако, седећи, испричати нешто о себи, човек може мало да се открије. Ако дете, пубертетлија, на то реагује критички или ако просто не буде хтело да слуша то није битно. Поверио си му се, оно те наизглед није послушало; али оно није могло да не чује и то се негде у сећању задржава. Дубоко сам убеђен да се у сећању задржавају ствари о чему ми чак ни појма немамо. Навешћу вам пар примера. У детињству сам живео у Персији и говорио персијски. Дали су ме да живим у интернату и када сам ноћу причао у сну, сањао сам и причао на персијском језику на којем нисам могао да говорим и који нисам разумео. Значи, он је био негде у мени.

И други пример, који је мени битнији о томе како се оно што човек у детињству научи у току живота слаже у човеку и не напушта га. Сећам се појца Фјодорова, био је бас. Умирао је од рака, посећивао сам га сваког дана и сваки пут би ми сестра милосрђа рекла: “Зашто сте дошли? Он је у несвести...” Ишао сам код њега у собу, стао бих поред њега и – хм, реч “певати” мени не пристоји, али сам на неки начин производио звуке који су били усмерени на то да молебам отпевам. Сваки пут кад сам певао он би у једном тренутку почео да долази себи и на крају молебана је у њему учествовао једва чујним гласом. Затим је дошао дан када сам га посетио и с једне стране кревета је седела његова жена, а с друге кћи. Оне само што су допутовале из Јапана, нису га виделе неколико месеци. Када су га последњи пут виделе био је здрав, а сад је умирао, био је у несвести. Рекао сам им: “Седите овде, покушаћу да га вратим у живот.” Клекао сам поред њега и почео, како сам умео, да певам песме Страсне седмице. И могло се видети како му се

враћа свест. У једном тренутку он отвори очи и ја му рекох: “Окрените се налево, овде су ваша жена и ћерка. Опростите се од њих зато што умирате.” Они се опростише затим га ја закрстих и рекох: “Сад мирно можете да умрете...” – и он је пао у заборав и умро. Песме које је певао читавог живота су се тако дубоко наталожиле у њему да су када их је чуо имале над њим такву власт да га врате у свест.

Убеђен сам да када бисмо разговарали са децом или са пубертетлијама, када бисмо им просто причали, без обзира да ли слушају или не слушају – ствари које то завређују, када бисмо им поверавали своје најскривеније, најдрагоценије искуство, то би се угнездило негде у њих. Када ће се то вратити – не зна се, али то није битно. Времена и рокове не можемо да знамо, али можемо да омогућимо свему томе да се наталожи у човековој души. Рецимо, ја немам илузија да када проповедам оно што говорим допире до сваког човека и да му то користи. Али сам убеђен да неке ствари, које су прошле као кроз сито, пре или касније могу да се пробуде. Могао бих да издам читаву књигу својих проповеди под називом “Пас лаје – ветар носи,” али ствар и јесте у томе што пас лаје – и то се негде задржава.

И задржава се тако да је то понекад страшно занимљиво. Некад сам предавао у Руској гимназији, и сећам се да је на мом часу једна девојчица седела и ридала, и то не само од досаде, већ је вероватно, било и нешто друго. Када смо излазили из учионице, ја сам зауставио ову девојчицу и рекао јој нешто као: “Никада не очајавај”, и још нешто. Она је прошла. И нашла ме је након 25 година како би ми се захвалила за то што сам јој тада рекао. Значи, то је имало неког смисла.

И тако се често дешава да се нешто што је човек негде чуо враћа у потребном тренутку као успомена, као слика, као способност да се нешто учини, да се учини неки покрет душе. Мислим да је то страшно важно: управо да човек са другим нешто дели, чак и кад га не слушају, а не оно: “Седи и слушај!”

Да ли књиге могу да помогну? И какве? Имам у виду децу...

Овде за мене велику тешкоћу представља то што ја нисам веровао у Бога кад сам био дете. За мене Бог није постојао до 14-15 година, зато немам никакве представе о томе шта се може читати детету како би му се открила област вере. Само знам да сам последњих 60 година имао прилике да се бавим децом најразличитијег узраста и једино што може да се учини јесте да им се пренесе свој доживљај прочитаног. Притом се може читати на једном нивоу, а преностити на другом. Може се читати рецимо Свето Писмо, али не да се ишчитава онакво какво јесте, зато што је једва схватљиво, већ да се исприча рељефно, живо, као прича, као догађај, а затим када испричаш својим речима тако да то допре да пробуди дете, може се предложити: “А сада хајде да прочитамо како је Христос испричао ову причу...” И тада је дете у стању да прочита ову причу у Јеванђељу и да у њој препозна све што је доживео пре тога. Ја сам то радио неких шест година кад смо имали дечију школу на руском језику. Прелазео сам са децом зачала која се читају недељом и друге одломке из Јеванђеља. Прво сам им причао својим речима, што сам могао живље и упечатљивије не изврћући ништа (односно не додајући и не одузимајући ништа, али ствари се могу испричати на веома различите начине). А затим смо дискутовали о томе како они то доживљавају и шта то за њих значи. А по завршетку дискусије сам говорио: “А сад ћемо да прочитамо” – и овај одељак је добијао смисао у оном облику у којем је написан. Али ако се детету да да чита, рецимо Закон Божји за децу или Катехизис митрополита Филарета који је генијално дело, али није за децу, или чак и житија светаца, која су често написана сладуњаво, или описују немогуће и непотребне ствари, наравно, да

их то кочи. Оно што не могу да прихвате избациће, али ће тада избацити све, избациће и свеца тако да га на известан начин прецртају, зато што је оно што је о њему речено просто неиздрживо.

А шта да радимо са децом с којом немамо могућности да се виђамо? Рецимо, имам кумче у Русији...

Одговорићу прво у једној реченици директно: молите се за њега. Кажем да је то директно зато што је то очигледно само по себи. Али са друге стране, треба деловати у зависности од околности. Рецимо, сада можете да му пишете вероватно лакше него пре десет година. Можете да нађете тамо некога ко би се за њега заинтересовао и нешто са њим делио. То је већ питање друге врсте.

Наравно, има књига, које му можете дати да чита. Рецимо, за мене је прворазредну улогу одиграло Јеванђеље, а затим и житија светаца. Али ја сам имао срећу што сам читао житија светаца која се нису састојала само од прича о таквим чудима у које човек једва да може да поверује. Има чуда у која “не може да се поверује” у извесном смислу; али знате, са свецима ствари стоје тако да се често приповеда о овом или оном догађају, којег можда није ни било, али који га карактерише и он је у тој причи сав, као да је жив. Постоји на пример, једна прича о једном од кијево-печерских светаца. Једном је увече седео у својој келији и зачуо је чудне звуке у умиваонику. Приђе и види: у умиваонику је остала вода и у њој се копрца демончић. Он узне крст и стави га на умиваоник тако да се демон нашао испод крста. Демон се скупио, само му глава вири из воде и каже: “Склони, склони тај страшни крст, бојим га се!..” Светац одговара: “Склонићу га само под једним условом: да ми сад отпеваш песму коју си певао кад си био светли анђео.” “Не могу,” каже овај, “заборавио сам!” “Па добро,” каже светац, - онда ћу те закрстити.” “Не, немој да ме закршташ, покушаћу!..” И демон покуша. Његов глас, наравно, више није био анђеоски, речи се није тачно сећао, али је од страха почео да се присећа, прво је кркљао, затим су му се постепено враћале речи, затим је глас почео да му бива некако мекши, и у једном тренутку он је одједном свим плућима запевао песму коју је певао кад је био светли анђео и излетео је из овог умиваоника као светли анђео. Не желим да кажем да је то историјска чињеница. Али желим да кажем када то испричаш детету до његове свести допире – да иако је то био ђаволчић, кад је начинио покушај да отпева анђеоску песму кроз њу је почео да светли, и да оживљава и да се мења.

И има маса таквих прича. Могу без краја и конца да причам из житија светих, зато што сам на известан начин на њима васпитан. И ове приче ме занимају исто као историја. На пример када кажу: “Замислите овај светац је на растојању од једанаест врста могао да види кроз зидове своје келије!” – мене то не изненађује. Ако је могао уопште да види кроз зидове своје келије, двадесет врста или сто врста немају никаквог значаја. Постоји прича из живота француског писца Волтера. Нека побожна жена је желела да га обрати у веру и говорила је: “Како можете да не верујете у светог Дионисија Париског? Одсекли су му главу на једном крају Париза, и он је узевши своју главу прошао кроз читав Париз и зауставио се на другом крају...” И Волтер јој је одговорио: “Знате, у таквим случајевима тежак је само први корак.”

Последњи садржај живота

Пре једно месец-два у току једног разговора са групом наших парохијана постављено ми је једно питање које је у том тренутку звучало и неумесно и помало

смешно, зато што га је поставио веома млад човек који у животу још није стигао да донесе неке битне одлуке. Говорио сам о томе да свом душом, свим срцем, свом својом снагом, свим својим умом припадамо Богу, али да ова наша припадност Богу такође означава и веома пажљив однос према нашем ближњем, што је могуће дубљу самилост и разумевање. И тада ми је било постављено питање: “Зар Вам није, оче Антоније, у Вашим годинама време да на крају крајева изаберете између Христа и Ваших различитих пристрасности – Патријарашке Цркве, Русије, људи?” – ради којих сам, како ми се чини, живео и желим да живим... Тада је ово питање звучало некако чудно, пошто је потицало од веома младог човека, али касније сам се над њим замислио. То се често дешава: прво видиш питање са његове плиће стране, углавном у односу на себе, а затим себи поново и поново постављаш питање, али више не у име Павла или Ивана, већ у име Христа: да ми можда не поставља Он то питање дан за даном, да није време да се изабере?

Чини ми се да ово питање све време на овај или онај начин, стоји пред сваким од нас. Међутим, ово питање се не може решити једном за свагда, зато што пред нама стоји избор између Христа и антихриста, између истине и лажи, између Бога и опустошеног, обезбоженог света, између себе и ближњег – овај избор у принципу можемо да решимо једном заувек: да схватимо да бирамо Бога, да бирамо живот, а не смрт, не таворење, да бирамо љубав, а не мржњу, оданост, а не издају, ближњег, а не самог себе итд. Али уједно овај избор морамо да чинимо сваког дана, готово сваког тренутка, све време. Када бисмо били пажљиви према себи самима, када не бисмо размишљали само о својим крупним поступцима, већ и о поступцима који нам изгледају ситни, а тим пре ако бисмо обратили пажњу на покрете свог срца, на мисли, видели бисмо да се све време унутрашње колебамо. Не колебамо се негде у основи; не одвајамо се од Бога, не окрећемо се од Христа, не постајемо туђи својој Цркви, свом народу, свом ближњем, својим пријатељима, својој породици, чак ни сасвим далеким људима. Али заиста понекад наше срце гори од топлине, од надахнућа, а понекад нам је срце готово камено, беживотно и безосећајно. Понекад желимо оно добро, ону истину који као да представљају унутрашњи садржај нашег живота, а понекад нам долази мисао: “Како би било лако када то не би било потребно, кад бисмо могли да пливамо низводно, кад би се све могло заборавити и кад бих могао да се сећам само онога што ме сада занима, радује, теши...”

И ево, питање, које ми је онај младић поставио, стоји преда мном и пред сваким од нас не у његово име, већ у име Самог Бога, саме савести... Мислим да би свако од нас потпуно поштено могао да каже да је једном у животу начинио избор, да је изабрао све оно што представља лепоту, истину, правду и овог избора се нико од нас никада није одрицао. Али шта се дешава у нашем животу? Како често је овај једном начињени избор пасиван. Вероватно се сећате Христових речи о томе да ћемо дати одговор за сваку празну реч... И људи то углавном доживљавају овако: зар се не сме пријатељски поразговарати, нашалити, рећи нешто што нема вечни значај, али је пуно топлине, нежности, пријатељства! Зар смо позвани да говоримо само тешке, вечне речи?

На то се могу одговорити две ствари, које мислим да треба запамтити. Прво, на руском “празан” значи неделатан, лишен садржаја, пуст. Празна реч је реч која је као јалов цвет, као јалов звук: зачула се и није донела никакав плод; то је реч у коју није уткан садржај, то је реч која не ствара живот, ни свој, ни туђи, која се понекад више одражава на туђи живот него на мој сопствени... И ево, за такве речи ћемо морати да одговарамо; не за сваку шалу, не за нежну реч, већ за празну, мртву, неделатну реч, чак и за свете речи које тако олако расипамо и које не доносе у нама плод, као да се не односе на нас. Много пута

су ме погађале речи из Јеванђеља: Због својих ћеш речи бити оправдан и због својих речи ћеш бити осуђен. Ових речи се сећам сваки пут када одржавам беседу, када држим проповед, кад се срећем са човеком који од мене очекује добру, животворну реч, и прибојавам се и тешко ми је и боли ме. Јер, у животу се накупило толико истине, ова истина се може делити са другима, и уједно са ужасом размишљам: “Ја све то знам, о свему томе говорим, друге надањујем, а сам остајем мртав, пасиван...” и сећам се једног примера. У једном великом европском граду је био један свештеник, изузетан проповедник, човек који је до срца, до ума, до воље, до живота људи могао да донесе јеванђељске речи. Ја сам тада био младић, бавио сам се радом са омладином и одлучили смо да позовемо тог свештеника да одржи беседу са децом како би нам показао како се говори о Богу, како се до душе живог човека може довести Живи и Животворни Бог. Он је одржао беседу пред децом различитог узраста у присуству младих људи који су се бавили овом децом. Сви одрасли су били одушевљени беседом. Кад се беседа завршила упитали смо једно дете, дечачића од седам-осам година: “Је ли ти било занимљиво?” И он је рекао једну од најстрашнијих ствари које сам чуо у животу о проповеди, о предавању, о беседи, о сусрету; рекао је: “Било је дивно! Само ми је жао што овај баћушка не верује у оно што говори...”

Ево, то је веома страшно. Сад не размишљам о томе какав је био овај свештеник, - он је био много дубљи и много значајнији човек него што је ово дете могло да схвати, али с децом није говорио срцем к срцу, већ је покушавао да их ухвати речима. Он није умео да разговара са децом и његове речи су за ову децу остале празне. Оно што је могло да буде светиња показало се као празнословље...

И опет човек себи поставља питање: а шта су моје речи, шта је мој живот у односу на људе?.. Када кажем “моји” мислим на себе, али када ви чујете “моји” можете да размислите о себи самима: шта представља ваш живот, шта представљају ваше речи у односу на друге људе?

Међутим, тада се појављује други елемент. С једне стране наше речи треба да буду пуне садржаја који може да иде само од срца, само од истинољубиве мисли, само од животне истине. Међутим, није обавезно да то буду тешке речи, није обавезно да се у тим речима чује име Божије. Може се причати о било чему, само да у тим речима буде љубави, бриге, чистоте срца и ума, истина свакодневног живота. Постоји једна прича из живота Амвросија Оптинског; он је једном разговарао с људима који су му постављали питања о духовном животу. И одједном усред разговора, у тренутку када су наизглед говорили о најсветијем, он прекину разговор, угледа у гомили неку стару сељанку, посади је поред себе и веома дуго је говорио о томе како треба хранити ћурке. Кад је завршио и вратио се својим ранијим саговорницима било му је постављено питање: “Како сте могли то да урадите? Па говорили сте о Богу, о духовном животу, о спасењу душе – и прекинули сте то како би причали о глупостима с неком старицом из суседног села?...” И Амвросије је тада рекао изузетну ствар: “Разговор који смо ми водили је био луксуз, ви и без мене много знате. На темељу тога што знате можете да проживите и да уђете у Царство Божије. Али за ову старицу су њене ћурке питање живота и смрти. Она се унајмила да их напаса, ништа друго у животу не уме да ради, а ћурке умиру. Истераће је и она ће пасти у беду...” Старац Амвросије је својим прозорљивим умом и просвећеним срцем изабрао да говори о најпростијем, што, међутим, има апсолутан значај за човека уместо да говори тешке речи о ономе што може да причека – не зато што је Бог другостепен, већ зато што је Бог љубав. И не зато што човеку који је поставио питање о духовном животу није потребно спасење,

већ зато што је он и без тога знао довољно да би се спасио. Зато што се човек може спасити на основу нечег малог, довољно је да једну заповест проживи до краја, да једну јеванђељску реч испуни до краја – и да постане светац.

У житијима има таквих примера колико хоћете. Павле Прости из египатске пустиње је био сељак. Његова душа је чезнула за Богом, за вечношћу, за светошћу. Дошао је код светог Антонија Великог с питањем: “Шта да радим да бих се спасио?” “Постани монах и спасићеш се,” – био је одговор. “А шта то значи?” “Живећеш у пустињи, спаваћеш на голој земљи, живећеш полугладан, бићеш жедан, радићеш више него што можеш, молићеш се...” Павле му одговара: “Све што си на почетку рекао радим целог живота – па ја сам сиромашан сељак, кревет никада нисам имао, сит никад нисам био, пијем воду из оближњег извора, радим више него што могу, али не умем да се молим. Како се то ради?” Антоније му одговори: “Просто! Сваки дан говори псалтир напамет.” “Али не знам га!” “Седи поред мене, плешћемо корпу, ја ћу да говорим, а ти понављај. Кад утврдиш молићеш се сам...” И они седоше да плету корпу, и Антоније рече прве речи првог псалма: “Благо човеку, који никада не иде на веће безбожника...” Павле једном-двапут понови и рече: “Дозволи ми да мало прошетам да утврдим ове речи...” Отишао је и није се вратио. Прођоше године. Након четрдесетак година Антоније га сретне у пустињи: “Шта би с тобом? Хтео си да те научим псалтир, чуо си само прве речи првог псалма и отишао?!” И Павле му са сузама одговори: “Да, оче! Ево већ четрдесет година покушавам да постанем човек који никада не иде на веће безбожника, који никада не слуша глас демона, који никада не слуша унутрашње гласове који га зову на зло...” Сву своју светлост, истинску, дубоку чистоту душе, ума и срца овај човек је изградио на једном ретку из псалтира.

Ми тако много знамо, тако страшно много знамо, али то остаје празно, јалово знање; ово знање лежи у нама као књига на полици – у сваком тренутку можемо да је узмемо и прочитамо, и можемо да говоримо о њој, али то није живот. А једна реч, доживљена до краја, би могла од нас да направи другог човека. Примера херојског или обичног подвижништва има бесконачно много, али се све подвижништво своди на то да човек није дозволио речи да се запарложи, да човек није дозволио речи да звони као празно звоно, већ је од ње начинио живот.

И враћам се питању које ми је постављено: зар није време да избор који смо некада принципијелно донели између истине и неистине, светлости и мрака, живота и смрти, Бога и обезбожености живота – остваримо? Да ли смо млади или старимо, или смо веома стари – то није важно, зато што се духовни живот не мери временом, духовни живот је просто живот; и свако од нас је имао тренутак када је он могао да се оствари, а затим се нешто десило, песак је затрпао извор. Међутим, увек може да му се врати жива, светла струја... Како често мислимо: колико је наде било у младим годинама, колико је било могућности, - могућности су пропуштене, избледеле су и увеле наде... Није истина! У једном тренутку све могућности могу да постану реалност. Не говорим о материјалним могућностима, већ о могућностима да човек изнутра постане онај човек о којем је свако од нас маштао. Свако од нас је некада маштао о светлости, о чистоти, о дубини, о љубави, о некој прозрачности душе, о неустрашивој смелости у име правде, и Бога, и човека – све то је могуће. Само због тога се треба некуда вратити: не у простор, већ у дубину.

Вероватно се сећате како на крају Јеванђеља по Матеју анђеоло каже Христовим ученицима после Његовог Васкрсења: “Идите у Галилеју, тамо ћете га срести...” На први поглед – зашто да иду у Галилеју? Зар им се Христос није јавио прве ноћи после Свог

Васкрсења у самом Јерусалиму? Зашто да се враћају тако далеко? Међутим, размислите о томе шта је Галилеја била за ове људе: то је било место њиховог детињства, место где су били дечаци и младићи, место безбрижних дана, место наде у цвату, оно место где су први пут срели Христа када на небу није било ни облачка, када је све изгледало тако једноставно, светло, могуће, свеже као пролеће. То је заиста било пролеће њихових живота. Касније су прошле године. Свега три године, али како су те три године биле тешке, колико су око себе видели мржње, злобе, подозрења, колико су пропатили због Христа и због себе. И Христос им каже: “Оставите ове године иза себе, вратите се тамо где је живот почињао, растао, где је почео да ври, где су се пред вама откриле могућности, вратите се пролећу свог живота, тамо ћу се поново срести с вама, и тамо ћете спознати да је Васкрсење заиста пролеће, и да је дар Светог Духа који се излио – такође пролеће, почетак, потпуног, непобедивог живота...”

И сваком од нас Господ говори: “Врати се у Галилеју, врати се негде у своју прошлост, врати се...” У сваком од нас има неколико таквих места, то могу бити оазе у веома врелој пустињи, или то може бити оно време, тренутак или године када је све почело. И свако од нас треба да се врати тим тренуцима, тим годинама, тим изворима живота. А ако се врати може поново да почне да живи. Али живети не значи “проживљавати”: то значи вратити се у ону срж живота где реч “љубав” означава победничко давање себе Богу, људима. У младим годинама изгледа да то треба учинити некако телесно, свим трудом, ума, тела. У старим годинама постаје јасно да се то може учинити само сијањем љубави из срца, из очију, љубављу речи, молитве, бриге... И кад долазимо да постимо и да се припремимо за Причешће поново нам се поставља питање: ево неког тренутка који можемо да искористимо, можемо да покушамо да се у току ових малобројних сати вратимо у дубину, да се сетимо оног светлог и да поверујемо – не само у Бога, већ и у себе, да поверујемо да ако је то једном било у мени и ако живи, онда је све могуће. Говорећи речима апостола Павла: све је могуће у Господу Исусу Христу Који нам даје снагу, јер се сила Божија у немоћи остварује.

* * *

Ако сматрамо да је истинито оно што сам рекао да се Сам Господ све време свакоме од нас обраћа питањем: “Зар није време да поверујеш у себе самог? Зар није време да поверујеш да је све у шта си се надао пред тобом, сва лепота, у коју си веровао, сва истина у коју си веровао – да је све пред тобом отворено?” – треба поставити и друго питање: Који је у крајњој линији, последњи садржај живота? Ако ће све сагорети, ако ће све проћи, шта ће остати? Апостол Павле говори о томе да има људи који граде од дрвета, неко гради од сламе, неко од камена, неко од злата или сребра. Кад дође искушење – шта ће остати? На крају свега остаће човек, човек без шминке, човек незаштићен било каквим привидом, човек који нема иза чега да се сакрије, који нема где да се сакрије. Какав је то човек? Није ваљда да ће остати само мртви костур? Или неће ваљда с нама у вечни живот ући оне ствари које још на земљи сматрамо плиткима, којима се забављамо или које нас опијају? Шта ће остати на крају?

Серафим Саровски је разговарајући са неким једном приликом рекао: “Средња линија живота је увек бурна – и ово не треба да нас смућује, важно је како живот почиње и како се живот завршава...” Ако се поставља питање о томе да ли почиње у благостању и срећи, да ли је окружен бригом, или је насупрот томе – у глади, у хладноћи, у несрећи:

зар је то важно? И кад размишљаш о крају живота он изгледа веома разноврстан, али на крају крајева долази тренутак када сваки човек остаје сам пред лицем своје сопствене смрти. Постоји један тренутак када човек више није окружен онима које воли и кад још није ушао у вечност, када земља одлази некуда далеко-далеко, а небо се тек помало отвара: зар је то последње? Чини ми се да је то и прво и последње, зачетак и последњи закључак живота – то је оно што је доступно и малом детету и трошном старцу – малом детету у којем се још нису ни развиле све његове умне снаге, још није очврсло тело, и трошном старцу којег је све то напустило. Какав је то моменат? Шта може да остане или шта је првобитно било? Сећате се да Христос каже: “Ако не будете као деца нећете ући у Царство Божије...” Каква су својства детета које нам се нуди као пример? Јасно је да то није детињатост, већ нешто друго. Погледајте дете: кад год му нешто треба – ако је гладно или ако му је хладно, ако је тужно – оно плаче и вапије да му се да оно што му треба. И оно то чини зато што га живот није преварио и оно још увек није изгубило поверење. Дете је поверљиво до краја; оно верује у љубав, и управо због тога се не боји. А кад се нечег уплаши, оно, опет, верује да ће у својој незаштићености, у својој беспомоћности, сигурно наћи љубав која ће га заштити – мајку, оца, који ће га узети у наручје. Дете је беспомоћно и пуно поверења, оно је неустрашиво зато што верује у љубав, оно је незаштићено и изазива сажаљење, али не понижавајуће, већ нежно, топло сажаљење. И још нешто: како дете уме да се радује, како оно уме да се смеје, како је оно захвално за дар живота и за све што му живот даје. Ево, то ми губимо, сви ми то губимо у свом животу одраслих људи. Губимо поверење зато што нас живот учи да понекад вара; варају људи, изневеравају очекивања, наде, снови. И ми не умемо да изађемо на крај са том обманом. И уједно, док не научимо да излазимо на крај с обманом, са издајом, до краја ћемо зависити од догађаја и од људи и можемо бити сломљени, разбијени. Дете још није схватило да на свету постоји превара и издаја, и оно се не боји; али одрастао човек који то зна може да научи да не буде побеђен ни издајом ни обманом. Сећате се Христа: Он је био окружен мржњом – и никад се није одазвао мржњом. Покушавали су да Га преваре и обману, да Га саблазне и Он се са једноставношћу и целовитошћу одазвао на све и никада није допустио разочарење. Њему није било потребно да Му се било шта каже о човеку, Он Сам је све знао о њему; али дубље од видљивости, реалније за Њега од материјалне очигледности је био човек, понекад дубоко закопан под рушевинама живота. Он је веровао у овог човека, и у самом човеку је умео да препороди и да васкрсне ову веру. И кад је дошло до преваре, кад се Јуда одлучио на издају, Христос му је рекао: “Друже (назвао га је другом!), иди и чини оно што си намислио...” Он није почео да се брани; дао је Себе. И зато што је дао Себе до краја, од првог до последњег тренутка, био је без страха: нико ништа није могао да Му одузме, зато што је Он већ све дао: “Нико Ми не одузима живот,” – рекао је Својим ученицима, - “Ја Свој живот, слободно дајем...” Давши га био је неустрашив; знајући човека Он није могао да буде “разочаран”, зато што није био “очаран”. Он је човека видео онаквог какав јесте. Видео је грех и грешника, али је ипак, дубље од ове наказности видео образ Божји који у једном тренутку може да заблиста и да се препороди. Морамо да се научимо, не невиности која с таквом лакоћом дете чини неустрашивим, пуним поверења, отвореним за љубав, беспомоћним – морамо од невиности да пређемо ка светости, ка оном искуству које нас учи да видимо ствари онаквима какве оне јесу, да видимо човека онаквим какав јесте, и ипак, да у све верујемо, да се свему надамо, и да имамо љубав која никад не престаје. Тако о љубави, о нади, о хришћанској вери говори апостол Павле. беспомоћност није страшна када све даш; беспомоћност је страшна када било шта могу да

ти узму. Али када човек да себе и своје Богу и људима не постављајући услове, остајући само човек, он може да буде неустрашив, пун поверења, истинољубив, целовит и радосно-беспомоћан. Ми ништа немамо, али све поседујемо, - каже апостол Павле – ништа не сматрамо својим, али нам Бог све даје. Богати смо својим сиромаштвом, сиромашни смо и многе обогаћујемо...

Ево тог устројства детета које се првобитно даје и затим се губи у току живота кроз оно што називамо животним искуством, и које треба да стекнемо, зато што ако га не стекнемо остајемо унакажени животом. О, понекад смо страшно искусни, понекад смо нерањиво снажни и заштићени, али мртви. Живота више нема, љубав је већ условљена, захвалност се даје шкрто због неког разлога, не даје се са душевном радошћу...

Тако је и на крају живота. Кад се загледамо у људе који су умели да остаре, који су остарили, а нису оматорили, који се нису похабали, ваћ су постали танани, прозирани, видимо исто ово: беспомоћност. И уједно, зато што су ове беспомоћности дубоко свесни видимо неустрашивост, поверење и захвалност за сваки знак топлине, љубави, бриге... Кад човек дође до овакве беспомоћности он више ничим не може да се заштити, може само или да падне у очај или да постане слободан. Старац који је умео да остари, управо постаје слободан. И тада се пред њим открива Царство Божије, Царство љубави, зато што само његово постојање, услов, садржај овог постојања у потпуности зависи од туђе љубави, од туђе бриге – Божије и људске подједнако: Божије кроз људе и непосредно Божије кад Господ ставља Своју реч у његову душу, када се дотиче његове душе Својом нежношћу, својом благодаћу. Човек који стари лута онда кад жели да сачува својства младих дана – и не може да их сачува; кад жели да задржи снагу која се гаси, ватреност душе која гасне, јасност ума који постаје магловит, снагу и независност, односно, у крајњој линији, способност да живи без љубави, не зависећи од тога да ли га други људи воле и да ли га Бог воли. Док човек покушава да задржи ватреност он може само да пада у очај због тога што ова ватреност пролази. Један француски писац описујући старост каже: “Види се ватра у очима младића – види се светлост у очима старца...”

Ево прелаза који стваралачки може да нас учини децом, кад смо већ прешли границу детињства; може да нам помогне да се вратимо у детињство, не у ружном смислу ове речи, не да “подетињимо”, већ да се вратимо у Галилеју, да се вратимо пролећу кад смо били једноставни, незаштићено пуни поверења, способни да верујемо у љубав и да волимо и када смо били захвални за све. И кад кажем “за све” чини ми се да ово треба схватити баш у правом смислу ове речи; не само за оно што сматрамо добротворством од људи или од Бога, већ за све што Бог, људи, околности, судбина – назовите то како хоћете, уливају у наш живот, све од чега се постепено тка наша људска личност, све захваљујући чему израстамо у меру пуног узраста Христовог... Бити захвалан за нешто што је очигледно је једноставно: добро здравље, успех у животу, срећу – то наизглед није тешко; али и ту не умемо да будемо захвални, и ту нам изгледа да би могло бити боље. Не умемо да благодаримо од свег срца као што се дете захваљује за мали поклон, који испуњава сву његову душу, сву његову свест, зато што је и најмање испољавање љубави за њега Љубав, сва Љубав. Понекад долазимо до светогрђа: ни живот нам није мио, као да је живот живот само онда када одговара нашим жељама. И уопште не умемо да се захваљујемо за то што Бог у нас има толико поверења, због тога што нам се тако препустио, што нас уз сву нашу крхкост, уз сву нашу немоћ шаље у живот да чинимо добро, шаље нас у таму да будемо искра светлости, свећа, коју сва тама овог света, ударивши на њу не може да угаси; шаље нас тамо где постоји злоба да носимо љубав, где постоји гнев да носимо трпљење, где

постоји обезбоженост – да преко нас Бог може да уђе у ову ситуацију... Како смо ретко захвални за то што нас Бог шаље у најнепривлачније околности заборављајући да чинећи то Он говори: “Имам поверења у тебе, иди, буди Моје присуство, откриј Ми пут, буди Мој претеча или просто вратар који ће одшкринути или широм отворити врата како бих Ја могао да уђем и да донесем онај мир који земља не може да да, који може да да само Бог изливањем Светог, Животворног Свог Духа...”

Како мало умемо да се захваљујемо за страшне околности! Има једна прича Мартина Бубера о пољском рабину из 18. века који је живео у глади, у хладноћи, у сиромаштву, у несрећи, у остављености – и сваког јутра је певао хвалу Богу захваљујући Му се за сва Његова добротинства. Једном један комшија дође код њега и рече: “Слушај, како можеш да будеш тако лицемеран? Зар Бог може да поверује у твоју захвалност кад зна да ти ништа није ни дао, да ти није учинио ништа осим зла?..” И старац га погледа и рече: “Како мало ти разумеш у животу! Бог је погледао моју душу и помислио: Шта је потребно овом човеку да израсте у своју пуну меру? Потребна му је глад, хладноћа, беда, несрећа, напуштеност; тада ће он обнажен, убог и ослобођен стајати преда Мног као човек – и Он ми је све то дао у таквом изобиљу да Му се дању и ноћу захваљујем...” Да, ово је мера захвалности, коју не можемо да достигнемо, која нам је недоступна, али нам она говори о томе шта је захвалност и шта је прозрење путева Божјих.

Све одлази, на крају крајева остаје само једно: живо срце које нико не може да учини мртвим осим нас самих; ако га затворимо, учинимо каменим – да, оно ће као камен лежати у нашим грудима. Али ако га отворимо, ако наше срце само не угуши сваку радост и сваку патњу, сваку тугу, и сваку бол, само ако не окамени; ако се не будемо плашили да доживимо бол и патњу до краја, ако ни у једном тренутку не повичемо: “Не! Доста!..” већ кажемо: “Господе, нека буде воља Твоја...” – тада ће наше срце бити изорано, постаће дубоко, бездано и осетљиво. И кад постане осетљиво, почеће да воли без разлике. И тада, у складу с тим како ова осетљивост срца буде расла, рашиће у нама и дивљење пред Богом и пред животом и захвалност за све без остатка. Књига Откровења нам каже да ће на крају времена мученици устати из гробова и узвикнути у један глас: “Господе, био си у праву у свим путевима твојим!.. Није се узалудно лила наша крв, није се узалуд кидало наше срце, нису узалуд кидали наше тело, нисмо узалуд ушли у таму; у срцу ове таме је светлост Христова; био си у праву, Господе, за све Ти се захваљујемо!..”

Ево ово нико никоме не може да одузме. И кад Серафим Саровски каже да је важно оно што је на почетку и на крају живота мислим да говори о томе. Дете је на почетку живота у својој невиности, нетакнутости – као ведре зоре, као рано пролеће. А затим следе године, понекад тешке године искушења када се испробава читав живот, све што је у човеку. И на крају, ако је човек умео да не живи узалуд, да не живи безумно, он остаје само са оним са чим се родио: са својом беспомоћношћу, са својим поверењем, са својом љубављу, са својом захвалношћу. Таквих је Царство Небеско – оних који су постали као деца. Али овоме човек треба да се учи из дана у дан, то се не дешава само од себе. Кад човек проживи живот безумно, бесмислено, када је затварао своје срце, када је гурао свог ближњег, када није пуштао Бога да му приђе, када се зазидао у заштићеност, зидови неће пасти сами од себе, срце не расте без подвига и без максималног разорног страдања; захвалност се неће родити из горке утробе. У току целог свог живота човек треба да учи оно што је Христос хтео тиме да каже, што је у искуству доживео и изразио Серафим Саровски: коначно живота је захвалност. Једини и коначни садржај живота је љубав, све остало ће проћи. И не само у оном смислу који је свима јасан: тело стари, снага одлази, ум

слаби, осећања тупе, способности се гасе... Већ у томе да ако у нама нема љубави онда у нама нема ни разумевања за људе, ни разумевања Бога, ни разумевања живота. Објективно, хладно разумевање ума није разумевање: живот, поступци, људи и њихово устројство се могу умом разложити на саставне делове, али се не могу схватити... Постоји неко страшно, мучно разумевање мржње, страхан добар вид онога ко мрзи, али овај добар вид ономе ко се загледа у другог, у Бога, у догађаје злим погледом мржње не да да види ни путеве Божије, ни лик Божји у човеку. Мржња показује карикатуру, извртност; она је лаж и клевета. Само љубав омогућава човеку да види – бестрасно, прозрочно, да види, заједничарећи кроз љубав у тајни онога што нам Бог показује. На крају крајева пут на земљи је вера и нада. На земљи је садржај живота постепено рађање, препорађање изгледеле, пољуљане љубави, и његов последњи садржај је љубав. И на путу све време, све време – благодарарење: благодарарење за крст – и за избављење; благодарарење и за напуштеност и за подршку; благодарарење за живот – и за смрт; за тугу – и за радост. Не магловито, досадно прихватање горког и ликујуће, радосно прихватање светлог – не! Већ темељно благодарарење пуно свештеног страха: *Дивен јеси, Госоди, во всјех путјех Твојих...* Да, Твоји путеви нису моји путеви, али су Твоји путеви дивни, Господе... да, они су тама, они су тајна; али су они пут у живот. Овоме се треба учити кроз оно што су оци Цркве називали страхом Божјим. То није бојазан пред Богом, није уплашеност, већ трепетно стајање пред Оним Ко је тако велик, тако свет, тако недокучив, да је у крајњој линији једни приступ ка Њему трепетно поверење; једини однос који се с Њим може створити јесте радосна, трепетна, стидљива радост због тога што човек на Њега може да се ослони, и све ће бити. Могу не само да верујем, већ и да се препустим – могу то да учиним са радошћу, макар и стидљивом, коју називамо надом; и кад нам је искуство показало да је могуће, да је заиста могуће препустити се Богу, заиста се у самој сржи мрака може са стидљивом радошћу очекивати светлост, тада се рађа и нежна љубав и захвалност. Страх Божји је осећање које налазимо код светаца, трепет пред Његовом величином, пред Његовом светињом, пред Његовом лепотом, трепет пред Његовом љубављу: како је могуће да Бог може мене да воли?! Господе, какво је то чудо! Како може да ме воли! И ако Он може да ме воли ни због чега, из љубави, шта могу да учиним да бих изразио своју захвалност за то, своје умиљење пред тим? *Што воздам Господеви о всјех јаже воздаде ми?..* Шта могу да учиним, чиме да Му изразим своја осећања због онога што је учинио за мене? *Чашу спасенија прииму, имја Господње призову; хвалу воздам Јему во дворјех Јего,* каже паслам. Поврх свих дарова примићу још већи и само ћу певати своју благодарност и своју љубав.

Страх Божји је неспојив с љубављу ако се о страху мисли као о уплашености или о бојазни; али овај страх који свеци називају синовљевим: да се некако не повреди, да се не превари, да се не разочара вољени – рађа се од све већег искуства, од све већег познавања Живог Бога – и људи, због тога што је то нераскидиво повезано: не може се волети Бог и мрзети људи... Тако заволе Бог свет, да је Сина Свог Јединородног дао ради спасења свих.

Размислите о томе, а затим ћемо се окупити на заједничку исповест, помолити се заједно. Сви ми грешимо појединачно, на изванредан начин као да грешимо усамљено, али грешимо и једни против других, а не само пред Богом. И сви заједно грешимо тако што нисмо у овом свету истинско тело Христово, и што људи кад погледају нашу заједницу не виде у нама божанствену љубав, не налазе међу нама спасење. Због тога треба да се кајемо и појединачно и заједно. Али прво поћутимо, не сметајмо једни другима да се припремимо за исповест. И радујмо се што нас је Господ окупио. Зато што нас је заиста Бог окупио

Својом љубављу, дао нам је макар мали зачетак међусобне љубави, међусобног поверења, жеље да постанемо Христови. Чувајмо то и нека милост Божија буде са нама.

О монаштву

У својој прошлој беседи отац Сергеј је рекао да ми предстоји да с вама одржим беседу на тему монаштва. Приступам овоме с великим унутрашњим трепетом, јер читајући поново службу пострига с тако болном јасношћу видим да после педесет година још увек нисам приступио ономе што сам обећао када сам примао монашки постриг.

Због тога ћу говорити о томе шта је монаштво имајући на уму да ће се човек због речи својих оправдати и због речи својих осудити. Али не само због речи, него и због живота и да нам познавање ствари само повећава одговорност и захтева од нас стално иправљање, покајање, поновно ступање у живот који је човек некада угледао пред собом и који углавном није умео да оствари.

Немогуће је говорити о монаштву без размишљања о браку. Кроз неколико минута ћу објаснити због чега. Али је веома битно да се ово запамти, јер ће нам у супротном монаштво изгледати као нарочит пут у Цркви, који не представља један од аспеката црквеног живота, већ изузетак. И ово се лако може схватити ако се човек замисли над настанком монаштва, над тим како се оно појавило и од чега је почело.

Док је Црква била прогањана монаштва у Цркви није било. Свима су претиле муке, смрт и мучења. Ако се сетимо да реч коју ми преводимо као мучеништво на грчком језику значи сведочење - сведочење, које се може огледати и у речи, и у лепоти живота, али и у спремности да се овај живот положи као сведочанство о Христу, лако се може схватити да се, када су престали прогони, у Цркви појавило питање о томе како да се иде херојским царским путем. Ово је постало нарочито тешко када Црква не само што је престала да буде прогањана, него је била прихваћена у Византијском царству и постала вера императора, а то значи и читавог круга људи, који су следили његов пример, не следећи увек његово обраћење.

Тада су се у Цркву слиле масе људи, који су - да, површно, или чак са извесном дубином поверовали у Христа, али који за време прогона нису улазили у Цркву, и који су били спремни да уђу у Цркву онда када је она постала пут, али не пут на Голготу. Ово је историјски тачно.

Сећам се како ми је отац Георгије Флоровски говорио о томе да се монаштво појавило онда када је престало мучеништво и да су неки људи херојског духа, људи који нису могли да се помире с половичношћу, који нису могли да се помире с разводњеним и ослабљеним хришћанством, почели да одлазе - не од света, не од прогонитеља и не од незнабожаца, већ управо од хришћанске заједнице која је постала тврдокорна и престала да буде Тело Христово које је разапето ради спасења света, како је Цркву, по мом мишљењу тачно, дефинисао патријарх Алексије.

Они су одлазили у пустињу да би се борили са свим злом које су видели у себи. Ишли су у борбу против силе демонске и против људске немоћи. Ишли су у пустињу да би остали насамо са собом, и да би истовремено побеђивали зло у себи, не само ради себе самих, већ да би побеђивали и ради целог света, јер ако је зло савладано у једном човеку, оно је смањено у целој васиони. Исто тако, ако човек упали једну малу свећу у мраку васионе - васиона престаје да буде онако мрачна, и иако ово можда нико не примећује, зраци је прожимају с краја на крај.

Дакле, монаси су одлазили. Људи су одлазили у пустињу, стајали пред Богом, удубљивали се у созерцавање себе самих, и истовремено кроз молитву, кроз унутрашњи подвиг, кроз стално стајање пред живим Богом све дубље и дубље су спознавали свог Творца, свог Бога, свог Спаситеља, и упознајући Га, видећи у Њему бескрајну лепоту, савршену Истину и Правду и Светлост неугасиву, видели су себе као контраст и постајали смирени. Не зато што су видели себе у греху својим људским очима, него зато што су, стојећи пред лицем Божијим и созерцавајући Његову лепоту, постајали свесни своје недостојности и клањајући се Богу истовремено се учили крајњем смирењу.

Међутим, ово је само један од аспеката проблема. То је историјски аспект. То је како је настало монаштво. Али монаштво би остало лична, приватна и неуобичајена ствар да се није испоставило да оно са извесне тачке гледишта представља суштину црквеног живота.

Читајући Јеванђеље и Посланице апостола видимо да је Црква људска заједница која је вером, надом и љубављу сједињена са Христом, да је та заједница на низу места описана сликовито као брачни пир, односно сједињење Бога са Својом тварју у ликовању, ликовању Божије љубави и у ликовању људске захвалности и дивљења таквом Богу. У Светом Писму се може наћи неколико прича о Цркви као о браку.

Међутим, постоји и друга слика Цркве приказана са врло мало речи, а то је да је Црква Невеста Христова, спремна да иде за Жеником ма куда да Он крене. Невеста је она која је заволела Женика свим својим бићем, за коју не постоји нико ко би био једнак њеном вољеном.

Свети Методије Патарски говори о томе како је човек док не заволи девојку окружен мушкарцима и женама, а када некога заволи он има невесту, а око њега су само људи. Ово, наравно, важи и у обрнутом смислу када је реч о женику и невести. И ово је управо монашки пут.

Смисао овог пута је у томе што су неки људи, неке душе толико заволеле Бога да на свету није остало ништа толико драгоцено што би могло да њихова срца, њихове мисли, сам њихов живот одвоји од Бога, Који их је заволео свим Својим животом и свом смрћу - од Христа. То су људи који су спремни да иду за Христом ма куда да Он крене. И ми знамо Христов пут. Знамо да је Христов пут пут на Голготу, да је то пут на распеће, да распеће монашко, као ни Христово, није лични подвиг ради спасења своје сопствене, на изванредан начин издвојене душе. То је подвиг целе Цркве, то је учествовање у спасењу света.

На Валааму је пре једно шездесет-седамдесет година живео искушеник Николај. Мој духовни отац, који је тада дошао у манастир да живи, једном приликом га је посетио. Он је тада био старац, који је више од педесет година проживео у Валаамском манастиру, а није постао монах, никад се није замонашио. И отац Атанасије га о томе упита: "Зашто се ниси замонашио кад немаш ништа осим овог живота?" А Николај му са сузама одговори: "Још увек не могу да се замонашим, нисам се научио саосећајном плачу због целе васионе."

Ово су веома важне речи зато што олако сматрамо да је монах човек који напушта све ради спасења сопствене душе. Разуме се, има и таквих монаха, и разуме се да учествовање у спасењу света не може да мимоиђе спасење сопствене душе. Какве користи има човек ако цео свет стекне, а душу своју упропасти, ако живот свој упропасти?

Али оба пута се сливају у један. Ако монаштво и тајна брачног пира заиста представљају два неодојива аспекта Цркве онда треба да се замислимо над тим шта им је заједничко и по чему се разликују.

Када човек прима монашки постриг прво питање које му се поставља јесте питање да ли је спреман да ступивши у манастир никад из њега не изађе. Разуме се да овде може бити речи и о физичком одласку ван манастира, али се уједно говори о нечем много дубљем. Ради се о томе да човек не може да се замонаши, не може да стекне ону духовну и душевну постојаност која је неопходна у монаштву ако није схватио да ако Бога не нађе овде нема смисла да Га тражи било где, свеједно Га нигде неће наћи. Зато што се Бог не налази овде или онде, Бога људи налазе у дубинама сопствене душе када кроз молитву, кроз подвиг, кроз глад за Богом долазе до самог сусрета са живим Богом. Управо због тога је постојаност први услов који се поставља монаху, јер нема смисла да тражиш Бога било где, ако Га овде не нађеш нигде Га нећеш наћи. То значи да ћеш, ако су твоје срце и твој ум затворени за Њега овде, само затворено срце и затворени ум понети било куда да одеш у трагању за Богом.

Чисто практично, ово се, наравно, односило и на ступање у овај или онај манастир уз обавезу да човек остане у братској заједници и под руководством манастирског духовника. Међутим, прве заједнице нису биле ограничене манастирским зидовима. То су биле групе људи који су се окупљали око наставника, и нису тражили другог. Међутим, да би се дошло до оваквог стања, до овакве унутрашње постојаности они су се обавезивали оним што ми називамо монашким заветима који су у суштини изведени. То су услови који дозвољавају човеку да непоколебљиво стоји пред Богом, не тражећи Га нигде ван дубина своје душе које дотиче Сам Господ.

Ови завети су: послушање, сиромаштво (нестицање имовине, нестјажатељство) и целомудреност. Желео бих да о њима кажем нешто подробније зато што су то руске речи и зато су нам разумљиве, обичне, и због тога се не замишљамо увек над оним што иза њих у ствари стоји.

Послушање видимо у животописима светаца, у животима светаца. Видимо како искушеник овог или оног старца извршава његове наредбе без поговора не постављајући питање о ономе што му је речено, ма шта то било. Он је чак и ствари које нам изгледају потпуно бесмислене и апсурдне извршавао без размишљања знајући у дубини своје душе да се иза онога што му је наређено, што му је заповеђено, крије циљ и да он може да прерасте самог себе ако се у потпуности преда старцу. И нама се често чини да се послушање састоји у томе да се туђе наредбе извршавају без поговора, без спољашњег негодовања, а затим и без унутрашњег негодовања. Ово не успева одмах.

Има једна прича о томе како је неки старац наредио монасима који су окруживали новајлију, којег је он гајио и којег је желео да васпита до крајњих граница његових могућности, да му се ругају. Када је дошао у цркву почеше да му се ругају и да га терају: "Како се ти такав усуђујеш да уђеш у храм Божји?" Он оде. Старец га упита: "Шта си осећао?" "Осетио сам гнев и изразио га страшним псовкама и ре-чима." Кроз недељу дана поновило се исто. Али искушеник је целе недеље размишљао о ономе што му се десило, што му је учињено и како је он то доживео, и када се ово поновило он изађе из храма. А када га старац упита како се осећао када су га истеривали он одговори: "Разгневио сам се, али сам оћутао." А кад се ово догодило по трећи пут, он одговори старцу: "Оћутао сам, али се нисам ни разгневио."

Ево вам примера како човек може постепено да послуша тајанствени ток радњи свог старца и да прерасте самог себе. Међутим, слушање се не састоји само у томе да се слуша и чује ово или оно наређење и да се оно изврши, - да се изврши прво с муком, после тога добровољно, а затим с радошћу. Послушање се састоји у томе да човек научи свим својим бићем - и умом, и срцем, и вољом, па чак и телом да слуша онога ко говори, а циљ слушања конкретном, живом човеку у ствари састоји у томе да човек научи да слуша глас сопствене савести и да слуша глас Божји који се чује у Јеванђељу, и који се чује у дубини његове душе, у ћутању, у молитви и у тишини.

Због тога је слушање пре свега спремност човека да читавим својим бићем послуша речи, загледа се у дејства наставника којег је изабрао и прихватио, да се унутрашње толико слије с њим да би могао да прерасте себе самог, да израсте у меру свог наставника, а понекад и више од тога.

Ово видимо из живота светаца које су у манастиру васпитавали људи који су били добри наставници, али сами нису израстали у ону меру светости коју су достизали њихови искушеници. Зато је монашко слушање прво школа, а затим таква отвореност, такво унутрашње тиховање, које омогућује човеку да чује Бога, и опет, да прерасте себе и улије се у тајну општења са живим Богом.

Другим речима може се рећи да се човек кроз слушање постепено упућује на оно о чему тако смело говори апостол Петар: да смо позвани да учествујемо у Божанској природи. Прво да се сјединимо с благодаћу, односно да будемо прожети Божанственим присуством и Његовим енергијама, а затим да постанемо Богослични, живи удови Тела Христовог, не само место обитавања Светог Духа, зато што смо ми више него сасуди, који садрже светињу, ми постајемо сасуди прожети светошћу.

Сиромаштво (нестицање имовине) не зависи од сиромаштва у материјалном смислу. Човек може да не поседује ништа и да целим својим бићем машта о богатству, о томе да му нешто припада. Нестицањем имовине се састоји у томе да човек не буде везан ни за шта, и да ни од чега не зависи. Размислите о ономе што апостол Павле говори у једној од својих Посланица: "Научио сам да живим и у беди и у богатству. Научио сам да ништа мноме не влада."

Све оно што наводно поседујемо потчињава нас и чини нас робовима. Много пута сам о томе говорио, али ћу и сада да поновим: сви се, на пример, сећате приче Христове о званима и изабранима, о томе ка-ко је цар приредио пир поводом свадбе свог сина и позвао своје пријатеље.

Први је рекао: "Не могу да дођем код тебе, купио сам земљу, треба да је прегледам." Овај човек је мислио да му ова земља припада. У ствари, он је припадао овој земљи зато што није могао да се одвоји од ње, као да је пустио корење у њу, он више није могао да оде, требало је да остане и да прегледа ову земљу.

Дуги рече: "Купио сам пет пари волова, треба да их испробам." И он је мислио да поседује ове волове, док је у ствари он њима припадао. Размислимо о томе шта може да представља овакво поседовање у нашем животу, размислите о томе да свако од нас може да мисли да он има неки животни задатак и да је тај задатак толико важан да му све мора бити подређено, да не можемо да се одвојимо од тог рада, позива, који нам изгледа као циљ, као садржај читавог нашег живота. Не можемо да будемо са Богом, јер нам се чини да чинимо Божје дело. Како је ово страшно!

Трећи рече: "Не могу да дођем на свадбу твог сина, и сам сам се оженио. Срце ми је препуно моје радости, у њему нема места за учествова-ње у твојој радости, у радости женика и невесте."

Дакле, то је слика онога како можемо бити поробљени мислећи да поседујемо оно што нас држи у ропству.

На крају крајева, ово питање нестицања имовине, питање сиромаштва своди се на прву заповест блаженства - Блажени сиромашни духом, јер је њихово Царство Небеско. Ко су ови "сиромашни духом"? То су они који су свим својим бићем схватили да потпуно зависе од љубави Божије. Они су створени без питања, једностраним дејством Божјим. Он их је извео из небића да би им потпуно предао Себе Самог као живот, као радост, као вечност. То су они који су схватили да сам живот који делује у њима јесте дах Божји, који им је био дат, да у њима нема сопственог живота који би лично њима припадао. Они знају да је то дар. И још нешто, они знају да нису они нашли Бога, већ је Бог њих нашао, да се Бог њима открио, да их је Бог позвао, да их је заволео свим Својим животом и свом смрћу Јединородног Сина Божијег Који је постао Син Човечји, и да је све у животу дар Божји, да немамо ништа драгоцено што не би било дар Божји.

Пријатељство је дар, родитељска љубав је дар, љубав између женика и невесте је дар једног другом, и тако даље. А оно што је тако дивно у томе јесте то да ако би нешто и припадало нама, то би било истргнуто из тајне љубави. Све што бих могао да назовем својим не би било дар ни људске, ни божанске љубави. И зато само они људи који су заиста до самих дубина постали сиромашни духом живе у Царству Божијем, у Царству, у којем је Бог Цар Којег су они изабрали, прихватили и заволели, од Којег потиче све што имају и све што они јесу. Ово је заиста област божанске љубави. И због тога се сиромаштво не састоји само у томе да се ово или оно не поседује, него у томе да човек постепено израста у стање сиромашних духом за које све представља љубав, чак и најпростије, најједноставније ствари.

Сећам се како је отац Александар Шмеман једном приликом рекао да је све на свету и све у животу Божанствена љубав, и да је чак и храна коју једемо Божанствена љубав која је постала јестива. Да, ове речи изгледају смешно, али је то заиста дар Божји.

И на крају - целомудреност. Целомудреност је сложена реч. Целомудреност је веома дубоко повезана са смирењем. Целомудреност је стање онога ко је достигао такву духовну целовитост, такву унутрашњу мудрост која му не да да се удаљи од Бога, да се удаљи од чистоте, да се удаљи од своје људске величине, то јест служења образу Божијем у себи.

А ово је са смирењем повезано зато што су оба појма изузетно блиска. Смирење је стање човека који је у миру с Богом, са својом савешћу, са својим ближњим, са својом судбином, чак и са стварима које га окружују. Као што свети Исак Сиријски каже: Нико не може да се моли чистом молитвом ако се не помири с Богом, са савешћу, са ближњим, и са стварима које додирује и које користи, зато што су оне Божија твар и према њима се такође треба односити са страхопоштовањем.

Међутим, размислимо о смирењу - на језику запада латинска реч *humilitas*, која се управо и преводи као смирење потиче од латинске речи *humus*, а *humus* је плодна земља. И свети Теофан Затворник о томе говори у једном писму. Он каже: "Размисли о земљи, она ћутке лежи изложена утицају и неба, и сијању сунца и кише; више од тога, по њој се хода, гази се, чак и горе, на њу се бацају помије, ђубре, а она ћутке лежи пред лицем неба,

примајући све, и доносећи плод из свега, обогатена оним што јој даје и небо и земља. И у овом смислу целомудреност и смирење иду руку под руку.

Ево то је укратко оно што бих могао да кажем о монашким заветима, али желим да вам скренем пажњу на то да су ови монашки завети, који су тако јасно, тако очигледно исказани у служби пострига такође звезде-водиље у брачном животу.

Монах се обавезује на савршену и непоколебљиву постојаност. У брачном животу се ово назива верношћу супружника.

Монах се обавезује да се научи да слуша свим својим бићем глас који чује. У браку су оба супружника позвана да једно друго тако пажљиво слушају, да буду упућени једно на друго, да потпуно забораве на себе саме, да ослушкују шта је оно друго хтело да каже, да чују и неизговорену реч, да осете и само треперење душе другог човека. То је истинско послушање зато што је у њему оно самоодрицање о којем говори Спаситељ Христос, Који каже: Ако желите да Ме следите, ако желите да budete Моји ученици одреците се себе, тј. окрените се, скрените поглед и пажњу са себе и обратите пажњу на Мене, Живог Бога, и на ближњег који је образ Мој - икона, жива икона, и који вам се притом обраћа с молбом за пажњу, за љубав, за бригу, за самилост, за сажаљење, за радост.

Кад се размишља о целомудрености, разуме се, да је целомудреност у овом случају изразито и јасно испољавање верности. То је целовитост душе, целовитост ума, целовитост читавог човека. Апостол Павле често говори, а и други духовни писци говоре о прељуби. Прељуба не почиње у тренутку када долази до телесног греха. Она се дешава када се душа окреће од вољеног и усмерава на било шта што се налази у човековој околини.

И на крају, сиромаштво у браку се, наравно, не састоји у томе да човек ништа нема, зато што у браку човек мора да се брине о свом брачном другу, о својој деци, о својим родитељима, већ се сиромаштво састоји у томе да се ништа не поседује ради себе самог, да све што имамо клизи као дар кроз наше руке онима који нас окружују.

И управо овде, и то ће бити моја последња опаска, опростите што говорим мало дуже, али ми се чини да је потребно да се ово једном за свагда изрекне: треба упамтити да и браку постоји трагична и подвижничка димензија, када човек мора да победи себе, да савлада зло, да победи своју ускогрудост, да постане широкогруд и да победи силом и благодаћу Христовом.

А у монаштву постоји и обрнута страна: радост због тога што нас Бог воли, и што нам је, без обзира на сву нашу недостојност, без обзира на сву нашу крхкост и греховност дато да волимо Бога оном љубављу за коју смо способни, и да Му будемо захвални радосном захвалношћу зато што Он уме да нас воли онакве какви јесмо, не чекајући да постанемо свеци, него нас воли у немоћи нашој, воли нас као што се вртлар пажљиво брине о нежном изданку, штитећи га од свега што може да му нашкоди да би овај изданак очврснуо и постао оно што може да постане.

И зато не смемо да заборавимо да и у монаштву постоји сурови подвиг, али и радост, и да у браку постоји и радост, али и подвиг.

Дубине вечности

Овога пута ћемо пост почети од уводне, припремне беседе.

Постоје ствари које човек мора да понавља зато што су тако важне. Једна од таквих ствари је смисао речи “говјеније”. “Говјеније”, у суштини значи “пажња”; постити у смислу “говјенија” значи макар на кратко време постати пажљив: према себи, према животу, према путевима Божјим. У једној од својих молитава свети Јован Златоуст каже да је први грех, узрок многих неправди у нашем животу, личном и друштвеном у томе што живимо непажљиво. Живимо, ако могу тако да кажем, као лакомислени туристи, који пролазе кроз живот, бацајући поглед на оно што срећу на путу, али не здржавајући пажњу ни на чему, не загледајући се ни у шта. Зар није тако? Ми углавном живимо као да у својој свести пишемо само први концепт живота: крижамо, прецртавамо, преписујемо – све није онако како треба да буде – све није тачно, све је прелиминарно. Ми као да замишљамо да ће доћи неки моменат када ћемо моћи да седнемо, да о свему размислимо и коначно напишемо повест која представља наш живот. И то се не дешава никад, зато што се више нећеш вратити на оно што је једном написано; а оно што је недоречено неће бити доречено, што није до краја урађено – касније нећеш урадити.

И зато апостол Павле каже: “Пазите на време – дани су лукави...” Односно: време је варљиво, не уображавај да је време пред тобом. Не у том смислу да ћеш сутра, а можда и данас умрети, већ у смислу да време сваком од нас као да говори: “Не жури! Стићи ћеш... Стићи ћеш да поправиш живот, стићи ћеш да се над њим замислиш и да га осмислиш, стићи ћеш да учиниш све оно што сада не мислиш да учиниш, или оно, о чему машташ у полудремежу живота: какав би био у другим околностима, како би великодушно, достојанствено, истинито, како храбро, а понекад и херојски поступио... И о свему томе ми маштамо, али не претварамо у живот зато што смо непажљиви према ономе што представља прави, конкретан живот. А пост је време кад треба да приморамо себе да будемо пажљиви макар за кратко, макар на неколико сати – нека је то мало у поређењу са читавим животом. Треба да будемо пажљиви и загледамо се у све што чини живот, у себе саме, у људе који нас окружују, у животне околности; у своју оцену себе, људи, околности: морамо се загледати озбиљно, истинито, не како бисмо нашли спокој или удобност већ како бисмо нашли истину.

Древни писац је рекао да је знак мудрости спознати људе, али је знак највеће мудрости спознати самог себе. И у току свог поста морамо да се загледамо у живот не површно, већ дубоко. Често користим тај израз “живети дубоко”, “загледати се у дубину ствари” и недавно ми је са прекором било постављено питање шта то значи. Зар то нису празне речи? Зар то нису лаке речи? Шта се у тим речима садржи, шта се иза њих крије?... И ево мало ћу објаснити шта тиме желим да кажем.

Наш основни грех, наша основна греховност је у томе што клизимо по површини ствари. Ово се огледа у томе како се односимо према догађајима – најпростијим или најбитнијим догађајима светског живота. Ми на њих гледамо само с једне тачке гледишта: како ће се они одразити на мој лични живот? Шта ће бити са мном?... То је површно. У центру светске историје је Христос; сва историја света, и у великом, и у ономе што нам изгледа безначајно јесте борба истине Божије с људском неистином. То је време када Господ крчи Свој пут према свакој појединачној души, када крчи свој пут ка остваривању, ка завршавању историје, ка оном времену када ће светлост победити таму, истина неистину, живот смрт, добро зло. А ми на све гледамо као да се све, било да је велико или мало, своди на једно: шта ће бити са мном?... У неким созерцатељним моментима издижемо се изнад тог стања, замишљамо се шире од свог малог хоризонта, али на кратко... У нашим односима с људима влада иста ова површност; како ретко имамо

хабрости да се сретнемо с човеком лицем у лице. Отац Лав Жиле у једној од својих књига пише: “Како неодлучно гледамо једни друге у очи!..” И он то објашњава тиме што када гледаш некога у очи кроз свој поглед му откриваш и дубине своје душе. И тога се највише бојимо: само да се неко не загледа у оне дубине у које се ми и сами бојимо да завиримо, од којих се одвраћамо не зато што оне садрже у себи толико зла, већ зато што се бојимо онога што тамо можемо да нађемо. И кад слушамо једни друге, кад погледом клизимо по туђем лицу – како ретко то чинимо са жељом да чујемо и видимо. Зато што заиста чути не значи то учинити само на тренутак, већ се заувек срести са тим човеком. По руској пословици људи се срећу једном, али заувек. Кад човека сретнемо озбиљно, дубоко, онда је то заиста за читав живот, чак и ако се више никада не сретнемо. Оставили смо траг у човеку, и он је у нама оставио траг и тај траг се не може избрисати. И то бива страшно; бива страшно поставити питање и одговорно чути прави одговор, зато што одговор не садржи само речи, у том одговору је понекад крик очајног човека, у његовом гласу се открива његово биће; и тамо можемо да сретнемо више него што смо у стању да понесемо. Није нам само мржња, није нам само зло страшно; страшна нам бива и љубав: како да изађемо на крај с људском љубављу? Како да изађемо на крај са свим оним што живи у човеку, што у њему кипи, што представља човека у настанку, човека који носи хаос у себи, из којег Господ извлачи све могућности?.. Страшно је... Ми се плашимо хаоса, увек покушавамо да доведемо хаос у ред на вештачки начин: кад бисмо само могли да замрзнемо море да не буде таласа!.. Тако се односимо према оној бури која се дешава у човеку – благодатној или демонској бури, или просто људској, многострадалној, стваралачкој бури... Како ретко умемо да слушамо тако да чујемо и да се одазовемо читавим бићем, ма какав ризик постојао, ма колико то могло да нас кошта... Углавном смо веома опрезни: слушамо тако да изаберемо оно на шта смо спремни да се одазовемо – и остављамо по страни све остало. А ово “остало” управо и чини живот другог човека; исто што ми с тог човека беремо, као плодове са дрвета, оно што можемо да искористимо или што не може да нас уплаши, ни на који начин не може, како нам се чини, да нас повреди.

И исто тако се односимо према себи самима: како је лако живети на површини живота; како је лако проживети прелазећи с једне бриге на другу, с једног посла на други, од једног сусрета на други, од књиге на новине, од разговора на кућне послове. И никад се не срећемо лицем у лице са самима собом; или тако ретко... А када се то дешава понекад бива тако страшно: шта ће бити ако отворим ова врата? Шта се иза њих крије?.. Ми све знамо, осећамо да је испод површине тајна, да се у тим дубинама крије сва наша судбина и плашимо се да тамо завиримо. Пре исповести се загледамо у неку релативну дубину; покушавамо да одредимо шта је у нама лоше, срамно. Али то је све – у смислу наших односа са Богом или са људима, а треба да се загледамо дубље од тога: зато што су наше речи, наши поступци – као лишће, као цветови, као плодови на дрвету, али не само дрво, не његова суштина. Истина, дрво се може препознати по плодовима, али се о њему по плодовима не може све сазнати.

И зато што живимо површно, зато што се плашимо да завиримо чак и у своју тварну дубину – тако ретко долазимо до оне дубине где живи Бог, где се крије све Царство Небеско. Свети Јефрем Сирин каже да када Бог ствара човека Он у његове дубине ставља сво Небеско Царство и сав животни задатак се састоји у томе да копамо у дубину и да дођемо до тог блага. Не можемо да сретнемо Бога у површним односима с људима, с догађајима, са самима собом, зато што Бог не живи површно. Љубав Божија је таква да је због љубави према нама Христос сав Свој живот и смрт дао, подарио свакоме од нас, само

да се спасимо. Бог јесте Бог склада, хармоније и лепоте, али Он такође живи и делује и у бури и у ужасу нашег света. И док својом вољом бирамо да живимо безбедно, не срећући се лицем у лице са ужасом или са лепотом ми пролазимо поред Бога.

И “говјеније” (поновићу још једном) је моменат, макар и кратак кад треба да начинимо покушај, макар и кратак, да седимо и ћутимо, да седимо у тишини овог храма, да поставимо себи питање: да ли у се току једног дана често дешава да живим са дубином, из све снаге душе, прихватајући на себе сву одговорност за живот и сав ризик који је повезан са овом одговорношћу?.. Сви смо ми окружени људима; поставимо себи питање: шта знам – не о површном животу, већ о унутрашњем животу мени најближих, најрођенијих људи? Шта знам о томе због чега живи, чему се радује, због чега је несрећан човек који се налази у суседној соби? Могу ли да се сетим црта његовог лица?.. Углавном ћемо морати да одговоримо: “Не! Не могу да се сетим чак ни црта његовог лица зато што се у њих никада нисам загледао, већ сам само клизио погледом; клизио сам зато што ми је довољно да разликујем једног човека од другог; а шта се у њему садржи, шта ово лице говори, шта говоре очи – није ми важно...”

А затим покушајмо да се осврнемо око себе: “А колико знам о себи? Или сам одавно све заборавио?” У раним годинама, у детињству, ми можда и знамо нешто о себи зато што готово ништа не кријемо од себе; а затим кријемо тако много! Неких ствари се стидимо, неких се бојимо, за неке нас баш брига. И на крају је толико тога из нашег живота избачено или сакривено, а истовремено ништа из нашег живота није отишло; ниједна успомена, ниједан поступак, ниједна реч, ниједан сусрет, ниједан догађај из нашег живота није избрисан: сви они су ту, само скривени, иза завесе: не желимо да знамо за њих. И наступиће време када ћемо морати да станемо лицем у лице са свим оним што не желимо да знамо. То ће бити много пре него што прођемо кроз врата смрти и станемо пред Бога. То се дешава тако често кад слаби воља, кад у нама слаби способност да искључимо из ума, из уобразиље, из успомена оно чега не желимо да се сетимо; када се у сновима, у успоменама помаља наша прошлост, када у часовима дремежа и сна то постаје кошмар, испреплетеност неразрешених успомена. То се тако често дешава у болести, у бунулу, у старости, у дремежу ослабљеног тела и ума; и тада углавном не можемо да изађемо са тим на крај. Али сада још увек то можемо да учинимо! Одредимо себи да ово мало сати који су пред нама данас употребимо на то да се макар бојажљиво загледамо мало дубље у себе саме и да одлучимо да живимо пажљиво; не само обраћајући пажњу на прошлост, већ почевши ево сад да живимо пажљиво како ништа у животу не би прошло мимо нас и не би кануло у оне наше дубине из којих ће се раније или касније подићи као чудовиште и страх...

* * *

У овој другој беседи желим да кажем нешто потпуно друго, не да наставим јутарњу беседу, већ да пређем на потпуно другу тему. Већи део наше руске парохије може се назвати Русија која одлази; изгледа да нас сваке године има све мање, сви старимо, снага нам не долази, већ стално одлази. И тако је лако да ми, Руси, осећамо и мислимо да наше време, ако није прошло, одлази, и да нам остаје само да завршимо свој живот, опскрбивши га, колико је могуће молитвом, црквом, оним што је најпотребније за живот. Али да ли је тако?

Кад се човек осврне око себе и погледа лица која испуњавају наш храм чини ми се да постоје у њему две врсте људи, постоји Русија која одлази – мала група Руса и руске омладине којој је стало до њене рускости, до њеног језика, историје Русије; која жели да сачува све оно драгоцено што је емиграција изнела из недара прошлости. И с друге стране, постоји велики број западних људи, младих или средњег доба, понекад веома изгубљених, који су изгубили ослонац у овом Западу на којем су се родили и били васпитавани, и који га налазе у руском Православљу.

И они од нас који припадају старијој генерацији, и који су још живи, позвани су да дају допринос животу; не да се удаље од живота, већ да дају свој последњи допринос како би се живот наставио, како би био испуњен свим богатством, које су патња и радост створили у нашим душама. Али ради тога треба схватити нешто више него што ми чинимо, о томе како старимо и шта притом можемо да дамо онима који нас окружују; а они који су млади треба да се замисле над судбином оних који старе, и не само да им помогну да достојанствено остаре, већ и да не изгубе последњу могућност да постану наследници онога чега никада више неће бити.

Човек може да стари и да матори; а може још и у младост да оматори и да више не припада стваралачком свету. Старост долази свима, али она долази у различито време. Једнима долази након година дугог живота, другима долази с болешћу, с ударцима. И наш први саблазан је да учинимо – хтео сам да кажем “све што је могуће”, али би требало да кажем “све немогуће” да задржимо оно што одлази: телесну снагу, здравље, блесак живахног ума, снагу...Страшно је човеку да види како они постепено некуда одлазе... И то је велики саблазан зато што усредсређивати се на нешто чега нема, усредсређивати се на оно што нестаје, што се не може вратити јесте најпоузданији начин да жив човек умре много пре смрти да престане да буде способан за стваралаштво, и за то да другима остави наслеђе.

Један француски писац говорећи о старости пише: “Човек који стари, који се враћа свом првом извору, напушта пролазне ствари и улази у вечне; и док се у очима младића види пламен, у очима старца се може угледати светлост...” Ево на шта треба да будемо спремни: да претворимо пламен живота, ватрени приступ свему у животу – у тиху светлост. Ако се може начинити такво поређење, треба да пређемо од заслепљујуће светлости васкршње ноћи ка оној тихој светлости славе Божије, ка светлости невечерњој, ка светлости, која се никада неће угасити, о којој појемо на вечерњи: *Свјете тихиј свјатија слави Небеснаго Бога Оца...* Али за то је потребна одлучност; треба прихватити да кад једно одлази, у нашој души може, само ако то пожелимо, да израсте нешто друго. Пре речи о томе да постоји ватра у очима младих и светлост у очима старих људи, каже се такође да кад старимо одлазимо од пролазних, привремених ствари и ступамо у оно што је вечно и што се не може одузети. Ево на шта треба да усредредимо не само пажњу наших мисли, већ и сав слух, сву пажњу нашег срца и нашег бића; не да се бојимо тога што претходно одлази, већ да ослушкујемо оно што постепено расте; не да се бојимо што бука привременог и спољашњег до нас долази пригушено, све мање и мање, већ да ослушкујемо то како нараста хармонија вечног живота...

Кад бисмо старили усамљено, када нико око нас не би старио можда би нам било лакше да то учинимо, али старост обузима мноштво људи одједном и пресеца животе који су нам драги, одузима нам драгоцени ослонац без којег нам се чини да не можемо да живимо. Што даље идемо све мање вршњака остаје око нас, оних, који су преживели исто

што и ми, који су све делили са нама, с којим нема потребе да много причамо да бисмо им нешто објаснили: они све могу да схвате зато што све знају из сопственог искуства.

И друга ствар која плаши већину људи што се старост више приближава, јесте усамљеност: свест да човек стоји по страни, као високи храст у шуми, који се надвија изнад свега као планина, чији је врх тако висок да му нема равног. И то можемо да претворимо у стваралачку свест; свест о усамљености може бити замењена свешћу да сад стојим лицем у лице са вечношћу и са Богом и иако је на земљи све мањи број оних с којима сам све делио и који су све могли да схвате, у вечности се ипак налазе сви који су прошли истим путем као ја. Замире спољашња бука; спољашњи утисци постају магловитији и ређи, али њих може да замени свест да се вечност пред нама открива на нови начин, отварају се нове дубине, и ми идемо у дубину, у ону дубину, где ни прошлост ни будућност не могу да нас узнемире, где бисмо могли да живимо у потпуности у оној садашњости у којој се сливају и будућност и прошлост, која садржи у себи сву суштину прошлости и представља живоносни извор будућности, не само пролазне већ и вечне.

За то је потребна вера; али прво не као увереност, већ као поверење. Кад говоримо о вери, сви маштамо о оној непоколебљивој уверености коју видимо у делима апостола и животима светаца; али почетак вере је понекад херојско поверење према Богу, спремност да се Његова реч прихвати као истина, зато што говори Господ. Не зато што је оно за нас, при нашој духовној незрелости, убедљиво, већ зато што је рекао Онај Ко је Премудрост и Истина, и Живот – све. Када нам се све то одузме, остаје нам оно што има свако дете: способност да са поверењем предамо себе, да се препустимо; и овде почиње подвиг вере, зато што једва да неко од нас може да каже да је у његовом дугом животу срце тако просветлело, да је тако чист срцем, да види Бога, да јасно чује Његове речи, и да је свака Његова реч за њега живот, и дух и обнављање. Ми видимо као кроз мутно стакло, понекад чујемо глас Божји, као што је у Јеванђељу речено за људе који су чули сведочанство Господње о Христу као да је гром: грмљавину чујемо, речи не можемо да разаберемо. И потребна је пажња, потребно је очишћење душе како би се звук претворио у реч, а реч за нас постала живот и обнављање.

Али то је у нашој све већој усамљености премудро устројио Господ да наизглед немамо другог пута осим да се загледамо у вечност и да ослушкујемо оно што се чује из њених недара. У младим годинама, када смо пуни снаге, живота, маште и стваралаштва тако лако бивамо заслепљени видљивим, заглушени оним што чујемо; чини ми се да се ми, када се у псалму молимо да нас Господ ослободи од “бјеса полуденнаго” молимо управо за то да свет, догађаји и живот изгубе своју густину и да постану прозачни како не бисмо били заслепљени видљивим, заглушени оним што чујемо; како би све остало видљиво и чулно уједно било прозачно да се кроз све тварно види нетварно. Митрополит Филарет Московски је говорио: “Када бисмо имали чисто срце, када би наш поглед био чист, видели бисмо како слава Божија светли и блиста на свакој Његовој твари, на свакој мрвици, на сваком бићу...” Кад нас земља више не веже тако јако требало би да нам је лакше да се загледамо у ону славу и да је препознамо; да чујемо вечну реч у треперење безбројних људских речи, да видимо склад који расте, и који одржава све у хаосу, који пада у очи, који боде очи.

Дакле, треба да научимо да претварамо своју усамљеност у стајање пред Богом, да научимо да стојимо пред Богом са таквом напетостију пажње, с таквим свештеним страхом, с таквим очекивањем који би нам учинили могућим стајање у свету кад више нисмо од овога света. Овај подвиг треба започети рано у животу: не тада кад је снага

отишла, не тада када је пометња већ ушла у душу, зато што нисмо навикли на вечност и од нас одлази време, већ у раним годинама живота кад човеку није страшно да буде сам, када није страшно да да живот за оно што је тог живота вредно.

Међутим, то није само усамљеност; Христос је рекао да ће и срце наше бити тамо где је благо наше. Наравно, најдрагоценије благо је Сам Господ, Сам Бог, али постоје и друга блага, чиста, светла: то је љубав, која нас повезује са онима који су пре нас отишли у вечност. Када бисмо заиста волели свакога ко одлази са земље у вечни живот, наш живот би све више и више био тамо где су они, односно у Богу. Ми се на опелу и на парастосима молимо да буде дато вечно сећање онима који су отишли од нас; ми као да молимо да их Господ не заборави. Он неће заборавити! Али да ли се ми сећамо оних који су отишли, да ли тако доживљавамо њихов одлазак када се упокоје? Зар се не навикавамо на то да су вољени отишли и то не зато што је тако јака наша вера, већ зато што смо забринуте због толико других ствари? О, наравно, ми и даље волимо, али не тако снажно, не тако реално. А истовремено бисмо могли да живимо вечним животом кроз љубав према њима. И тада би претворивши пламен у светлост, усамљеност у стајање пред Богом, одлазак вољених за нас био крчење пута ка вечности и могли бисмо тако слободно, ни чим не везани, свој земаљски живот, који још није узет од земље, да дамо онима који треба да граде Царство Божије на земљи, онима који су дошли после нас.

И овде се враћам на оно од чега сам почео: многи од нас су у ситуацији о којој сам мало пре говорио, али зар нисмо ми за оне који су млађи, за оне који долазе, за оне којима је потребно сведочанство и жива стваралачка реч, преображавајућа, животворна реч – јесмо ли ми или нисмо она светлост која се не гаси, тиха, мирна светлост сигурне и нежне љубави? Да ли смо ми сведоци да је Господ жив и да сам ја Његов, да ми је Он драг, да ми је близак да је Он мој живот, да је Он истина живота, и једина истина? Да ли је наше присуство међу људима жив доказ да је све то тако? Или смо (зато што другог пута нема, нема трећег излаза) онолико колико нас године окивају, сведоци да живот нема смисла, да је он за нас прошао и да смо остали опустошени, да се док је живот кипео чинило да смо живи, а сад остаје само пустош, само чекање краја живота, а не живот? Ако је наше сведочанство такво, онда је то заиста страшно зато што би то значило да смо читав живот проживели хранећи се маштом, истина, помешаном са реалношћу, маштом кроз коју Господ пробија пут ка нама, али да смо Бога, живот, смисао пропустили, а кад се расејала машта остаје само тело које стари и угасли ум. То не можемо да дозволимо!

Али шта нам онда преостаје? Срце; плод живота је љубав и захвалност. Све за шта смо молили у молитви, што нам је Провиђење дало, за шта је некада мољено, - то је добијено, али и оно је прошло; али оно што не сме да прође – и што пролази због наше непажње према животу, према даровима Божјим, према Његовој бризи о нама, према садржају самог нашег живота јесте захвалност, способност да никада не заборавимо ништа што је било добро, прелепо, што је било срећа, што је било вечност. И љубав... Све у човеку може да прође, али ништа не може да му одузме срце које светли и воли. Човек може да остари телом, да изгуби много из своје свести и да остане светило нежне љубави.

Ка томе не треба да тежимо у машти, ка томе треба да тежимо животним подвигом. Подвигом у смислу да треба да победимо у себи све без остатка што представља самољубље, усредсређеност на себе, све што живот чини исто онако ситним као што смо ми сами, што све своди на димензије мог постојања, моје користи, моје среће. Прва заповест коју Христос даје јесте: “Ако неко хоће да иде за Мном (и Он никога не тера: само ако желиш!..) онда се окрени од себе, не дај самом себи, свом животу, својим

бригама, својим жељама да стану између тебе и живота, између ближњег и тебе, између Бога и тебе.” Сваки пут када се пред лицем живота сетиш свог “ја”, сваки пут када оно захтева на жртву нешто свето, велико, као што су љубав, истина, ради твог пролазног задовољења или ради умирења твојих страхова реци свом “ја”: “Иди од мене, сатано (односно противниче Божји), ти размишљаш о земаљском, а не о вечном; земаљско ће проћи и ти ћеш проћи са тим земаљским...”

Ево од чега треба почети. И како је жалосно мислити да готово сви ми морамо да почињемо када су већ прошле многе и многе године... Зато што смо те речи чули на стотине пута, али смо сваки пут говорили себи: “Да! Мало касније! Ево кад урадим ово или оно, ево када будемо могао да дам више времена и снаге вечности, приступићу томе...” Али се то не дешава, док нас одједном не напусте и снага и могућности. А уједно до последњег дана можемо да живимо стваралачки, можемо да живимо тако да кроз нас као бујица у живот иде љубав и да кроз нас блиста Бог. За светог Јована Богослова који је живео више од сто година кажу да, када је на крају свог живота, када је написао Јеванђеље, када је написао Књигу Откровење, када је написао своје Посланице од њега остало само срце које воли, душа која светли и једино што је могао да каже људима који су долазили код њега било је: “Децо! Волите једни друге!..” И то нису биле само речи зато што су људи у њему осећали ону светлост, ону нежност, ону љубав; он је свим својим бићем био проповед оне заповести о љубави коју је Господ дао. И ми такође можемо, ма колико година да имамо, од најмлађих до најстаријих, да живимо тако да се у нас у бујици улива вечност, да Бог живи у нама и да оно што Господ нама даје постаје наслеђе свих оних којима је потребна Божија милост, Божија љубав. На почетку емиграције Берђајев је писао да је сигуран да по лицу земље нисмо расејани случајно, већ по мудрој и пуној љубави Промисли Божијој. Тих година које су биле тако тешке за све, то су биле смеле речи, храбре и истините. Бог нас шаље тамо где су потребни светлост, љубав, мир, где је потребно Његово присуство. И Господ нас је послао у читав свет како бисмо из дубине руске трагедије, и личне и трагедије наше домовине донели веру, наду и снагу. Живимо овде и око нас, малог руског стада се скупља све више и више људи, зато што на неки, рећи ћу несхватљив начин, не гледајући у нас, већ кроз нас (не нас лично, него нас као Цркве) до њих допире Христова светлост. И зато се замислимо барем на крају свог живота шта можемо да учинимо, који допринос можемо да дамо судбини оне земље, оне људске заједнице која нас је примила и прихватила и којој треба да дамо најсветлије, најбоље и најсветије што имамо. Руско Православље које нам је тако драго није наша својина, то је дар Божји; и ми можемо да дамо свима, свакоме неку искрицу, неки одблесак онога што нам је дато тако штедро и често тако незаслужено, без нашег труда.

Зато се немојмо плашити ничега, никога, већ дајимо свом душом, свим умом, свом љубављу и показаће се да не дајемо ми, већ даје Господ. И открићемо да сваки пут када дајемо осећамо, “чујемо”, свесни смо да је Господ деловао у нама, а то је такво чудо; дивна свест да нам је Господ толико близак да Он твори у нама и мисао и осећање, и дејство.

Замислимо се сада барем на кратко над тим чудом: да ми ма како слаби, магловити, грешни били у целини наше црквности као у глиненом сасуду носимо оно без чега свет не може да постоји: Бога. И да заједно с тим Сам Бог и нас носи. И postanimo барем на крају великодушно, ако је потребно и жртвено оно тело Христово, онај организам љубави који је Црква позвана да буде.